

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

FACULTY OF ARTS

DEPARTMENT OF LANGUAGES

COURSE CODE: IGB213

COURSE TITLE: USE OF THE IGBO LANGUAGE

(AMUMAMU NTINYE ASUSU IGBO N'QRU)

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

National Open University of Nigeria

Headquarters

91, Cadastral Zone,

Nnamdi Azikiwe Expressway

Jabi, Abuja

Nigeria

e-mail: centralinfo@nou.edu.ng

URL: www.nou.edu.ng

Published by

National Open University of Nigeria

Printed 2020

ISBN:

All Rights Reserved

Odee Ihe Ọmụmụ:

Dkt. Chinweude N. Ugochukwu
Ngalaba Igbo, Asụsụ Afrika na nke Eshia,
Mahadum Nnamdi Azikiwe Ọka, Naijiria
(Department of Igbo, African & Asian Studies,
Nnamdi Azikiwe University, Awka)

Onye Ọdezi Ihe Ọmụmụ:

Prof. Greg O. Obiamalu
Ngalaba Lingwistiks,
Mahadum Nnamdi Azikiwe Ọka, Naijiria.
(Department of Linguistics, Nnamdi Azikiwe
University, Awka)

Onye Nchikwa Ihe Ọmụmụ:

Prof. H. S. Igboanusi
Ngalaba Lingwistiks na Asụsụ Afrika,
Mahadum Ibadan, Naijiria
(Department of Linguistics & African Languages,
University of Ibadan, Nigeria)

NDỊNA**IHU AKWỤKWỌ**

Mkpọlite

Mbunuche Izugbe

Mbunuche Kpọm kwem

Nkọwa Ihe Ọmụmụ

Ngwa Ihe Ọmụmụ

Yunit Ihe Ọmụmụ

Akwụkwọ Ọgụgụ na Nrụtaaka

Nnwale

Ihe Omume

Ule na Enyemmaakị

Usoro Enyemmaakị

Ndịna Ihe Ọmụmụ

Ka ị ga-esi ritekarịcha uru ihe ọmụmụ a

Ndị Nduzi na Nkuzi

Nchịkọta

Mkpọlite

IGB213 bụ ihe ọmụmụ nwere kredit abụọ, nke a na-eme n'afọ nke abụọ n'otu agba agụmakwụkwọ simesta. E dere ya maka ụmụ akwụkwọ na-eme Igbo kpọm kwem. O nwere yunit ihe ọmụmụ iri na asatọ, Yunit ndị a meturụ aka n'ihe gbasara asụsụ n'izugbe ya na kwa asụsụ Igbo kpọm kwem. Nkọwa na ọmụmaatụ niile e webatara n'akwụkwọ a sitere n'asụsụ Igbo, mana n'ebe ụfọdụ aruturụ aka n'asụsụ ole na ole ndị ọzọ iji mee ka ihe a na-akọwa dị mfe na nghọta.

Onye nduzi ihe ọmụmụ a ga-akọwara gi ihe kọọsụ a na-ekwu maka ya, akwụkwọ di iche iche a ga-agụ, na ka I ga-esi jiri ha rụọ. O ga-ekwu oge ole yunit ihe ọmụmụ bula nwere ike iwe na ka a ga-esi mee ihe omume so ya. O di mkpa na aga na-aga klasị ka nwata akwụkwọ na ndi nkuzi ya nwee ike kparita gbasara ihe nhamahu nwere ike idaputa n'ihe ọmụmụ a.

Mbunuche Izugbe

E mebere ihe ọmụmụ a iji kọwaa ihe gbasara asụsụ tumadi nke gbasara itinye asụsụ Igbo n'orụ. Ihe ndi gbara okpurukpu a na-atu anya ha bu:

- a. ime ka nwata akwụkwọ ghota ihe bu asụsụ, udi , asụsụ, njirimara ya na kwa uru o na-abara mmadu
- b. imata ka asụsụ si buru ngozi nke nwere ike igbanwe onodu akunuba obodo ma o bu agburu nwe ya,
- c. ch. Ikowa nka asụsụ di iche iche na kwa usoro asụsụ si aruru.
- d. Ikowa ihe ndi na-enyere asụsụ aka iru oru na kwa ihe ndi na-eme ka asụsụ di mma na nti.
- e. Ime ka nwata akwụkwọ huta mkpa ikwalite asụsụ Igbo di na kwa itinye asụsụ Igbo n'oru na mmekorita ya na ndi ozo.

MbunucheKpọm kwem

Yunit ihe ọmụmụ niile dị n'akwụkwọ a nwegbadoro mbunuche nke ha. O dị mkpa na nwata akwụkwọ ga-agụ mbunuche nke o bụla tupu o malite ileba anya na nkuzi dị n'okpuru ha. A tụtụ anya na a gbasoo usoro a bido n'isi ruo na njedebe ihe ọmụmụ a, na nwata akwụkwọ ga-enwe ike:

- a. ikọwa asụsụ, njirimara ya na uru o bara, ụdị asụsụ,
- b. kọwaa òtù asụsụ na njirimara asụsụ Igbo
- ch. itule nka asụsụ na usoro asụsụ si arụọrụ
- d. ikọwapụta ihe ndị na-enyere asụsụ aka iruọrụ
- e. itule ọndụ asụsụ Igbo na Naijiria na ichepụta ka o ga-esi gbaa mbọ itinye asụsụ Igbo n'ọrụ

Nkọwa Ihe Ọmụmụ

Iji mee ihe ọmụmụ a nke ọma ma meruo ya n'isi, o dị mkpa na nwata akwụkwọ gụrụ yunit o bụla, guo akwụkwọ ọgụgu atuputara, nakwa akwụkwọ ndi ozo NOUN weputara. Nkeji o bula nwere ihe omume nke onwe so ya. N'agbata di iche iche n'ihe ọmụmụ a, a tụtụ anya na a ga-ezute ihe omume ndi ahụ e mere maka ntule. O ga-ewe ihe di ka izu ụka iri na iteghete iji mecha ihe ọmụmụ a. Na ngwucha ihe ọmụmụ a, e nwere ule mmechi. E deputara ihe niile gbasara ihe ọmụmụ a n'ebe a. A ga-eweputa oge guo nkeji o bula ofuma ka e nwee ike mee ihe ọmụmụ a ofuma ma mechaa ya n'oge.

Ngwa Ihe Ọmụmụ

Ihe ndi ya na ihe ọmụmụ a so gunyere:

1. yunit ihe ọmụmụ
2. akwụkwọ ọgụgu
3. Faịl ihe omume
4. Oge Nziputa ihe amutarala

Yunit Ihe Ọmụmụ

E nwere yunit ihe ọmụmụ iri na asatọ dị ka e si deputa ha ebe a:

MODUL 1: ASỤSỤ NA NJIRIMARA YA

Yunit1: Gịnị bụ Asụsụ?

Yunit 2: Ọtù Asụsụ

Yunit 3: Njirimara Asụsụ

Yunit 4: Uru Asụsụ Bara

Yunit 5: Asụsụ Nne na Asụsụ nke Abụọ

MODUL 2: ASỤSỤ IGBO NA NJIRIMARA YA

Yunit 1: Mmalite Asụsụ Igbo

Yunit 2: Asụsụ Igbo na ndị na-asụ ya

Yunit 3: Njem Asụsụ Igbo site n'Olundị rue n'Igbo Izugbe

Yunit 4: Njirimara Asụsụ Igbo

Yunit 5: Olundị Igbo na Igbo Izugbe

MODUL 3: NKA NA USORO ASỤSỤ

Yunit 1: Nka Asụsụ

Yunit 2: Usoro Asụsụ si Arụ Ọrụ

Yunit 3: Ihe Ndị na-enyere Asụsụ Aka Ịrụ Ọrụ

Yunit 4: Igbo Asụsụ na Igbo Nsujọ

Yunit 5: Ọdachi dịrị Asụsụ n'ịrụ Ọrụ Ya

MODUL 4: ỌNỌDỤ ASỤSỤ IGBO NA NAIJIRIA

Yunit 1: Asụsụ Igbo na Ndi Ogbo ya

Yunit 2: Nsogbu na-echere Asụsụ Igbo Aka Mgba

Yunit 3: Uzọ Nzọpụta Asụsụ Igbo

Modul 1 ga-edubanye gi n'amụmamụ asụsụ, na njirimara ya, òtù asụsụ, asụsụ nne na asụsụ abụọ. Modul 2 lebara anya n'asụsụ Igbo kpomkwem, mmalite ya, ndi na-asụ ya na njirimara ya, olundi na Igbo izugbe. Modul 3 na-akọwa nka asụsụ, usoro asụsụ si arụ ọrụ, ihe ndi na-enyere asụsụ aka iru ọrụ tinyere Igbo asurụasụ na Igbo nsujọ. Modul 4 na-akọwa onodu asụsụ Igbo na Naijiri a. E nwere yunit iri na asatọ n'ihe omumụ a. Yunit o bula nwere ihe omumụ a ga-amu n'otu izu. O gunyere ebumnobi nkuzi, ntuzi aka ihe omumụ, akwukwo ogugu, ihe omume nke onwe na ihe omume onye nkuzi ga-amaaki. Ihe ndi a niile na-enye aka n'imejuputa ebumnobi yunit o bula na kwa nke ihe omumụ a.

Akwukwo Ogugu na Nrutuaka

Ngwa nkuzi a bu akwukwo kachasi mkpa n'ihe omumụ a, mana i nwere ike igu akwukwo nrutuaka e duputara n'ebe a iji gumi ihe omumụ a nke oma.

Nnwale

E kewara nnwale a ga-eme n'ihe omumụ a uzọ abụọ: ihe omume onye nkuzi ga-amaaki na ule odide. Oge a na-eme ihe omume ndi a, a turu anya na a ga-etinye ihe niile a mutara n'ihe omumụ n'oru. Nwata akwukwo ga-ezigara onye nkuzi kọọsụ a ihe omume niile o mere maka nlele etu oge ihe omumụ a na kwa fail ihe omume si kwu. Ihe omume nlele ga-ebu pasent iri ato (30%) n'ime pasent 100% ihe omumụ a.

Ihe Omume

E nwere ihe omume onye nkuzi ga-amaaki na ngwucha yunit o bula. A turu anya na nwata akwukwo ga-eme nke o bula n'ime ha. Onye nkuzi ga-amaaki ha niile ma horo

maakị atọ ọ bụla kachasị mma iji nweta maakị nnwale ngawanye. Ihe omume nke ọ bụla n'ime ha bu pasent iri (10%).

Nwata akwụkwọ mechara ihe omume ọ bụla, ọ ga-ewere ya na fọm ihe omume zigara ha onye nkuzi. Ọ ga-agba mbọ hụ na ha ruru onye nkuzi aka tupu oge e nyere maka nke a agafee. Ka o sila dị, ọ bụrụ na o nwere ihe ga-eme na ị gaghị enwe ike imecha ihe omume a tupu oge e nyere eruo, ị ga-akpoturu onye nkuzi gị rịọ ya ka o nyetukwuo obere oge.

A gaghị enye nwata akwụkwọ oge ọ bụla ma ọ bụrụ na oge e nyere maka iziga ihe omume agafechaala, beluso n'ọnọdụ ajọ ọdachi.

Ule na Enyem maakị

Ule ikpezụ maka IGB 213 ga-ewe áwà abụọ nke ga-ebu pasent iri asaa (70%) n'ime maakị ihe omumụ niile. Ule ikpezụ ga-adikwa ka ajujụ e zutere n'ihe omume dị iche iche e merela. A ga-anwale nwata akwụkwọ n'ihe niile a kuziri ya n'ihe omumụ a. Ọ ga-agba mbọ hụ na o ji oge e nwere n'agbata mmecha nkuzi ikpezụ na ule gugharịa ihe niile e mere n'ihe omumụ a. Ọ ga-abakwara ya uru ma ọ gugharịa ihe omume nke onwe na ihe omume onye nkuzi nyere tupu ule eruo.

Usoro Enyem maakị

Tebul na-esote na-egosi etu a ga-esi nye maakị n'ihe omumụ a.

Nnwale	Maakị
Ihe omume 1-4: maakị n'ime atọ kachasị mma =(10% ụ 3)	30%
Ule ikpezụ	70%
Mgbakọ	100%

Ndịna Ihe Ọmụmụ a

Yunit	Isiokwu	Emereme kwa Izu	Ihe Omume
	Nduzi Ihe Ọmụmụ	1	
Modul 1			
1	Gini bụ Asụsụ?	2	Ihe omume 1
2	Ọtù Asụsụ	3	Ihe omume 2
3	Njirimara Asụsụ	4	Ihe omume 3
4	Urụ Asụsụ Bara	5	Ihe omume 4
5	Asụsụ Nne na Asụsụ nke abụọ	6	Ihe omume 5
Modul 2			
1	Mmalite Asụsụ Igbo	7	Ihe omume 6
2	Asụsụ Igbo na Ndi na-asụ Ya	8	Ihe omume 7
3	Njem Asụsụ Igbo site n'Olundị rue n'Igbo Izugbe	9	Ihe omume 8
4	Njirimara Asụsụ Igbo	10	Ihe omume 9
5	Olundị Igbo na Igbo Izugbe	11	Ihe omume 10
Modul 3			
1	Nka Asụsụ	12	Ihe omume 11
2	Usoro Asụsụ si Arụ Ọrụ	13	Ihe omume 12
3	Ihe Ndi na-enyere Asụsụ aka Iru ọrụ	14	Ihe omume 13
4	Igbo Asụsụ na Igbo Nsujọ	15	Ihe omume 14
5	Ọdachi dịiri Asụsụ n'iru Ọrụ ya	16	Ihe omume 15
Modul 4			
1	Asụsụ Igbo na ndi ọgbò ya	17	Ihe omume 16

2	Nsogbu na-echere Asụsụ Igbo aka mgba	18	Ihe omume 17
3	Ụzọ Nzọpụta Asụsụ Igbo	19	Ihe omume 18
	Nkuzigharị	20	
	Ule	21	
	Mgbako	21	

Ka a ga-esi Ritekarịcha uru Ihe Ọmụmụ a

N'ụdị agụmakwụkwọ oteaka a, yunit nkuzi na-anọchi anya onye nkuzi mahadum. Uru nke a bara bụ na ọ na-eme ka e nwee ike guọ ma mee ihe omume dị na ngwa nkuzi etu o si masị onye, n'ebe na oge o ji chọọ. Ya ka o ji dị mkpa na nwata akwụkwọ hụgara nke a dị ka ịgụ ihe onye nkuzi dere karịa ige onye nkuzi na klasị. Etu onye nkuzi ga-esi nye nwata akwụkwọ ihe omume na klasị ka nkeji ihe ọmụmụ a si nye gị ihe omume ị ga-eme n'ebe o kwesiri.

A haziri yunit niile n'otu usoro. Isi nke mbụ na yunit ọ bụla bụ mkpọtite n'isiokwu a ga-akuzi na yunit ahụ, na etu yunit ahụ si metụta nkeji nkuzi ndị ọzọ. Nke na-eso ya bụ mbunuche nkuzi. Nke a na-akọwa ihe e kwesiri ịma mà e mechaa ihe ọmụmụ. Ọ dị mkpa ka nwata akwụkwọ na-atụle ntuzi aka na mbunuche ndị a mgbe ọ na-agụ akwụkwọ a. Ị guchaa yunit ọ bụla, Ị kwesiri ịtụle ma Ị mejupụtara mbunuche ndị ahụ ma ọ bụ na Ị mejuputaghị ha. Ọ bụrụ na Ị na-eme etu a kwa mgbe, Ị ga-eme ọfuma n'ihe ọmụmụ a.

E nwere nkwale na ngwụcha yunit ọ bụla; ụsà ha dika n'ime ihe ọmụmụ ọ bụla. Ime ihe omume ndị a ga-enyere nwata akwụkwọ aka imejuputa mbunuche yunit ọ bụla ma kwado gị maka ihe omume n'ule ga-eso ya. Nwata akwụkwọ ga-agba mbọ mee ihe omume ọ bụla n'oge kwesiri na yunit ọ bụla. E nwechara atụ e nyere na yunit ọ bụla; Ị kwesiri ịtụle ha ma Ị rute na ha.

Ndị nduzi na nkuzi

E weputara awa asato maka ikuzi ihe omumu a. A ga-agwa nwata akwukwo ubochi, oge na ebe a ga-eme nke a tinyere aha na akara ekwe-nti onye nkuzi. A ga-eme nke a ozigbo e tinyere gi n'otu nkuzi.

Onye nkuzi ga-amaaki ma dee gbasara ihe omume niile umu akwukwo mere; o ga-etinye uchu n'ima ma ha na-aga n'ihu ma ha na-ada ada, ka ha na-enwe nhamahu iji hu na o nyeere ha aka n'ebe kwesiri mgbe oge nkuzi ihe omumu na-aga n'ihu. Nwata akwukwo ga-agba mbu hu na o zijeere onye nkuzi ihe omume nke o mere tupu oge e nyere agafee. O ga-amaaki ya ma zighachitere ya ya n'oge n'adighi anya.

Nwata akwukwo kwesiri ikpoturu onye nkuzi ya n'ekwe-nti ma o bu na 'e-mail' ma o buru na o choo enyemaka. I kwesikwara ikpoturu onye nkuzi gi ma o buru na:

- I ghotaghi akuku ihe omumu, yunit ma o bu ihe ndi e nyere gi guo.
- Ihe omume nnwale onwe na-enye gi nsogbu.
- I nwere ajuju ma o bu na ihe omume na-enye ya nsogbu
- Ihe onye nkuzi gi kwuru banyere ihe omume ma o bu banyere maaki e nyere gi n'ihe omume gi.

Nwata akwukwo ga-agba mbu gaa ogbako nkuzi ga. O bu naani ohere ahụ ka o nwere ihu ndi nkuzi ya ihu na ihu ma juo ajuju ndi a ga-aza ya ozigbo. Ha nwere ike ikwu maka nsogbu o bu la o na-enwe gbasara ihe omumu ya. Iji rite elele na nkuzi a, I kwesiri idetu ajuju niile I nwere tupu I jebe klasi. I ga-erite nnukwu uru ma I sonye na nkuzi n'uju.

Nchikota

E mere IGB 213 ka ọ kwadobe gi maka inwe mmasi n'asusu Igbo na itinye ya n'oru. Mgbe i ga-emecha ihe omumu a, i ga-enwe ike kowaa asusu Igbo, njirimara ya, onodu ya na kwa oke na oru gi ime ka ọ na-agawanye n'ihu. I ga-amata mmebere Igbo asuruasu na Igbo nsujo tinyere ihe ndi na-enyere asusu aka iru oru ya nke oma.

Ekwenyere m na ihe omumu a ga-enye gi obi utu na afu ojuju. Atukwara m anya na i ga-eme nke oma n'ihe omumu a. Ndeewo!

MODUL 1: ASỤSỤ NA NJIRIMARA YA

Yunit 1: Gịni bụ Asụsụ?

Yunit 2: Òtù Asụsụ

Yunit 3: Njirimara Asụsụ

Yunit 4: Uru Asụsụ Bara

Yunit 5: Asụsụ Nne na Asụsụ nke Abụọ

Yunit 1: Gịni bụ Asụsụ?

Ndịna

1.0 Mkpólite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Gịni bụ Asụsụ?

3.2 Ihe ndị dị mkpagbasara Nkọwa Asụsụ

4.0 Mmechi

5.0 Nchịkọta

Ihe Omume

6.0 Nrụtaaka/Ngumi

1.0 Mkpólite

Asụsụ bụ otu n'ime onyinye dị iche iche Chineke nyere mmadụ. Ọtụtụ n'ime onyinye ndị abụ ndị a na-ahụ anya ma na-ebitukwa aka ebe ụfọdụ bụ ndị anaghị ahụ anya ma ya fọdụ ibitụ aka. Asụsụ bụ otu n'ime onyinye anaghị ahụ anya mana a na-etinye ya n'ọrụ n'uzo

dị iche iche. O bụdọ na-ejikọta mmadụ na ibe ya. Asụsụ bụ uto ndụ mmadụ n'ụwa n'ihị na e wezuga asụsụ, o ga-esi ike mmadụ na ibe ya inwe mmekọrịta.

2.0 Mbunuche

Na ngwụcha nkeji a, i ga-enwe ike:

1. ikowa ihe asụsụ bụ
2. ikowa ka asụsụ si buru onyinye puru iche
3. ikwu ihe di iche n'etiti asụsụ na ụda umu anumanu na-emeputa

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Nkowa Asụsụ

Olee ihe asụsụ bụ? Olee ndi nwe asụsụ?

Asụsụ bụ ụda sitere n'olu mmadụ nwere nghota mgbe ogan okwu di iche iche meghari ahụ n'uzo di iche iche (Anozie 1999). O buuda mmadụ na-eme nke nwere nghota site na nkewekorita nke oha na eze nwe ya bu asụsụ. Asụsụ bụ ụdaolu mmadụ a haziri ahazi (Crystal 1971:175) n'udi odimara nke na-abughi ebumputa ụwa mmadụ n'onwe ya mebere e ji akowaputa echiche site n'okwu onu ma o bu n'edemede. Asụsụ bụ ihe malitere idi ire n'ihị na Chukwu nyere mmadụ ogugu isi kari anumanu ndi ozo o kere n'ụwa. O bu ogan okwu ma o bu njiakpo di n'ahụ mmadụ ka mmadụ ji asu asụsụ. Umu anumanu ndi ozo nwechara ogan okwu mana o bughi asụsụ ka ha ji ya asu. O bu naani ụda ndaputa ka ha ji ogan okwu nke ha eme. Asụsụ nwere ike idi n'udi asuruasu (ekwuruekwu), ederede na mmeghari ahụ. Udi asụsụ a ga-agbadokari ukwu na ya n'ihe omumu a bu nke asuruasu.

Nnwale 1

- Gini bu asụsụ?

3.2 Ihe ndị dị Mkpá gbasara nkwa asụsụ

N'ime nkwa asụsụ e nyere n'elu, e nwere ihe ole na ole gbara okpuru kpụ gbasara asụsụ. A ga-emetụ ha aka n'ebe a.

3.2.1 Asụsụ bụ nke mmadụ

Nke a pụtara na ọ bụ naanị mmadụ nwere asụsụ. Ọ na-egosi na n'ime anụmanụ niile e kere eke na ọ bụ naanị mmadụ ka e ji asụsụ mara. Ufodu ndị okammuta na-ekwu na umu anụmanụ nwere asụsụ n'ihia na ha nwere uda di iche iche ha ji enwe mmekorita n'etiti onwe ha. Nke a abughị eziokwu n'ihia na uda umu anụmanụ ndiozo na-eme buuda ha buru putá uwa. Obu eziokwu na o nwekwara uda mmadụ bu putá uwa ma na ha abughị asụsụ. Uda ufodu mmadụ na-eme abughị asụsụ gunyere ndi a: ibe akwa, ichiochi, ikwa ukwara, uzere, etuketu dg. Uda ndi a niile buchada mmadụ buru putá uwa nke enweghi nghota ha na-eziputa mgbe e meputara ha na ndaputa/ntumadi. Uda ndi a na-enwe nghota naanị mgbe a kpachara anya meputa ha. Nghota ha nwere na-adaberekwa na nkwekorita ndi nwe asụsụ nyere ha.

3.2.2 Uda Asụsụ Mmadụ bụ nke Ohanaeze

Uda asusuo bua mmadụ na-eme ga-aburiri nke a nabatara di ka asusoha na eze nwe ya, burukwa nke e nwere nkwekorita na ya iji ya na-enwe mmekorita n'etiti ndi nwe ya. Udi nkwekorita a abughidi a na-enwe n'ogbako. O putara na otu onye nwere ike inye uda ma nyekwa nghota ya, nke a ga-esi otu a gbasawa, oha na eze anabatazie ya were ya na-aruru, o wee buru asusụ. Nke a pụtara na asụsụ bụ ihe na-esi n'aka fere n'aka.

3.2.3 Asụsụ ga-enweriri Nghota

Uda o bua mmadụ na-eme enweghi nghota abughị asụsụ. Ya bu na asụsụ ga-enweriri nghota tupu e were ya di ka asụsụ. Uda asụsụ mmadụ na-emeputa na-enwe nghota site na

nkwekorita ohanaze nwe ya bu uda. Nghota bu otu njirimara asusu nke mere asusu mmadu ka o di iche n'uda umu anumanu ndi ozo. O buru na asusu enweghi nghota nke oha na eze kwekoritara na ya, mara na o bughu asusu. O bu nghota zuru oha onu nke asusu nwere mere o ji buru asusu nke abughu uda nkiti.

4.0 Mmechi

Na nkeji a, e mere ka i mata na asusu bu onyinye puru iche Chukwu nyere mmadu. A kowara ihe asusu bu na ihe o ji buru naani mmadu nwere asusu. E lebara anya na nkowa ufodu ndi okaasusu nyere banyere asusu, tulekwaa ihe ndi gbara okpurukpu gbasara nkowa asusu ndi e nyere. A ruturu aka n'uda ufodu mmadu na-eme ndi abughu asusu kama ha bu ebumputa uwa.

5.0 Nchikota

A kowara asusu di ka uda mmadu na-eme nke mmadu na ibe ya ji enwe mmekorita n'udi di iche iche. E mere ka a ghota na uda umu anumanu ndiozo na-emeputa enweghi nghota n'ih na ha bu uda ha bu puta uwa. E wepu asusu, obibi ndu mmadu n'uwa agaghi enwe isi.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. (a) N'uche gi, ginu bu asusu?
(b) Asusu bu onyinye puru iche e nyere mmadu. Kwaa.
2. (a) Nye nkowa ato ndiokaasusato nyere gbasara asusu nke na-abughu ndie webatara n'akwukwo a.
(b) Ziputa ihe ndi putara ihe na nkowa asusu ndi I deputara na 2(a).
3. Kwaa ihe di iche n'etiti asusu mmadu na uda umu anumanu na-emeputa.

6.0 Nrụtaaka/Ngumi

Anozie, A.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*, Enugu: Fulladu Publishers.

Crystal, D. (1971) *Linguistics*. London: Hazell Watson and Viney.

Udechukwu, G.I. (2013) Lecture Notes on “The Use of Igbo Language” Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Yule, G. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yunit 2: Òtù Asusu

Ndina

- 1.0 Mkpolite
- 2.0 Mbunuche
- 3.0 Ndina Kpom kwem
 - 3.1 Gini bu Otù asusu?
 - 3.2 Otù asusu di iche iche
 - 3.3 Asusu Nija-Kongo
 - 3.3.1 Otu Asusu Kwa
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchikota
 - Ihe Omume
- 6.0 Nrutaaka/Ngumi

1.0 Mkpólite

E nwere ihe dị ka asụsụ puku isii na nari iteghete n'ụwa dị ka nchọpụta si dị (www.ethnologue.com). E nwere ndịiche dị iche iche dị ka o si metụta mkpuruokwu na usoro okwu nke asụsụ dị iche iche. N'agbanyeghi ndịiche asụsụ dị iche iche nwegasiri, e nwekwara ụzọ dị iche iche asụsụ ụfọdu siri yite ibe ha nke mere ka ndi okaasusu chikoba asusu n'otu n'otu di ka myiri ha si di. A chọpụtala ihe di ka otu asusu (ezinulo asusu) otu nari na iri ato na ise puru iche n'ụwa niile. Na nkeji a, a ga-amata otu asusu di iche iche ndi kara puta ihe. A ga-egosi otu asusu Igbo di n'ime ya tinyere asusu ndi ozo ha na ya bu umunne nke otu asusu (ezinulo).

2.0 Mbunuche

Na ngwucha nkeji a, i ga-enwe ike:

1. ikowa ihe bu otu asusu
2. ideputa otu asusu ufodu putara ihe
3. ikowa otu asusu Igbo di na ya tinyere imata umunne asusu Igbo.

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Nkwa Otù Asụsụ

Gini bu otu asusu? Olee otu asusu di iche iche e nwere n'ụwa? Kedu otu asusu Igbo so na ya?

'Otù asusu' putara aha jikotara asusu di iche iche yitere onwe ha nke e kwenyere na ha sitere n'otu nnukwu nna asusu nke e nwere ike ikpo asusu epum (proto-language) puta.

Ndị ọkaasụsụ na-elegara asụsụ anya dịka ihe dị ndụ nke nwere ebe osi pulite. Nchọpụta gosiri na asụsụ dị iche iche e nwere n'ụwa nwere ebe ha siri pụta ụwa nwekwaa asụsụ ndị ha na ha siri n'otu òtù pụta. Nke a bụ eziokwu n'ihia na achọpụtara na asụsụ ndị si n'otu ebe pụta na-enwe ihe ole na ole na-egosi na o nwere ihe jikoro ha ọnu.

3.2 Òtù Asụsụ dị iche iche

Dị ka ndị ọkaasụsụ siri chọpụta, e nwere otu asụsụ dị iche nke asụsụ mba ụwa dị iche iche si na ha pulite. Òtù asụsụ mba ụwa ndị kacha pụta ihe gụnyere ndị a: Indo-European, Sino-Tibetan, Niger-Congo, Afroasiatic, Austronesian, Uralic, Altaic, Dravidian, Tai-kadai, Austroasiatic, Na-Dene, Tupian, Caucasian dg. N'ime òtù asụsụ ndịa, e nwere ole na ole n'ime ha ndị e nwebeghi ezi nkwekorita banyere ha. Ụfọdụ ndị ọkaasụsụ na-enwe ndoro ndoro banyere ha dị ka òtù asụsụ Altaic na Caucasian.

Nnwale 1

Deputa otu asụsụ ndi ozo a kpoghi aha n'ihe omumu a.

3.2.1 Asụsụ Naija Congo

Òtù asụsụ nke atọ n'ime òtù asụsụ otu narị na iri atọ n'ise bụ òtù asụsụ Naija Congo. Ọ bụkwa òtù asụsụ nke kacha pụta ihe n'ime asụsụ mba Afrika niile. Òtù asụsụ nwere ihe dị ka ụmụnne asụsụ dị otu puku, narị asụsụ ise na iri na anọ (1514) n'ime ya. E nwere ihe kariri nde narị anọ (437 milion) mmadu ndi na-asu ya n'ime Afrika. Òtù asụsụ Naija Kongo nwere obere òtù asụsụ isii ndi a n'okpuru ya: Katla, Atlantic-Congo, Ijo, Dogon, Mande na Rashad. N'ime asụsụ niile di n'ime ya nke a na-asukari bu Swahili. Asusuufoodu ndi di n'ime otu asusuu Naija-Kongo gunyere ndi a: Igbo, Shone, Yoruba na Fula.

3.2.2 Òtù Asụsụ Kwa

‘Kwa’ bụ aha a choputara n’afọ 1895 (Gottlob Krause) nke putara ‘people’ (mmadu) n’otutu asusu di n’ime otu asusu Naija Kongo. O bụ aha e nyere asusu a na-asukari na mpaghara Ivory Coast na mpaghara Ghana tinyekwara etiti Togo. O bụ ndi okaasusu si mba Europe nyere otu asusu Niger-Congo aha a. Asusu ufodu mejuputara ya gunyere: Ashanti, Akan, Yoruba, Benin (Edo) na Igbo.

4.0 Mmechi

E lebara anya ma kwaa ihe bu otu asusu. E mere ka aghota na asusu niile di n’uwa nwere otu ha so na ya di ka udi ha si di. Asusu Igbo di ka otu n’ime asusu di n’uwa so n’otu asusu ‘Kwa’ nke bu aha e nyere asusu ndi a na-asu na mpaghara Niger-Congo.

5.0 Nchikota

E lebara anya na nkewasi asusu mba uwa na nkeji a. Otutu asusu mba uwa bu ndi ebe ha siri puta ma o bu pulite doro anya bu ndi e kenyere n’otu asusu di iche iche di ka udi ha si di. Asusu Igbo nakwa ufodu asusu a na-asu n’ala Afrika dabara n’otu asusu Kwa. Otutu asusu di ka ezinulo ebe asusu di iche iche si puta uwa.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Gini budutu asusu?
2. Deputa otu asusuri e nwere n’uwa, deputakwa asusu di iche iche di n’otu nke o bula?
3. Kedu otu asusu Igbo di na ya nakwa aha umunne ya niile?

6.0 Nrutuaka/Ngumi

Denham, K. & Lobeck, A. (2013). *Linguistics for Everyone: An Introduction* (2nd ed). USA: Wadsworth Cengage Learning.

Fingan, E. (2004). *Language, Its Structure and Use*. New York: Thomson Wadson

Ofilo, N.G, Chukwu, A., Anozie, C.C. (2012) *Lingwistiiki Sayensi Asusu 2* . Enugu:
Computer Edge

Ume, I.O.A, Ugoji, J.U, Dike,G.A.(2015). *Umi Nkowa Utoasusu Igbo*. Onitsha: Kawuriz
&Manilas.

www.ethnologue.com

www.languagefamilies of the world

Yunit 3: Njirimara Asusu

Ndina

- 1.0 Mkpolite
- 2.0 Mbunuche
- 3.0 Ndina Kpom kwem
 - 3.1 Njirimara Asusu
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchikota
 - Ihe Omume
- 6.0 Nrutuaka/Ngumi

1.0 Mkpolite

O bughị ụda niile mmadu na-emeputa bu asusu. Ụda ebumputa ụwa nke mmadu na anumanu ndi ozo na-emeputa abughị asusu di ka a kowara na nkeji 1. Ụda nke bu asusu

bụ naani ụda nke mmadụ na-emeputa nke nghota ya dabeere na nkwekorita oha na eze nwe ya bụ asụsụ. E nwere ihe ole na ole e ji amata asụsụ n'agbanyeghi ụdi asụsụo bụ nakwa ndị na-asụ ya.

2.0 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, i ga-:

- amata ihe ndi e ji amata asụsụ mmadụ
- akọwa ihe ndi e ji amata asụsụ n'otu n'otu

3.0 Ndina Kpọm kwem

3.1 Njirimara Asụsụ

Njirimara asụsụ bụ ihe ndi putara ihe a na-ahụ n'ime asụsụ. O bụ ihe di iche iche a na-eji amata asụsụ o bula bụ nke mmadụ. Njirimara ndi a ga-ebu ụzọ leba anya bụ ihe ndi e jiri mara asụsụ niile di n'ụwa (language universals). E mesia, a ga-elebakwa anya n'ihe ndi e ji mara asụsụ Igbo. Ha gunyere ndi a:

3.1.1 Asụsụ di ndu na-etokwa eto

N'ihia na asụsụ di ndu, o na-agbanwe site na mgbe rue na mgbe. O bụ mgbanwe di iche iche na-abata n'asụsụ na-eme ka o na-eto eto. Di ka mmadụ si eri nri ma na-emekwa ihe di iche iche iji nwee ahụ ike; etu a ka asụsụ si chokwaa nleru anya na enyemaka di iche iche iji na-eto nke oma. O buru na mmadụ anaghi eridị nri zuru oke nwezuru ihe ahụ mmadụ chorọ, onye ahụ agaghị enwe ezigbo ahuike. N'otu aka ahụ asụsụ chorọ ezigbo 'nri' na nchukwa iji na-eto nke oma. E lebaa anya n'asụsụfọdụ e nwere n'ụwa taa, a ga-achoputa na ụfọdụ asụsụ na-eto nke oma kariya ibe ha. Nke a putara na o nwere asụsụ ndi nwere ezigbo ahuike kariya ndiozo. Omumaatu: Asụsụ Bekee, Chaina, Swahili dg. Ndiokaasụsụ mere ka a ghota na ụfọdụ asụsụ di ndu ma na-etokwa eto kariya asụsụ ndiozo, nke bụ na akpachaghị anya na asụsụ ndi a nwere ike idula asụsụ ndiukwu e sighi

ike n'ala mmuọ. Mgbanwe n'uto asusu gosiri na asusu di ndu ma na-etokwa eto. Uto asusu dabeere n'aka ndi nwe asusu ahụ. O buru na o bu asusu ndi nwe ya na-asu nke oma ma were ya na-eme ihe niile e ji asusu eme, asusu ahụ ga na-eto na-abawanye, mana o buru nke ndi nwe ya e jighi kporo ihe, asusu ahụ agaghị na-eto otu o kwesiri. Mgbe asusu na-eto, otutu ihe na-eme n'ime ya. Ufodu mkpuruokwu na-apu di ka a na-ewebata ndiohuru; nghota ufodu mkpuruokwu na-abawanye ma o bu na-agbanwe.

Nnwale 1

1. Kowaa ihe ahuike asusu putara.
2. Choputa uzọ di iche iche asusu si abawanye.

3.1.2 Asusu na-anwu anwu

O buru na asusu kwusi ito eto maobugbanwe, ihe ozọ ga-esochi buonwu asusu. Ufodu asusu ka a choputara na ha anwula di ka Latin, Greek, Hebrew dg. (mana amalitela itute ufodu asusu ndi nwuru anwu). Onwu asusu aputaghi na ndi na-asu ya anwuchaala kama o putara na ndi nwe asusu ahụ hapuru asusu ha were asusuozo dochie anya nke ha. Otu osila di, e nwere ike ime ka asusu si n'onwu bilie. O nwere asusu ndi nwuru anwu ma mechaa, a tutee ha. Asusu ndi e jiri maa atu di ka asusu nwuru anwu oge tere aka buzi ndi a na-atutekwa di ka nchoputa na-abawanye.

3.1.3 A na-enwete ma na-amutakwa asusu amuta

Asusu abughi ebumputa uwa di ka e kwuru nambu. Nwata o bula a muru n'agburu bula ga-amutariri asusu ahụ. Ozọ bu na o bu asusu e jiri zulite nwata ka o na-amuta na-agbanyeghidi asusu bu. O bu nke a mere na umu anumanu enweghi asusu n'ihi na uda ha na-eme bu nke ha buru puta uwa. Nwa ohuru bula nwere uda o na-eme nke o buru puta uwa di ka: ikwaukwara, ize uzere, ibe akwa dg. Uda ndi a niile abughi asusu n'ihi na ha enweghi nghota mgbe emeputara ha na nduputa. O bu eziokwu na o nweghi mgbe nne na nna ma o bu ndi gbara nwata na-etolite etolite gburugburu ji eweputa ohere iji kuziri

nwata asụsụ kama site n'ige ntị na ile ndị na-asụ asụsụ ahụ anya n'ọnu, nwata ahụ ga-amalite ịsụ asụsụ nke ndiọ nọ n'etiti ha. Nke a na-eme n'ihi na nwata ọ bụla nwere ikikere ma ọ bụ ihe ndị dī n'uburu ya na-enyere ya aka ịsụ asụsụ. Ụdị ikikere imuta asụsụ n'ụdị a ka a na-akpọ ngwa nnwete asụsụ. Ngwa ma ọ bụzonnwete asụsụ a bụ ya na-enyere nwa ọhuruo bụla aka ịsụ asụsụ amunyere ya na ya n'enweghi mgbe e ji kuziri ya ka e si asụ asụsụ ahụ. Ihe nke a putara bụ na a na-enwete asụsụ nne (asụsụ mbụ) enwete ma na-amuta asụsụ nke abuo amuta. A naghị akuzi asụsụ mbụ akuzi kama a na-enwete ya site n'inọ n'etiti ndị na-asụ ya. Nkwa e nyere n'ebe a na-egosi na asụsụ anaghị eme ndaputa. Ọ na-ewe oge tupu nwata amalite ịsụ asụsụ. N'otu aka ahukwa, o nweghi asụsụ a na-amalite ịsụ n'ebughizuo weputa oge muo ya otu o kwesiri.

Nnwale 2

- Kedụ ka nwata si ebido ịsụ asụsụ?
- Kowaa ụzọ dī iche iche e si amuta asụsụ.

3.1.4 Asụsụ bụ otu ndị si eme ihe ha

Otu njirimara asụsụ bụ na ọ na-egosi ka ndị si eme, nke putara na a na-elegara ya anya dī ka omenala. A na-esite n'asụsụ amata agburu mmadu si na ya puta. Nke a na-egosi na asụsụ bụ otu n'ime ụzọ e si eziputa omenala. Ufodu ndioka asụsụ kwekoritara na asụsụ bụ otu ụzọ e si eziputa omenala.

3.1.5 A na-asukari asụsụ mgbe mmadu tozuru oke

Dī ka e kwuru n'elu, nwa a muruohuru anaghị ebido ịsụ asụsụ asụsụ ozigbo a muputara ya. Ọ na-ewe ihe dī ka agbata onwa iri na asato na onwa iri abuo na otu tupu nwatakiri amalite ikwu okwu. Mgbe nwata malitere ịsụ asụsụ, ọ naghị asụ ya nke oma dī ka onye maara asụsụ ahụ kama ọ na-ebido ikpo aha ihe ufodu n'otu n'otu rue mgbe ọ ga-amuta imebe nkenke ahiriokwu. Nke a putara na dī ka nwata na-eto ka asụsụ ya na-etokwa. Ka

mmadu na-eto na-amawanye ihe ka asusu ya na-akawanye mma ma na-adabakwa ka o si kwesi.

3.1.6 Asusu nwere usoro e si amu ya

Asusu abughị ihe a na-amakabanye imu otu o si so onye. Tupu mmadu amuta asusu o bu la nke oma, onye ahụ ga-agbasoriri usoro asusu. Asusu nwere usoro e si amu ya. O buru na agbasoghị usoro ahụ, o ga-esi ike imuta asusu ahụ nke oma. Usoro omumu asusu nwere nka anọ n'ime ya. E kewara nka ndi a uzọ abuo; nka ndi di mfe na nka ndi siri ike. O buru na amughị asusu n'usoro, a gaghị amuta asusu ahụ nke oma. Onye obula agbasoghị usoro asusu wee muo asusu na-enwe mkpobiukwu n'uzo n'iji asusu ahuruoru.

3.1.7 Asusu bu nke mmadu

Naani mmadu nwere asusu. Ufodu ndioka asusu kowara asusu di ka uda mmadu na-emeputa nke nwere nghota. E kwuola na e nwere uda ndiozo mmadu na-eme nke enweghi nghota n'ihi na a na-emeputa ha na ndaputa (hu Anozie 1999). Uda mmadu na-emeputa nke a kporo asusu anaghi eme ndaputa kama o bu ihe a na-eche eche tupu emeputa ya. A ga-akowa nke a nke oma mgbe a ga-eleba anya n'usoro asusu si aruru. O bu naanimmadu nwere ike iji njiakpo ma o buoganokwu di n'ahu mmadu wee meputa uda nwere nghota. O bu eziokwu na umu anumanu ndiozo nwekwara oganokwu di ka mmadu, mana ha anaghi eji ha emeputa uda nwere nghota; naaniuda ndaputa nke akwadoghị akwado ka ha ji oganokwu emeputa. Chetakwa na mmadu nwekwara ike imeputa uda nke akwadoghị akwado, ya buuda ndaputa mana uda ndi ahụ abughị asusu.

3.1.8 Asusu na-akpa agwa etu o siri so ya

N'ihi na asusu na-akpa agwa etu o siri masi ya, e nwere oluonye na olundi n'asusu di iche iche. N'otu asusu, e nwere ike inwe ndiche na mkpuruokwu ma o bu n'ogo ndokookwu ndi ozo mana mputara ha na-abukari otu.

Ọmụmaatụ n'asụsụ Igbo:

- Ahụ (body) nwere mkpọpụta ndị a n'olundị ụfọdụ: achụ, ehụ, dg.
- Ugbu a (now) nwere mkpọpụta ndị a: kịta, ụdunụ, vaa, fhaa dg.
- Ebe a (here) mkpọpụta ndịa : kana, ebene, ibene dg.

Mputara mkpuruokwu ndị a bụ otu ihe n'agbanyeghị na nsupe na mkpọpụta ha abụchaghị otu ihe. E wezuga nke a, nchọpụta na-egosi na o nweghị asụsụ abụọ bụ otu kpom kwem. Asụsụ abụọ ma ọ bụ karịa nwere ike iyite onwe ha mana a na-enwe ndiiche di iche iche n'akparamaagwa asụsụ (Emenanjo 2005).

Ọmụmaatụ: Na ndokọ okwu iji mebe ahiriokwu, e nwere usoro ndokokwu di iche iche n'asụsụ di iche iche :

- SVO = *Subject – verb - object* (isiahirị -ngwaa – mmeju)
- VSO = *Verb – subject – object* (ngwaa – isiahirị - mmeju)
- OVS = *Object – verb – subject* (mmeju – ngwaa- isiahirị)
- VOS = *Verb – object – subject* (ngwaa – mmeju -isiahirị)
- OSV = *Object – subject – verb* (mmeju – isiahirị - mmeju)
- SOV = *Subject – object – verb* (isiahirị - mmeju – ngwaa)

Ndị a bụ usoro ndokokwu di iche iche nke asụsụ di iche iche na-agbaso. Asụsụ Igbo na-agbasokari usoro SVO. Nke a putara na abia na ndokọ ahiriokwu Igbo na isiahirị na-ebu ụzọ, ngwaa a na-esote tupu mmeju abata. Ọ putaghị na anaghị enwe ahiriokwu ndi na-agbasoghị usoro a, kama a na-akowa na usoro ndokọ ahiriokwu kacha puta ihe n'asụsụ Igbo bụ usoro SVO (subject – verb - object).

Ihe ọzọ mere e ji ahụta asụsụ dị ka ihe na-akpa agwa etu o siri sọ ya bụ na otu ihe na-enwe aha dị iche iche n'asụsụ dị iche iche. Nke a pụtara na o nweghị ihe jikoro ihe ọ bụla na aha a na-akpo ya. Ya bụ na aha ihe ọ bụla nwere sitere na nkwekọrịta ndị nwe asụsụ.

Nnwale 3

- Chọpụta mkpuruokwu ndị ọzọ sitere n'olundị dị iche iche ndị mkpọpụta ha na ndepụta ha dị iche na nke Igbo izugbe.
- Depụta asụsụ iri masiri gi na usoro ndokọokwu nke ọ bụla n'ime ha nwere.

3.1.9 Asụsụ na-amụba amụba ma na-anabata okwu sitere n'asụsụ ndị ọzọ

Asụsụ abughị ihe kwụ otu ebe kama n'ihia na ọ dị ndụ, ọ na-amụba amụba. Njirimara nke a na-apụta ihe n'ụdị dị iche iche. Ọmụmaatụ: E nwere ike isite n'otu mkpuru okwu ma ọ bụ isingwaa mepụta ụdị mkpuruokwu dị iche iche. A na-eme nke a site n'iwebata ụdị mgbakwunye dị iche iche n'ime mkpuruokwu :

Je:- ije, eje, uje, jeghi, jebe, jekwu, jeru, jela, jeko, jecha, jemi, jepu, jetopu, jekata, jekota.

Ga : -iga, aga, uga, oga, gaba, garu, gapu, gami, gaghị, gatu, gakwa, gakwu, gacha, ganwu, dg.

Lee ọmụmaatụ sitere n'asụsụ Bekee :

- *Educate* :- *educating, educated, educatee, education, educational, educationally, educationalist*
- *Engross* :- *engrossed, engrosser, engrossing, engrossingly, engrossment*
- *Intention* :- *intentional, intentioned, intentionally, intentionalism, intentionality*

E wepụ mmụba mkpụrụokwu n'ụdị dị iche iche, e nwere ike ikwu otu ihe n'ụzọ dị iche ma ọbụ hazigharị ahiriokwu dị ka okwu ma ọ bụ ode siri choo. Asụsụ dị iche iche na-anabatakwa okwu sitere n'asụsụ ndị ọzọ. Otu asụsụ nwere ike site n'asụsụ ọzọ biri mkpụrụokwu. Asụsụ Bekee sitere n'asụsụ ụfọdụ dị ka Latin, French biri mkpụrụokwu. Asụsụ Igbo n'aka nke ya sịkwa n'asụsụ ogbo ya ndi ọzọ dị ka Hausa na Yoruba wee bite mkpụrụokwu dị iche iche.

3.1.10 Asụsụ nwere ike ịbụ asụrụasụ, ederede na mmegharị ahụ

Asụsụ na-apụta ihe site n'osusụ ma ọ bụ n'okwukwu. E nwere ike idetu asụsụ n'akwukwọ, nwekwaa ike site na mmegharị ahụ zipute asụsụ. E nwekwara ike ichekwaba ụzọ nziputa asụsụ ndị a n'igwe nchekwa asụsụ ma were ha ruo ọrụmgbe ọ bụla. Ọ dịkwa mkpa ka a mata na ụzọ nziputa asụsụ ndị a amaliteghị n'otu oge. Ịsụ asụsụ malitere mgbe asụsụ malitere ebe ide asụsụ ede malitere mgbe mmepe na amamihe mmadụ na-abawanye tinyere agumakwukwọ. Iji mmegharị ahụ eziputa asụsụ malitekwar n'ihhi mkpa asụsụ dị n'etiti ndị anaghị ekwu okwu ma ọ bụ anụ ihe.

4.0 Mmechi

Asụsụ bara nnukwu uru na ndụ mmadụ nke bụ na e wepụ asụsụ, ihe gbasara ndụ ga-enwe ezigbo nsogbu. Asụsụ nwere ọtụtụ njirimara dị ka e gosiputara n'elu. Ihe niile e jiri mara asụsụ na-eme ka o doo anya na asụsụ abughị ihe nkịtị. Ọ bụ ihe e kwesiri ka a na-akpachapụrụ anya ma na-echukwa oge niile.

5.0 Nchịkọta

Na nkeji a, e lebara anya na njirimara asụsụ dị iche iche. Ihe ndị e ji mara asụsụ na-enye aka ime ka a ghọta ka asụsụ si arụrụ. Njirimara nke ọ bụla nwere ihe ọ na-egosi gbasara asụsụ.

Ihe OmumeOnye Nkuzi ga-amaaki

1. Deputa ma kowaa njirimara asusu ise doro gi anya.
2. Choputa mkpuru okwu di iche iche ndi asusu Igbo bitere n'asusu ndi ozo.
3. Kowaa ka asusu si anwu na ihe ndi nwere ike ibute onwu asusu.

6.0 Nrutuaka/Ngumi

Ume, I.A.O., Ugoji, J.U., Dike, G.A. (1989). *Umi Nkwa Utoasusu Igbo*. Onitsha: Kawuriz & Manilas Publishers.

Umeodinka, A. U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C. (2019). *Kpokopi Utoasusu Igbona Ntughari*. Awka: Divine Press.

Yule, G. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yunit 4: Uru Asusu Bara

Ndina

- 1.0 Mkpelite
- 2.0 Mbunuche
- 3.0 Ndina Kpom kwem
 - 3.1 Uru Asusu nye onye na-asu ya
 - 3.2 Uru Asusu nye ndi nwe ya
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchikota
 - Ihe Omume
- 6.0 Nrutuaka/Ngumi

1.0 Mkpólite

Asụsụ dị nnukwu mkpa na ndụ mmadụ. E wezuga asụsụ, ndụ mmadụ agaghị na-atọtọ maka na uto ndụ na-esitekarị n'ezị mmekọrịta mmadụ na ibe ya. O bụ asụsụ ka mmadụ ji eme ihe niile a na-eme eme n'ụwa. Asụsụ bụ isi sekpu ntị n'ihe o bụla mmadụ na ibe ya na-emekọ. Nke a mere na mgbe o bụla mmadụ abụọ anaghị aghọta onwe ha, o na-ewete oghaaghara na esemokwu n'ụdị dị iche iche.

2.0 Mbunuche

Na ngwụcha yunit a, i ga-enwe ike:

- ikọwa uru asụsụ nye obodo nwe ya
- ikọwa uru asụsụ nye onye na-asụ ya

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Uru Asụsụ Bara

Asụsụ bara uru dị iche iche nke ndị okammụta chọpụtara na ndị achọpụtabeghị. Asụsụ bụ ihe dị omimi nke bụ na ka chi na-efo ka a na-achọpụta otutu ihe banyere ya. Ndị ocha akala ndị isi ojii mara ihe gbasara asụsụ, nke a mere na ha na-etinye oge, ego nakwa mkpachapụ anya n'ime asụsụ. O bụkwa nke a mere na o nwere asụsụ ndị a na-elegara anya dị ka asụsụ ka ibe ha n'ihi na uru asụsụ na-aba dabeere n'ihe ndị nwe asụsụ maara banyere asụsụ ha. Nke a putara na ihe mmadụ nwere ike iji asụsụ mee dabeere na amamihe onye ahụ banyere adimike asụsụ. Ugochukwu (2018) kọwara na asụsụ nwere adimike zoro ezo nke e kwesiri itinye n'ọrụ iji rite uru dị n'asụsụ. Ndị ocha ụfọdụ tumadi ndị chiri ala Igbo n'oge mbụ maara nke a nke oma; o bụ ya mere na ebe o bụla ha batara na ha na-eme ka o buru iwu na ndị ahụ ga-amụta isụ asụsụ Bekee. O bụ uru dị iche iche a

na-esi n'asusu enweta mere ha ji agba mbọ ihu na asusu ha na-aga n'ihu n'ihu. Uru asusu nye ndi nwe ya gunyere:

3.1.1 E ji asusu enwe mmekorita

Ọ bu asusu ka e ji enwe mmekorita n'obodo. Ọ buru na e nwere ezi mmekorita n'obodo, ọ na-eweta udo na oganiru. N'aka nke ozo, ọ buru na asusu adighi, agaghị na-enwe ezi mmekorita, ogbaaghara na esemokwu ga na-adi n'etiti mmadu na ibe ya, nke a ga-eme ka aghara inwe udo na oganiru.

Omumaatu: N'akwukwo nsọ– Genesis 11:6-8, n'ihie ezi mmekorita di n'etiti mmadu, ha malitere iruputa ihe a na-ahu anya. Mana mgbe Chukwu ghatokoro asusu ha, o nwekwaghị onye na-aghota ihe ibe ya na-ekwu nke mere ka oru mmepe ha na-arụ kwusi. Nke a na-egosi na ọ bu asusu bu udo ji mmekorita mmadu na ibe ya. Ọ buru na asusu adighi, ezi mmekorita agaghị adi n'etiti mmadu na ibe ya. Asusu na-ewete ezi mmekorita n'etiti mmadu na ibe ya nakwa n'etiti obodo na obodo. Ọ bu obodo na ibe ya nwere otu asusu ga na-enwe nghota n'etiti onwe ha. Ezi mmekorita a na-aputa ihe n'azumahia na udi mmekorita ndi ozo.

3.1.2 Asusu na-ejiko ndi niile na-asu ya

Asusu so n'otu ihe na-ejiko mmadu na ibe ya, obodo na obodo onu. Otu ihe e ji ama ndi si otu ebe bu asusu ha. E jikwa asusu amata obodo ndi bikoro onu. Nke a na-abakarị uru mgbe mmadu siri obodo ya gaa ihe di ka obodo tere aka ma ọ bu mba ofesi. Ọ na-enye nnukwu anuri ihu onye gi na ya na-asu otu asusu na mba ofesi. Ọ nwere ike ọ buru na unu esighi n'otu umunna ma ọ bu ogbe puta mana ọ buru haa na unu bu ndi Igbo na-asu Igbo, asusu unu ga-ejiko unu mee ka unu na-eme ka ezigbo nwanne.

3.1.3 E ji asụsụ eme agụmakwụkwọ

Ọ bụ asụsụ ka e ji akuzi ma na-amụta ihe a na-akuzi. Ọ bụrụ na asụsụ adighi, agaghị enwe ihe omumụ gbasara asụsụ, a gaghikwa enwe etu a ga-esi amụ ihe omumụ ndi ozo niile tinyere asụsụ n'onwe ya. Agụmakwụkwọ na-aga n'ihu taa n'ihu na e nwere asụsụ e ji akuzi ihe nke ndi a na-akuziri na-aghota nke oma.

3.1.4 Ikwelite na ichekwa omenala na odibendi obodo di iche iche

Ọ bụrụ na asụsụ adighi, o nweghietu a ga-esi na-ahafe omenala na odibendi site n'otu ogbo rue n'ogbo ozo. Asụsụ na-enye aka ime ka ndi nne na nna na-akuziri umu ha ihe gbasara ejirimara ha di iche iche. Obodo o bula anaghi ahafe odibendi ha n'aka ndi na-etolite etolite ga-enwe nsogbu mgbe na-adighi anya n'ihu na o buri na ndi okenye obodo ahụ nwuchaa, odibendi na omenala ha ga-esi etu ahụ fue. Asụsụ di oke mkpa maka ihafe omenala na odibendi n'aka ndi na-etolite etolite.

3.1.5 Mgbasa ozi

Ọ bụ asụsụ ka e ji agbasa ozi n'uzo di iche iche. E ji ya agbasa ozi n'akwukwo ederede, n'ikuku (n'igwe okwu na Onyoonyoo, ekwenti). E ji asụsụ agbasa ozi n'uzo di iche iche taa. Ọ buri na asụsụ adighi, a gaghị enwe ozi a ga-agbasa ma ya fodu uzo a ga-esi gbasa ya. N'ala Naijiria, a na-ejikari asụsụ Bekee agbasa ozi n'udi di iche iche di ka udi a na-eji ekwe nti eme. Nke a aputaghi na o bu naani asụsụ Bekee ka e nwere ike iji gbasa ozi n'udi ogbara ohuru; kama o bu n'ihu na ndi nwe asụsụ Bekee ewetala asụsụ ha n'ogo iba uru di iche iche. Ndi Igbo kwesiri imalite iji asụsụ ha gbasaba ozi n'ogo di iche iche n'igwe ogbara ohuru, ka a mara na igwe mgbasa ozi enweghi asụsụ o na-aso.

3.1.6 Asụsụ na-akwalite onodu akunuba obodo

Otu uru asụsụ bara nke otutu mba Afrika na-achoputabeghi bu na asụsụ bu onyinye puru iche Chineke nyere mmadu nke e nwere iji kwalite onodu akunuba mba o bula. Ufodu mba mepere emepe achoputala nke a kemgbe, ya mere na mba ndi a na-agbasi mbo ike

ihụ na asụsụ ha na-abawanye n'uzo dị iche iche. Mba ndị dị ka Britain, China, France, Germany na-echekwa ma na-enyeju asụsụ ha afọ. Asụsụ ndị a esila n'obodo ndị nwe ha banye n'obodo ndị ozo ebe a na-amụ ma na-asukwa ha dị ka asụsụ nke abuo. Ufodu obodo ndị a ewuola ebe a na-amụ asụsụ ha n'ulo akwukwo dị iche iche n'obodo dị iche iche. A na-akuzi kwa asụsụ ndị a n'ogo mmuta dị iche iche. O buru na o nweghi ezigbo uru dị n'asụsụ, obodo ndị a agaghi eburu asụsụ ha na-aga obodo ndị ozo. Mgbe ndị na-asu otu asụsụ na-abawanye, onodu asụsụ ahụ na-agbanwe. Mgbe onuogu ndị na-amu otu asụsụ na-abawanye, onodu akụ na uba ndị nwe asụsụ ahụ na-agbanwekwa n'ihi na ndị na-amu asụsụ na-ego akwukwo ndị eji asụsụ ahụ biputa n'udi dị iche iche. Iji maa atụ, ndị na-amu asụsụ Chinese na French na-akwu ugwo iji sonye na ndị a ga na-akuziri asụsụ ahụ, ha na-egokwa akwukwo e jiri asụsụ ndị a deputa. O buru na e buru asụsụ Igbo buga mba ofesi dị iche iche tumadi obodo ndị a na-amu asụsụ ha n'ulo akwukwo dị n'ala Igbo, o ga-eme ka ugwu asụsụ Igbo rja elu, o ga-emekwa ka akunauba ala Igbo na-ebilite.

3.1.7 E ji asụsụ eme ndorondoro ochichi n'ogo di iche iche

Ihe gbasara ndorondoro ochichi di nnukwu mkpa n'ochichi onye kwue uche ya. O bu site n'asusu ka ndi na-azo okwa ochichi n'udi di iche iche si akowaputara oha mmadu ebumnobi ha ma o bu ihe ha ga-eme ma o buru na ahoputa ha inochite anya ndi ozo n'ogo o bua. Ndi maara asusu ha nke oma nwere ike iji asusu gbanwee ma o bu rite obi ndi mmadu n'uru. E ji asusu eme ka ndi mmadu ghotawanye atumatu mmadu. Iji me ka ndi ime ime obodo sonye n'ochichi ma o bu tunyere otu otu ma o bu nke ozo, o di mkpa na a ga-eji asusu a na-asu n'ime ime obodo ahụ kowaara ha ihe niile a chorọ ka ha ghota. O buru na akowaghi ihe gbasara ochichi nke oma site n'asusu, o ga-esi ike ime ka ohaneeze sonye maobu kwado atumatu ndi na-achọ inwete nkwado ohaneeze.

Nnwale 1

- Choputa uru ndi ozo asusu na-abara ndi nwe ya.
- Kedu ka e si enyeju asusu afọ?

3.2 Uru asụsụ na-abara onye na-asụ ya nke ọma

Na 3.1, e lebara anya n'uru dị iche iche asụsụ na-abara obodo nwe ya bụ asụsụ. N'ebe a, a ga-emetụ uru ndị ọzọ asụsụ na-abara onye ma asụ ya nke ọma. A gaghị ekwunwo uru ụfọdụ ndị e metugoro aka n'elu nke asụsụ nwere ike ịbara ma obodo ma onye na-asụ asụsụ.

3.2.1 E ji asụsụ eche echiche

Hornby (2010) kọwara echiche dị ka mkparịta ụka dị n'etiti mmadụ na onwe ya (uche ya). Mmadụ na uche ya nwere ike ikparịta ụka ma ọbụ tugharịa uche etu mmadụ na ibe ya nwere ike isi tugharịa uche ma ọbụ kparịtaụka. Ọ bụ asụsụ mmadụ maara nke ọma ka o nwere ike iji tugharịa uche n'ime onwe ya. Ọ bụ ezi okwu na a naghị ahụ uche mmadụ; anya mana o doro anya na ihe mmadụ jiri dị iche n'ebe anụmanụ ndị ọzọ nọ bụ na mmadụ nwere uche, nwekwaa ike ịna-atugharị uche. Ihe na-enyere mmadụ aka ịtugharị uche bụ asụsụ mmadụ maara nke ọma.

3.2.2 E ji asụsụ arọ nrọ

E nwere ụwa abụọ na ndụ mmadụ. Ụwa pụtara ihe na ụwa nrọ. Dị ka Chi si kee mmadụ, mmadụ nwere ike inwe mmekọrịta n'ụwa mputa nakwa n'ụwa nrọ. Ọ bụ asụsụ ka e ji enwe mmekọrịta ma ọ bụ akparịta ụka n'ụwa nrọ. E wepụ asụsụ, ọ ga-esi ike mmadụ ighota ihe na-eme na nrọ ma ọ bụ ichete ihe mere na nrọ ya. Ọ bụ eziokwu na nrọ bụ ihe na-eme mgbe mmadụ na-arahụ ụra n'ụwa mputa mana ihe ọ bụla na-eme mgbe mmadụ na-arahụ ụra bụ asụsụ ka e ji eziputa ya ma ọ bụ aghota ya. Ọ bụ na asụsụ adighi ọ ga-esi ike mmadụ ighota ma ọ bụ kọwaputa ihe na-eme na nrọ.

3.2.3 Asụsụ na-agbanwe ọnọdụ akụnụba mmadụ

Dị ka e siri kowa na 3.1.6 na asusu na-ebuli onodu akunuba obodo nwe ya bu asusu. N'otu aka ahukwa, asusu nwere ike ibuli onodu akunuba onye na-asu ya. Onye maara asusu ya nke oma nwere ike isite na ya na-eriju afo. Ima atu: Ndi odee na-eji asusu edeputa udi akwukwo di iche iche nke ha si na ya na-akpata ego. E jikwa asusu akpa ndi mmadu obi oma. O nwere ndi aka oru ha nwere taa bu ina-akpa ndi mmadu obi oma n'ogbakodi iche iche. Otutu ndi esila n'uzodi otu a buru ogaranya. Ka o si dizi taa, o nweghi ebe a na-eme ihe ma o bu ebe ndi mmadu gbakoro ka a ghara inwe onye ma o bu ndi oru ha bu ime ka o haneze gbakoro na-enwe mkpalite mmuo. E wepu asusu, a gaghị enwe aka oru di otu a. Ozodi bu na ndi guru maka asusu n'ogo mmuta di elu ji nkuzi asusu mere aka oru sitezie na ya na-enweta ego ha ji elete ndu anya. Ndi guru asusu Igbo n'ogo di elu ka a na-ewe n'oru ikuzi asusu Igbo di ka aka oru. E nwekwara ndi ji asusu agbasa ozi n'ikuku ma sitezie n'uzodi otu a na-enwete nri ubochi.

3.2.4 E ji asusu amuta ma na-ehekwa ihe amutara

A kowara na 3.1.3 na o bu asusu ka e ji eme agumakwukwo. Nke a putara na o bu asusu ka e ji akuzi ihe di iche iche n'uloakwukwo. E wepu ikuzi ihe n'ulo akwukwo nke ndi ocha wetara n'ala di iche iche, tupu agumakwukwo amalite n'udi nke a na-eme n'ulo akwukwo di iche iche, ndi Igbo nwere uzodi ha si akuziri umu ha ihe di iche iche n'omenala Igbo tupu ndi ocha abia. Udi nkuzi niile ndi Igbo ji azulite umu ha n'omenala Igbo bu asusu ka e ji eme ya. Ndi a na-akuzikwara bu asusu ka ha ji aghota ihe a na-akuziri ha. O buru na mmadu aghotaghi ihe a na-akuziri ya, o gaghị enwe ike ichekwaba ihe o mutara. Nchoputa gosiri na o buru na e were asusu mbu (asusu nne) kuziere mmadu ihe na onye ahụ na-aka eme nke oma karia onye e ji asusu nke abuo kuziri.

3.2.5 Asusu na-eme ka mmadu nwee mmetuta puru iche

O nwere ihe di n'ime asusu nke mere na mgbe a na-asu yan'udi kwesiri ekwesiri na o na-akpalite mmuo mmadu. Asusu, tumadu asusu nne na-ewulite mmuo mmadu tumadu mgbe otu onye na ibe ya nwere otu asusu na-asu asusu ha. Asusu na-ejiko onye na-asu

asụsụ na mmụọ na-achị obodo nwe asụsụ ahụ. Ima atụ:ịsụ asụsụ nne na-eme onye ahụ ọ dị ka ọ nọ n'ala nna ya. Nke a na-apụtakarị ihè mgbe mmadụ puru ụzọ ije nọọ ọtụtụ afọ. Ọ buru na onye dị etu a zute onye si obodo ya, mkparịta ụka n'asụsụ nne ha ga-eme ka ha na-echeta ala nna ha.

3.2.6 E ji asụsụ efe ofufe

Ndị Igbo kwanyere na e nwere Chi kere ihe niile dị n'ụwa nke na-etinye anya na ndu mmadụ. Ndị Igbo na-akwanyere Chi ha ugwu site n'ofufe nru nke a na-emepụta ụfọdu oge site n'asụsụ. Ọ bụ eziokwu na e nwere ụzọ ndị ọzọ mmadụ si efe ofufe dị ka ichu aja mana ọ bụ asụsụ ka e ji efekarị Chi site n'itu aha, inye ekele, ikwe ukwe (igụ egwu), ikpe ekpere (mkpọkụ) ma ọ bụ iriọ aririọ. E wezuga asụsụ, ihe ndị a na-eme n'ofufe nru agaghị adị ire.

Nnwale 2

- Chọpụta uru ndị ọzọ asụsụ baara onye na-asụ ya.

4.0 Mmechi

Na nkeji a, e mere ka ị ghọta na asụsụ bara nnukwu uru. A kọwara uru asụsụ nye obodo nwe asụsụ n'ụzọ dị iche iche, kọwakwa uru asụsụ baara onye na-asụ ya nke ọma.

5.0 Nchịkọta

Asụsụ bụ ihe dị omimi dika ike n'ụdị na ka chi na-efo ka a na-achọpụtawanye uru ọ bara. E kewara uru asụsụ ụzọ abuo: uru asụsụ nye obodo ma ọ bụ agburu na-asụ ya nakwa uru asụsụ nye onye na-asụ asụsụ nke ọma. A kọwara na obodo ndị chọpụtara adimike asụsụ si ụzọ dị iche iche na-akwadosi asụsụ ha ike tinyere ime ka asụsụ ha na-

agbasa n'obodo ndi ozo. E mere ka a ghotu na di ka ndi na-asu otu asusu na-abawanye ka onodu akunuba obodo nwe asusu ahụ na-abawanyekwa.

The Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Deputa ma kwaa uzọ ise asusu si abara obodo nwe ya uru.
2. A choputara na ndi ocha chiburu mba Afrika ufodu mere ka o buru iwu na ndi ha na-achi ga-amutariri asusu ha. N'uche gi, gini mere ha jiri mee nke a?
3. Kwaa ka asusu si eweta mmepe obodo na-asu ya.
4. Olee uru asusu gi na-abara gi di ka onye na-asu ya nke oma?

6.0 Nrutuaka/Ngumi

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na Utasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigeria Publishers

Hornby, A.S. (2010). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 8th ed. New York: Oxford University Press.

Ugochukwu, C. N. (2018). "Iji Adimike Asusu Igbo Ruputa Oru" in Abonyi, D.N. (Ed.) Achara:

Jonalu Nkwali Asusu Igbo (Nchikota nke mbu).

Ume, I.A.O, Ugoji, J.U., Dike, G.A. (2015) *Umi Nkwa Utasusu Igbo*. Onitsha: Kawuriz & Manilas Publishers.

Yunit 5: Asụsụ Nne na Asụsụ nke Abụọ

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Gịnị bụ Asụsụ Nne?

3.2 Gịnị bụ Asụsụ nke abụọ?

3.3 Gịnị bụ Asụsụ Izugbe?

4.0 Mmehi

5.0 Nchikọta

Ihe Omume

6.0 Nrụtuaka/Ngumi

1.0 Mkpọlite

Mmadụọ bụla amụputara n'ụwa nwere asụsụ amụnyere ya n'ime ya. Nwa ọhụrụọbụla nwere asụsụ a na-asụ na gburugburu ya. Ọ bụ asụsụ a mụnyere mmadụ na ya bụ asụsụ ya bụrụkwa nke ọ ga-ebu ụzọ malite ịsụ.

2.0 Mbunuche

Na ngwụcha yunit a, ebu n'obi naị ga-enwe ike:

- ịkọwaihe bụ asụsụ nne(asụsụ mbụ)
- ịkọwa kwa ihe bụ asụsụ nke abụọ.

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Gịnị bụ Asụsụ Nne (Asụsụ mbụ)?

Asụsụ nne bụ asụsụ mbụ mmadụ na-enweta. O bụ asụsụ amụnyere mmadụ na ya, nke ndị mụrụ ya na-asụ. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) kpọrọ asụsụ nne asụsụepum. Ha hū tara ya dị ka asụsụ izizi nwata na-enweta nke na-emetụta ihe niile gbasara ndụ mmadụ. Asụsụ nne dị nnukwu mkpa n’ihi na o bụ otu n’ime omenala nke otu agbụrụ. O bụ site n’asụsụ nne ka nne na nna si ahafe omenala ha n’aka ụmụ ha. O ga-esi ike iji asụsụ ọzọ kuziri ụmụaka ihe gbasara omenala ha maka na asụsụ bụ otu n’ime omenala ndị. O bụ site n’ịsụrụ ụmụaka asụsụ nne ha ka asụsụ si eto eto. Asụsụ o bụla a naghị ahafe n’aka ụmụ na-etolite etolite ga-enwe nsogbu mgbe adighị anya n’ihi na mgbe ndị okenye na-asụ ya lachara mmụọ, a gakwaghị enwe ndị na-asụ ya n’ihi na ndị nwe ya ejighị ya azụlite ụmụ ha.

Agbụrụ dị iche iche na Naijiria nwechara asụsụ nne n’otu n’otu. Asụsụ nne agbụrụ Igbo bụ Igbo. O bụ asụsụ Igbo ka e kwesiri iji zụlite nwa o bụla onye Igbo mụrụ iji hụ na asụsụ Igbo na-eto eto ma na-agbawanye mgborogwu. Nnukwu ajujụ bụzi ma ndị Igbo a ka na-eji asụsụ nne ha azụlite ụmụ ha ka o dị taa? A ga-eleba nke a anya tupu achikọta ihe omumụ a.

Nnwale 1

- Olee ihe e ji kpọọ asụsụ mbụ mmadụ asụsụ nne?

3.2 Gini bụ Asụsụ nke Abụọ?

Dị ka e kwurula na mbụ na agbụrụ o bụla nwere asụsụ nne ha nke nwata o bụla a mụnyere n’agbụrụ ahụ ga-ebu ụzọ mụta ịsụ. E wepụ asụsụ nne, asụsụ ọzọ onye o bụla mụtara ka o mụtachara asụsụ nne bụ asụsụ nke abụọ. A tūrụ anya na tupu mmadụ amụta asụsụ nke abụọ na o ga-ebugodu ụzọ mụta asụsụ nne ya. N’ala Igbo, asụsụ Igbo bụ asụsụ nne ndị Igbo, ebe asụsụ nke abụọ nwere ike ịbụ asụsụ Bekee ma o bụ asụsụ ọzọ o bụla.

Nnwale 2

- Kọwaa ihe asụsụ nke abụọ pụtara

3.3 Gịnị bụ Asụsụ Izugbe?

Asụsụọ bụla bụ asụsụ mmadụ na-asụ n'ụwa nwere ụdị ya abụọ. E nwere ụdị a na-asụ na mpaghara dị iche iche nke agbụrụ ahụ niile nke na-adịtu iche, nwezie nke ndị niile bụ ndị agbụrụ ahụ nwekorọ ọnụ. Ụdị otu asụsụ nke a na-asụ na mpaghara obodo dị iche iche mejupụtara otu agbụrụ ka a na-akpọ olundị ma ọ bụ oluasụsụ, ebe ụdị asụsụ ahụ nke ndị niile bụ ndị agbụrụ ahụ na-asụ ma na-aghọtakwa ka a na-akpọ asụsụ Izugbe. Dị ka o si metụta asụsụ Igbo, e nwere olu dị iche iche e ji asụ Igbo n'akụkụ ala Igbo dị iche iche. E nwekwara olu asụsụ Igbo nke zuru ndị niile na-asụ Igbo ọnụ nke a na-akpọ Igbo Izugbe. Asụsụ Izugbe bụ asụsụ na-ejikọta ndị niile na-asụ otu nnukwu asụsụ ọnụ. Ọ bụ asụsụ nke ndị niile bụ ndị agbụrụ nke asụsụ ahụ ji enwe mmekọrịta. Asụsụ ọ bụla dị n'ụwa nwere nke izugbe ya ma nwekwaa oluasụsụ ya dị iche iche nke ụfọdụ ndị ọkaasụsụ na-akpọ aha ndị a: olundị/olumba/oluasụsụ.

4.0 Mmechi

A kọwara asụsụ nne dị ka asụsụ mbụ nke nwata ọ bụla na-amụta mgbe ọ malitechara ịsụ asụsụ. Asụsụ nne dị nnukwu mkpa n'ihi na o kwesiri ịbụ asụsụ nke agbụrụ onye si na ya pụta. Ọ bụ site n'iji asụsụ nne zụlite nwata ka e si eme ka asụsụ nne na-eto. Asụsụ nke abụọ n'aka nke ya metụtara asụsụ ọzọ ọ bụla mmadụ mụtara mgbe ọ maliterela ịsụ asụsụ nne ya. A kọwara na asụsụ Igbo bụ asụsụ nne nke onye Igbo ọ bụla; ma a mụrụ nwata ahụ n'ala Igbo ma ọ bụ n'ala ọzọ. A kọwakwara ihe bụ olundị na asụsụ izugbe. E mere ka o doo anya na asụsụọ bụla nwere ụdị ya abụọ: olundị na izugbe ya. Olundị nke asụsụ bụ ụdị nke otu asụsụ dị iche iche, ebe asụsụ izugbe bụ nke e sitere n'olundị dị iche iche nke otu asụsụ meputa maka mmekọrịta nke otu agbụrụ.

5.0 Nchikọta

Na nkeji a, a kọwara ihe bụ asụsụ nne na asụsụ nke abụọ. E mere ka a ghọta na asụsụ nne dị ezigbo mkpa n'ihi na ọ bụ ụzọ e si ahafe omenala n'aka ụmụ na-etolite etolite. E mekwara ka a ghọta na asụsụ nke abụọ bụ nke a na-amụta mgbe e nwetachara asụsụ nne. A kuzikwara na asụsụ ọ bụla nwere olundị ma nwezie nke izugbe ya. Ọ bụ asụsụ izugbe ka ndị niile na-asụ otu nnukwu asụsụ na-eji enwe mmekọrịta.

Ihe OmumeOnye Nkuzi ga-amaakị

1. Kedụ asụsụ bụ asụsụ nne gi? Kọwaa ndịiche dị n'etiti asụsụ nne na asụsụ nke abụọ.
2. Kọwaa ihe bụ asụsụ izugbe na olundị.
3. Olee ihe jikoro olundị na asụsụ izugbe?

6.0 Nruptuaka/Ngumi

Anozie, A.C. (1999). *Lingwistiiki Sayensi Asụsụ*. Enugu: Fulladu Publishers.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na Utoasụsụ Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigeria Publishers.

O'Grady, W., Archibald, J., Katamba, F. (2011). *Contemporary Linguistics: An Introduction* (2nd ed). Harlow: Pearson Education.

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I.

(2019) *Kpọkọpị Uto Asụsụ Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Printing & Publishing.

Yusuf, O. (ed.) (2007). *Basic Linguistics for Nigerian Language Teachers*. Port Harcourt: M & J Grand Orbit Communication & Emhai Press.

MODUL 2: ASỤSỤ IGBO NA NJIRIMARA YA

Yunit 1: Mmalite Odide Asụsụ Igbo

Yunit 2: Asụsụ Igbo na Ndi na-asụYa

Yunit 3: Njem Asụsụ Igbo site n'Olundị rue n'Igbo Izugbe

Yunit 4: Njirimara Asụsụ Igbo

Yunit 5: Olundị Igbo na Igbo Izugbe

Yunit 1:Mmalite Odide Asụsụ Igbo

Ndina

- 1.0 Mkpelite
- 2.0 Mbunuche
- 3.0 Ndina Kpom kwem
 - 3.1 Mmalite Odide Asụsụ Igbo
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchikota
 - Ihe Omume
- 6.0 Nrutuaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Asụsụ agburu o bula nwere mgbe o malitere maka na o nweghi asusu si n'elu daa. Ufodu ndi okaasusu na-ekwu na asusu malitere mgbe mkpa mmekorita daputara n'etiti mmadu na ibe ya. Mgbe asusu o bula malitere anaghi abu mgbe a na-edetu ya n'akwukwo. Asusu niile na-amalite n'isu ya n'onu. Otutu asusu malitere otutu oge tupu e detuo ya

n'akwukwo. O bu mmepe na agamnihu na-eme ka a malite idetu asusu n'udi di iche iche. Ufodu asusu ka a maara mgbe e bidoro detube ha, ebe ufodu ka amachaghi oge ndetu ha. N'ebe a, a ga-enye naani nkenke nkowa banyere mmalite ndetu asusu Igbo.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha nkeji a, i ga-amata:

- ka e siri malite na mgbe a malitere idetu asusu Igbo
- ndi mbu gbara mbu idetu asusu Igbo n'akwukwo

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Mmalite Odide Asusu Igbo

O nweghi onye maara kpomkwem mgbe asusu Igbo malitere mana e kwenyere na asusu Igbo malitere mgbe ndi Igbo malitere. Asusu Igbo amalitela kemgbe otutu afu tupu e wee malite idetu ya edetu. Ufodu ndi na-eche na o bu mgbe ndi mbiarachawa biara ala Igbo ka a malitere ide asusu Igbo ede. Nke a abuchaghi eziokwu n'ihi na ndi Igbo n'onwe ha amalitela idetu asusu ha tupu ndi ocha abia (Ezeomeke (1999)). Tupu ndi ocha abia n'ala Igbo, ndi Igbo nwere uzọ abuo ha si edetu asusu ha: Nke mbu bu site n'ika ihe n'aja. Nke abuo bu site na Nsibidi (ise ihe n'aja). Ha na-esite na uzọ ndi a na-eziputa echiche ha. E wezuga uzọ abuo ndi a, ndi Igbo na-esite n'agumagu odinala ha akuziri umu ha ihe di iche iche di ka ikpa ezi agwa, ikwu eziokwu, idi uchu dg.

Ebe mbu a malitere imu asusu Igbo bu n'ala Bekee site n'aka otu onye Uko-chukwu Giaic Oldendorp. O bu ya bu onye mbu kowara na ndi Igbo si n'agburu ndi Juu puta. O kwuru nke a n'ihi na e nwere omenala di iche iche e ji mara ndi Juu nke ndi Igbo na-emekwa. Ebe ozọ a no muo asusu Igbo bu na mba Sierre Leon ebe e bugara ndi ohu mgbe a kwusichara igba ohu. Asusu mbu ndi ohu a suru bu Isuama Igbo nke Rev. Schon nyere aka detuo n'akwukwo. Mgbe ndi ocha biachara ala Igbo, ha choputara na uzọ kacha mma

iji kuziri ndi Igbo maka ozioma bu site n'asusu ha. Nke a mere ka Rev. Schon malite imu asusu Igbo nke a na-asu na mpaghara ebe o na-eje ozi. Mgbe o tachara nnukwu ahuhu imu asusu ahụ biazie ka o were ya kuzibe ihe ka o choputara na o bughị asusu Igbo nke onye o bula na-aghota ka o bu kama o bu olundi nke otu mpaghara ala Igbo ka o muru chee na o bu asusu ndi Igbo niile.

Nnwale 1

- Nye nkenke nkowa gbasara mmalite odide asusu Igbo.

4.0 Mmechi

Asusu Igbo malitere mgbe ndi Igbo malitere mana idetu ya n'akwukwo amalitechaghi n'oge. Ufodu na-eche na o bu ndi ocha mere ka a malite ide asusu Igbo n'akwukwo; echiche di otu a abuchaghi eziokwu n'ihia na ndi Igbo nwere usoro ika ihe n'aja nakwa usoro edide a na-akpo 'Nsibidi' tupu ndi mbiarachawa awakpo ha. Ukochukwu Oldendrop na Schon bu ndi ocha mbu malitere ileba anya na ndu ndi Igbo na idetu asusu ha site n'aka ndi ohu e regara na mba ofesi ufodu.

5.0 Nchikota

E lebara anya n'ihe gbasara etu asusu Igbo si malite. Tupu ndi ocha abia n'ala Igbo, ndi Igbo amalitela ika asusu ha n'ahu aja nakwa iji usoro edide 'Nsibidi' na-edetu asusu ha. A kwara na o bu ndi ocha abuo malitekwara idetu asusu Igbo site n'enyem aka ndi ohu ndi ha choputara na mba ofesi. Igbo ndi ocha a malitere idetu bu olundi ufodu nke ufodu ndi ohu ha si n'aka ha malite ileba anya n'asusu Igbo na-asu.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Dee nkenke edemede maka mmalite odide asusu ndi Igbo.

2. Olee ndi mbu gbara mbu idetu Igbo n'akwukwo na ka ha siri mee ya?
3. Choputa ma kwaa ihe bu Nsibidi.

6.0 Nrutuaka/Ngumi

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ezeomeke, S.O. (1999). *Igodo Nghota Utoasusu Igbo*. Enugu: Easy Quality Press.

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

Yunit 2:Asusu Igbo na Ndi na-asu Ya

Ndina

1.0 Ndubanye

2.0 Ebumnobi

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Asusu Igbo n andi na-asu ya

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

Ihe Omume

6.0 Nrutuaka/Ngumi

1.0 Mkpote

Asusu niile di n'awa nwere otu asusu ha dabara na ya di ka ndi okasusu si kewasija asusu mba uwa. O bu ezie na e nwebeghi nkwekorita banyere otu ma o bu ezinulo asusu

ole e nwere n'ụwa, mana ọtụtụ n'ime asụsụ mba ụwa ka amatarala ebe ha si pulite ma ọ bụ òtù asụsụ ha so na ya.

2.0 Mbunuche

Ị ga-enwe ike:

- Ịmata òtù asụsụ mba ụwa ụfọdụ na kwa òtù asụsụ Igbo so na ya.
- Inye nkọwa gbasara ndị e ji asụsụ Igbo mara.

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Asụsụ Igbo n andị na-asụ ya

Asụsụ Igbo so n'òtù asụsụ Niger-Congo nke ndị ọkaasụsụ na-akpọkwa asụsụ 'Kwa'. Ọ bụ asụsụ a na-asụ na mpaghara ọdịda anyanwu mba Afrịka. Ọ bụ asụsụ agbụrụ isi ojii bụ Igbo. Ndị Igbo bụ otu n'ime agbụrụ n'ime agbụrụ atọ kacha pụta ihe na Najirịa. Ndị a na-akpọ ndị Igbo dị ka Ngoesi (2000:2) si kọwaa bụ ndị bigasi na steeti Anambara, Enugwu, Imo, Abịa, Ebonyị na n'ala ụfọdụ na steeti Delta na Rivers ndị asụsụ ala nna ha bụ Igbo. Ekwealor (2013) si na ndị Igbo bụ ndị ahụ bi n'ala a maara dị ka ala Igbo, ma nwekwaa asụsụ Igbo dị ka asụsụ nne. Onwuejeogwu (1981) kọwara na Ala Igbo sitere n'Agbọ na Kwale nke steeti Delta wee gbadaa Ahoada, Diobu na Umụabayi dīna mpaghara Port Harcourt. Ọ gafekwara Arọchukwu nke dị na steeti Abịa ruo Afikpo na Isiagu nke mpaghara Abakaliki. Ebe ahụ ka o si gbago Enugwu-Ezike nke mpaghara Nsuka, ma gafekwa Ebu nke Ala Igbo Ofesi Naija. Nkọwa a gosiri na ọ bụ ndị Igbo mejupụtara steeti Anambara, Enugwu, Ebonyị, Imo, Abịa na mpaghara ụfọdụ na steeti Delta, Akwa Ibom na Rivers. Ọtụtụ ihe jikọtara ndị a na-akpọ ndị Igbo ọnu bụ: asụsụ, omenala, ụdị ikpa agwa, ụdị nkwenye ha nwere n'ebe ndụ dị (oriri na ọnụ, ihe mgbu na iru ụjụ) okpukpe na nkwenye n'ebe mmọọ dị (Chukwu, agbara/arusi na chidi iche iche). Obodo dị iche iche n'ala Igbo ji olu nke ha asụ Igbo. Ya mere na asụsụ Igbo nwere olu

Onicha, Owere, Ika, Aniocha, Ukwuani, Nsuka, Waawa, Abakeleke, Oka, Ibeku, Ngwa wdg. Dị ka Ngoesi si kowa, olumba ndi a di iche iche mere ka o na-esiri ndi si otu mpaghara ala Igbo ike ighotacha ihe ndi si mpaghara ala Igbo ozọ na-asu. Olumba ndi a mekwara ka asusu Igbo na-agbagwoju anya na-ahiakwara onye na-abughị onye Igbo ahụ n'ighota na isu ya. Ma taa, e sila n'olumba di iche iche weputa olu jikotara Igbo dum onu nke a na-akpo Igbo Izugbe. O bu Igbo Izugbe ka e ji ede akwukwo Igbo di iche iche; e ji ya eme ihe niile banyere nkuzi na agumakwukwo asusu Igbo. O bu ya bu asusu mgbasa ozi n'ala Igbo gbaa gburugburu.

4.0 Mmechi

Asusu Igbo bu asusu e ji mara ndi isi ojii bu Igbo. O di n'otu asusu Kwa. Ndi na-asu Igbo bu ndi bigasi na steeti Abia, Anambara, Ebonyi, Imo, na mpaghara steeti Delta na Rivers. Ufodu ihe jikotara ndi niile na-asu Igbo onugunyere: asusu, omenala, akparamagwa, nkwenye, ofufe dg. N'ihidi ndiche digasi n'olu Igbo di iche iche, a chikobara Igbo Izugbe nke ndi Igbo niile ji enwe mmekorita. O bukwazi Igbo Izugbe ka e ji eme agumakwukwo.

5.0 Nchikota

E ji asusu Igbo mara ndi isi ojii bi na mpaghara odida anyanwu mba Afrika bu Igbo. O so n'otu asusu a kporo 'Kwa'. Steeti e ji asusu Igbo mara gunyere: Abia, Anambara, Enugu, Imo, Ebonyi, akuku ufodu na Delta na Rivers. Asusu Igbo bu otu n'ime asusu ato putakarichara ihe na Najjiria. Ufodu ihe jikotara ndi niile ana-akpo ndi Igbo gunyere: asusu, omenala, akparamagwa, nkwenye di iche iche gbasara onwu na ndu dg. E sitela n'olundi di iche iche chikoba Igbo Izugbe nke ndi niile na-asu Igbo ji enwe mmekorita n'udi di iche iche.

The Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Olee ndi bu ndi Igbo?
2. Kedu ebe ala Igbo malitere na ebe o jedebere?

3. Deputa ihe ufoḍu e ji amata agburu Igbo niile.

6.0 Nrutuaka/Ngumi

Ekwealor, C.C. (2013). *Omenala na Ewumewu Igbo*. Onitsha: Africana First Publishers.

Ngoesi, M.C. (2000) *Nchikota Ihe Omumu nke Asusu Igbo*. Nkpor: Optimal press.

Ogbalu, F.C. (1981). *Ndu Ndi Igbo*. Onitsha: University Publishing Company.

Yunit 3: Njem Asusu Igbo Site n'Olundi Rue n'Igbo Izugbe

Ndina

- 1.0 Mkpolite
- 2.0 Mbunuche
- 3.0 Ndina Kpom kwem
 - 3.1 Njem Asusu Igbo Site n'Olundi Rue n'Igbo Izugbe
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchikota
 - Ihe Omume
- 6.0 Nrutuaka/Ngumi

1.0 Mkpolite

Asusu bu ejighi ebule ma si eline dike na ndu mmadu. Na mmadu na ibe ya na-emeko bu site n'asusu. O buru na ezi mmekorita adighi n'etiti mmadu, a gaghị enwe ezi oganihu n'obodo. Ihe na-ewete oganihu bu mgbe ndi na-aghota onwe ha site n'otu asusu jikoro

aka ọ́nụ́ ị́jị́ meputa ihe a hụ́rụ́ anya. N'ihì olundị́ dị́ iche iche nke otu asụ́sụ́ nwere, ọ́ na-esi ike inwe ezi mmekọ́rị́ta n'etiti ndị́ niile na-asụ́ otu nnukwu asụ́sụ́. Nke a mere na asụ́sụ́ ọ́ bụ́la na-akaba ahụ́ iwepụ́ta asụ́sụ́ izugbe ha nke a na-esite n'olundị́ dị́ iche iche achikọ́ba.

2.0 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, Ị́ ga-amụ́ta maka:

- Nsogbu ụ́fọ́dụ́ e nwere tupu atupụ́ta atumatụ́ maka ị́chikọ́ba Igbo izugbe
- Etu asụ́sụ́ Igbo si malite n'olundị́ wee rute n'Igbo izugbe

3.0 Ndị́na Kpọ́m kwem

3.1 Njem Asụ́sụ́ Igbo Site n'Olundị́ Rue n'Igbo Izugbe

Asụ́sụ́ malitere site na mkpa mmekọ́rị́ta dapụtara n'etiti mmadụ́ na ibe ya. Ọ́ bụ́ eziokwu na ọ́tụ́tụ́ ndị́ ọ́kaasụ́sụ́ na-agba mbọ́ ị́kọ́wa otu asụ́sụ́ siri malite mana e nwebeghị́ etu e si kwekọ́rị́ta kpọ́mkwem banyere ka asụ́sụ́ siri malite. Ihe doro anya banyere asụ́sụ́ bụ́ na dị́ ka mmadụ́ na-abawanye n'ụ́wa ka asụ́sụ́ sikwa na-abawanye. Dị́ ka e meturụ́ aka n'elu, asụ́sụ́, Igbo bụ́ nke olumba/olundị́ dị́ iche iche mejuputara. Mpaghara ala Igbo dị́ iche iche nwere oluasụ́sụ́ Igbo nke ha dị́ ka a kọ́wara n'elu. Dị́ ka mmadụ́ na-abawanye, mmekọ́rị́ta na-abawanyekwa, ndị́ Igbo si otu akụ́kụ́ ala Igbo na-aga akụ́kụ́ ala Igbo ọ́zọ́ maka azụ́mahị́a, alụ́malụ́ nakwa ihe ndị́ ọ́zọ́. A chọ́pụtara na a na-enwe nhị́aahụ́ n'ihe gbasara nghọ́ta mgbe ọ́ bụ́la ndị́ Igbo esighị́ otu mpaghara b́iakọ́tara ọ́nụ́. A chọ́pụtara na ọ́ bụ́ eziokwu na ọ́ bụ́ asụ́sụ́ Igbo ka ha na-asụ́ mana e nwere ndị́iche na-eme na ha anaghị́ aghọ́tacha onwe ha ọ́fuma.

Nsogbu a doziri anya nke ọ́ma mgbe ndị́ ọ́cha butere ụ́ka ha na agụ́makwụ́kwọ́ n'ala Igbo. Ndị́ ọ́cha hụ́tara na ọ́ ka mma ị́jị́ asụ́sụ́ nne mmadụ́ kuziri ya ihe, nke a mere ka ha malite ị́mụ́ asụ́sụ́ ndị́ ha na-akuziri ihe gbasara ụ́ka. Ka ha mụ́chara asụ́sụ́ ahụ́ otu ha ga-

esi nwee ike iji ya na-akuzi nkwenye ndi uka; ha malitere iji ya na akuziri ndi obodo ihe site n'otu obodo gaa n'obodo ozo. Ka ha na-eme nke a ka ha choputara na o bughị obodo niile na-aghota asusu Igbo ha na-asu nke oma. O bu nke a mere ka ha leruo anya n'asusu ndi ha na-anu n'akuku Igbo ufodu wee choputa na e nwere ndiche n'etiti oluasusu nke ha muru na nke mpaghara Igbo ndi ozo. O bu mgbe ahụ ka ha jiri ghotā na asusu Igbo nwere oluasusu ya di iche iche. Nke a butere nsogbu n'ihi na ka agumakwukwo malitere, e bidoro ideputa Igbo n'akwukwo. Nsogbu buruzie oluasusu Igbo nke a ga na-eji ede Igbo n'ihi na mpaghara ala Igbo o bu la choro ka o buru oluasusu nke ha ka a ga-eji na-edede Igbo. O buzi nke a mere na ndi okammuta di iche iche malitere inwe ogbako gbasara ihe a ga-eme iji gbochie nsogbu oluasusu a ga-eji na-edeputa asusu Igbo. O bu site n'ogbako di etu a ka e siri cheputa ihibe Igbo Izugbe nke e siri n'olundi di iche iche meputa iji wee gbochie nsogbu na ndorondoro olundi di iche iche iche. Ndi hibere Igbo Izugbe bu otu na-ahu maka Iwelite Asusu na Omenala Igbo (SPILC). Igbo Izugbe bu ngwakorita oluasusu Igbo di iche iche. E mere ya n'udi na o nweghi mpaghara Igbo ga-asị na Igbo Izugbe bu oluasusu ndi be ha. Igbo Izugbe buzi asusu Igbo nke e ji enwe mmekorita n'ala Igbo. O bu ya bu asusu agumakwukwo nakwa asusu e ji eme ihe n'ogbako ebe ndi Igbo sitere n'akuku ala Igbo di iche iche bjakoro onu.

4.0 Mmechi

A kwara na asusu na-eme ka ndi na-asu otu asusu na-enwe ezi mmekorita. N'ihi ndiche di n'olundi Igbo di iche, o na-esi ike onye Igbo si otu mpaghara ala Igbo nakwa onye Igbo si mpaghara ala Igbo ozo inwe ezi mmekorita. N'ihi nke a, e sitere n'olundi di iche iche chikoba Igbo Izugbe ka ndi Igbo niile were ya na-enwe mmekorita. O nweghi akuku ala Igbo ga-asị na o bu ha nwe ya kama o bu asusu ndi Igbo niile nwe.

5.0 Nchikota

Olundi Igbo bu nke a na-asu na mpaghara ala Igbo di iche iche. Ndiiche di n'olundi na-eme na ndi Igbo si na mpaghara ala Igbo di iche iche anaghi aghotacha onwe ha nke oma.

A chikọbara Igbo Izugbe maka mmekọrịta ndị Igbo niile nke na o nweghị ndị nwe ya iche.

The Omume Onye Nkuzi ga-amaakị

1. Gini butere nsogbu a na-enwe ma ndi Igbo si na mpaghara ala Igbo di iche iche bjakota onu?
2. Kedu ebe Igbo Izugbe si puta?
3. Olee ihe di iche n'etiti olundi na Igbo Izugbe?

6.0 Nrutuaka/Ngumi

Emenanjo, E.N. (2005). *Nchikota Asusu na Utasusu Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na Utasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigerian Publishers.

Ogbalu, F.C.(1974). *Standard Igbo: Path to its Development*. Onitsha: University Publishing Company.

Oruchalu, S.U. (1987). *Fundamentals of Igbo Spelling*. Mkp: Njikoka Press.

Yunit 4: Njirimara Asụsụ Igbo

Ndina

- 1.0 Mkpọlite
- 2.0 Mbunuche
- 3.0 Ndina Kpọm kwem
 - 3.1 Njirimara Asụsụ Igbo
- 4.0 Mmechi
- 5.0 Nchikọta
 - Ihe Omume
- 6.0 Nrutuaka/Ngumi

1.0 Mkpọlite

Site n'ihe a mụrụ na modul 1(yunit 1), anyị ahụla na e nwere ihe ndị e ji amata asụsụ nke naanị mmadụ na-asụ. Njirimara ndị e lebara anya bụ ndị metụtara ụdị asụsụ dị iche iche. N'ebe a, a ga-eleba anya na njirimara asụsụ Igbo nke bụ asụsụ ihe omumụ a. Dị ka e kwuru na mbụ, o nweghị asụsụ ya na ibe ya bụ otu n'ụzọ niile. Asụsụ Igbo bụ asụsụ kwụrụ onwe ya dịkwa n'ụdị nke ya.

2.0 Mbunuche

Na ngwụcha nkeji a, ị ga-amụta:

- ihe dị iche iche e ji mara asụsụ Igbo.
- ka asụsụ Igbo si dị iche n'asụsụ ndị ọzọ

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Njirimara Asụsụ Igbo

Ndị a bụ ihe ndị e ji mara asụsụ Igbo:

(1) Asụsụ Igbo so n'òtù asụsụ 'Kwa'

E kere asụsụ niile dị n'ụwa n'òtù n'òtù. Asụsụ niile dị n'Àfrikà nwere òtù asụsụ ha dabara na ya (Hụ Greenberg 1966). Dị ka nkewasị asụsụ siri dị, asụsụ Igbo so n'òtù asụsụ nke a kpọrọ 'Kwa' 'nke Khordafian languages'. Asụsụ ụfọdụ dị ka: Edo, Efik, na Yoruba sokwa n'otu asụsụ a.

(2) Asụsụ Igbo bụ asụsụ 'Ngwaa'

Asụsụ ọ bụla nwere ebe o hibere isi ma ọ bụ ebe ọ gbanyere mgbọrọgwụ. Asụsụ Igbo hibere isi na ngwaa. Nke a pụtara na ọ bụ site na ngwaa ka e si emepụta ụdị mkpụrụ okwu dị iche iche n'asụsụ Igbo. Asụsụ Bekee n'aka nke ya hibere isi n'aha, nke pụtara na ọ bụ n'aha ka e si emepụta ụdị mkpụrụokwu dị iche iche n'asụsụ Bekee. N'asụsụ Igbo, e nwere ike isite n'otu isingwaa mepụta ụdị mkpụrụokwu dị iche iche.

Ọmụmaatụ:—

Me:- ime, ome, mela, mebi, metụ, merụ, mepu, meka, mejo, dg.

Ga: - ga, gaba, garu, gakwu, gakọ, gaje, gakwuru, gabara dg.

Je: - jere, jebe, jekwu, jekọ, jekwuru, jebere, jechara, jemi dg.

Kwu: -kwuru, kwube, kwucha, kwutọpụ, kwukọta, kwuzie dg.

(Hụ Nwachukwu 1983)

(3) Asụsụ Igbo bụ asụsụ 'Ụdaolu'

Ụdaolu bụ otu njirimara asụsụ mba Àfrikà. Asụsụ Igbo bụkwazị otu n'ime asụsụ ụdaolu e nwere. Nke a pụtara na ụdaolu na-ebute mgbanwe na nghọta mkpụrụokwu ma ọ bụ usoro okwu. E wepu ụdaolu, ọ ga-esi ike ịma nghọta

mkpuruokwu ufodu ndi nsupe ha bu otu tinyere ahiriokwu ndi mkpuruokwu mebere ha bu otu.

Omumaatu:

Mkpuruokwu ndi nwere otu nsupe:

oke - *male*

oke - *share*

oke - *boundary*

oke - *rat*

isi - *head*

isi - *blindness*

isi - *odour*

isi - *to cook*

akwa - *cloth*

akwa - *egg*

akwa - *cry*

akwa - *bed*

aja - *sacrifice*

aja - *sand*

Omumaatu: Ahiriokwu otu udi mkpuruokwu mebere:

- Ha gara akwukwo. - *They went to school.*
- Ha gara akwukwo? - *Did they go to school?*

- Ó kwuru okwu. - *He/she talked.*
- Ò kwuru okwu? - *Did he/she talk?*
- Há gbara egwu – *They danced*
- Hà gbara egwu? – *Did they dance?*

E wepụ akara ụdaolu, a gaghị ama ndịiche dị n'etiti mkpụrụokwu na ahịrịokwu ndị e jiri maa atụ n'elu.

(4) Asụsụ Igbo bụ asụsụ SVO (Subject-Verb-Object)

Asụsụ ọ bụla nwere usoro ndokọ mkpụrụokwu ọ na-agbaso n'ahịrịokwu ya. E nwere usoro isii dị iche iche nke asụsụ dị iche iche na-agbaso na ndokọ mkpụrụokwu nke e ji emeputa ahịrịokwu. SVO pụtara na mkpụrụokwu na-ebu ụzọ n'ahịrị okwu Igbo bụ isiahiri, ngwaa na mmeju ma ọ bụ nnara ana esote. Ya bụ na usoro ndokọ mkpụrụokwu Igbo bụ: isiahiri, ngwaa, na mmeju/nnara. Nke a apụtaghị na e nweghị usoro okwu ọzọ na-abughị SVO, kama o gosiri na usoro okwu kacha pụta ihe n'Igbo bụ usoro okwu SVO.

(5) Asụsụ Igbo bụ asụsụ ndakọrịta ụdaume na ndagba myiriụdaume

Ụdaume na mgbochiume Igbo nwere iwu na-achị ka ha si abata na mkpụrụokwu. Ụdaume asụsụ Igbo kere ụzọ abụọ: Otu A (ụdamfe) na Otu E (ụdaarọ). Ụdaume ndị so n'otu 'A' na-agakọta ebe ụdaume ndị so n'otu 'E' na-agakọtakwa. Mmebe mkpụrụokwu Igbo ọ bụla na-erube isi nye iwu ndakọrịta ụdaume.

Ịma atụ:

- akụ, atụ, akwụ, azụ, anụ, oku, agu
- Egwu, ite, ezi, imi, ekwe, igwe, eku

Mkpurukwu ndi e jiri maa atu n'elu rubechara isi nye iwu ndakorita udaume n'ihi na mkpuredemede e jiri supe nke o bu la si n'otu otu udaume putu..

N'otu aka ahụ, myiriudaume di n'asusu Igbo nwere mgbochiume ndi ha na ha na-agakotakwa. Nke a putara na myiriudaume 'm' na 'n' na-ahọ mgbochiume ndi ha na ha na-agako na nsupe mkpurukwu Igbo. Ndagba myiriudaume bu iwu na-egosi usoro myiriudaume na mgbochiume si agako iji meputa mkpurukwu Igbo. Di ka iwu a siri di, e nwere mgbochiume ndi na-eso myiriudaume 'm' na kwa ndi na-eso myiriudaume 'n' na ndoko mkpurudasusu. Mgbochiume ha na myiriudaume 'm' na-agako bu ndi a: /b, gb, f, p, kp, m, v, y, w/. Ha di iteghete n'onuogu.

Lee omumaatu ha na mkpurukwu:

b – mba, mbe, mbara

gb – mgba, mgbirimgba, Mgbakwu

f – mfe, mfinitivu, mfepu

p – mpe, mpu, mpi

kp – mkpa, mkpo, mkpi

m – mma, mmiri, mmemme

v – mvọ, mvu,

y – myo, myopu, myiko

w – mwepu, mwupu, mwapu dg.

E wezuga mgbochiume ndi e deputara n'elu ebe a, mgbochiume ndi ozo foduru na myiriudaume 'n' na-agako na nsupe mkpurukwu Igbo. Mgbochiume ndi ha na myiriudaume 'n' na-agako bu ndi a: /ch, d, gh, h, gw, k, kw, l, n, n̄, r, s, sh, t, z/.

Lee omumaatu ha na nsupe mkpurukwu Igbo:

ch – ncha, nchọ, nchi

d – ndidi, ndụ, ndo

gh – nghasa, nghogbu, nghorị

h – nhọpu, nhapụ, nhopu

gw – ngworo, ngwere, ngwuala

k – nkọ, nkụ, nka,

kw – nkwa, nkwu, nkwo

l – nleta, nlepu, nlekota

n – nne, nna, nnu

ñ - nñuru, nñutu, nñucha

r – nrọ, nri, nro

s – nsopuru, nsu, nsọ

sh – nshiko, nshansha,

t – ntu, nta, ntoala

(6) Nkọwaaha na-esote mkpọaha n'asụsụ Igbo

Nkọwaaha na-esochi mkpọaha anya na ndokọ okwu. Nke a bụ otu njirimara mere asụsụ Igbo ka ọ dị iche n'ebe asụsụ ndiọzọ dij.

Omumaatu: Nwoke ocha - *white man*

Ewu ojii - *black goat*

Azụ okpoo - *dried fish*
 Nwaanyị ọma – *good woman*
 Mmadụ ọjọọ - *wicked person*
 Ulo ukwu – *Big house*

E lee anya n'atụ ndị dị n'elu, a ga-ahụ na n'asụsụ Igbo, nkọwaaha na-esochi mkpọaha ọ na-akọwa anya mana n'asụsụ Bekee, nkọwọọaha na-ebu ụzọ tupu mkpọaha a na-esote.

(7) **Asụsụ Igbo enweghi jenda na kees**

Asụsụ Igbo enweghi ka e si eziputa oke na nwunye dị ka ọ dị na Bekee na asụsụ ụfọdụ ndị ọzọ. Ụfọdụ asụsụ mba ụwa nwere kees nke a na-eziputakarị site n'aha, nnọchiaha ma ọ bụ nkọwaaha. Kees bụ mmetụta nke aha, nnọchiaha ma ọ bụ nkọwaaha nwere n'ebe mkpuruokwu ndị ọzọ dị n'ahiriokwu dị (Uba-Mgbemena 2009). N'asụsụ ụfọdụ, ọnọdụ mkpuru nọ na ya n'ahiriokwu ga-ekwu ọdịdị ọ ga-adị na ya. Nke a putara na ọdịdị mkpuru okwu dabeere ka ọnọdụ ya n'ahiriokwu siri dị. Ume, Ugoji, na Dike (1989) jiri omumaaatụ ndị na-esote gosi na asụsụ Igbo enweghi ndiche ana-ezipute n'aha dị ka ọnọdụ aha ahụ siri dị n'ahiriokwu.

1. **Chineke** nyere m ndụ
2. Ndụ m bụ **Chineke** nyere m ya.
3. Ọ bụ **Chineke** na-enye ndụ.

N'ahiriokwu ndị a, Chineke nọ n'ọnọdụ dị iche iche, ma o nweghi ebe ọ gbanwere n'ọdịdị ya.

4.0 Mmechi

A malitere nkeji a site n'ikọwa na asụsụ niile dị n'ụwa nwechara njirimara ha dị iche iche. O nweghi asụsụ ya na ibe ya bụ otu kpomkwem. Asụsụ abụọ ma ọ bụ karịa nwere

ike iyite onwe ha mana ha agaghị abụcha otu ihe n'ụzọ niile. Asụsụ Igbo nwere ihe ndị pụtara ihe banyere ya dị ka ndị a kọwara n'elu.

5.0 Nchikọta

A kọwara ihe dị iche iche e ji mara asụsụ Igbo nke mere ka asụsụ Igbo dịwaga iche n'ebe asụsụ mba ụwa ndị ọzọ. Njirimara ndị a rụturu aka na-egosi na asụsụ ọ bụla na-akpa agwa etu o si sọ ya. Ya bụ e kwesighị ihụta asụsụ ọ bụla dị ka nke ka ibe ya mma.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaakị

1. Depụta ma kọwaa njirimara asụsụ Igbo ise doro gị anya.
2. “O nweghị asụsụ ka ibe ya mma”. Kọwaa ahịrịokwu a nke ọma.
3. Gbado ụkwụ na njirimara asụsụ Igbo nke abụọ, gosi ka asụsụ Igbo si buru asụsụ ngwaa.
4. Depụta mkpuruokwu iri nwere otu nsupe mana nghọta ha abughị otu, jiri akara ụdaolu ziputa ndịiche ha.

6.0 Nruṅụaka/Ngụmi

Emenanjo, E.N. (2005). *Nchikọta Asụsụ na Ụtọasụsụ Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.

Greenberg, J.H. (1966). *The Languages of Africa* (2nd ed.). Bloomington: Indiana University.

Nwachukwu, P.A. (1983). *Readings on The Igbo Verb*. Awka: Africana-FEP Publishers.

Ụba-Mgbemena, A. (2009). *Ntọala Usoroasụsụ Igbo*. Ibadan: Gold Press.

Ume, I.A.O., Ugoji, J.U., Dike, G.A. (2015). *Ụmị Nkọwa Ụtọasụsụ Igbo*. Onitsha: Kawuriz &Manilas Publishers.

Yunit 5: Olundị na Igbo Izugbe

Ndịna

1.0 Mkpólite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Gini bụ Olundị?

3.2 Nkenụdị Olundị

3.3 Nkewasị Olundị Igbo

3.4 Mmetụta dị n'etiti Olundị na Igbo Izugbe

4.0 Mmechi

5.0 Nchịkọta

Ihe Omume

6.0 Nrụtuaka/Ngumi

1.0 Mkpólite

Asụsụ mmadụ na-enwe ụdị abụọ: olundị ya na izugbe ya. Olundị bụ olu dị iche iche e ji asụ otu asụsụ nke na-enwe ndịiche dị iche iche n'ime ha. Ndịiche na-adị n'olundị bụcha ụdị dị iche iche nke otu asụsụ. O bụ site n'olundị dị iche iche ka e si achịkọba olu izugbe nke asụsụ ọ bụla. E ji asụsụ izugbe eme ka mmekọrịta dị mfe n'etiti ndị niile na-asụ otu asụsụ.

2.0 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, i ga-enwe ike:

- ịkọwa ihe bụ olundị, njirimara ya na uru ya
- ịkọwa ụdị olundị dị iche iche

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Gịni bụ Olundị?

Olundị bụ mperipe asụsụ nke otu asụsụ. Asụsụ ọ bụla nwere olu dị iche e ji asụ ya nke e nwere ike ịkpọ olundị/olumba/oluasụsụ. Ọ bụ asụsụ ime ime obodo nke na-ejikọta otu ndị nke otu agburu ọnu. Ọ bụ asụsụ ọdibendị. Olundị bụkwa asụsụ nke na-ekewapu ma na-ejikọta otu ndị n'etiti ibe ha. Asụsụ ọ bụla nwere olu dị iche iche e ji asụ ya, mana nke a apụtaghị na olundị a digasị iche iche bụzi asụsụ nke aka ha.

Asụsụ Awusa iji maa atụ, nwere olundị dị iche iche nke mere na ọ bughị ụdị Awusa a na-asụ na Zaria ka a na-asụ na Kano. Otu a ka ọ dịkwa n'asụsụ ndị ọzọ dị iche iche ma nke ndị ọcha ma nke ndị ojii.

Abia n'asụsụ Igbo, olu niile e ji asụ ya abughị otu. Ya bụ na olu dị iche iche e ji asụ asụsụ Igbo ka a na-akpọ olundị nke asụsụ Igbo. Ọ bụ ọnođụ dị otu a mere e ji asị na Igbo na-asụ n'olu n'olu mana ha kwaa ukwara ọ buru otu. Nke a putara na asụsụ Igbo nwere olu dị iche iche e ji asụ ya, nke mere na ụdị Igbo a na-asụ n'Onicha dị iche na Igbo a na-asụ n'Aba, nke a na-asụ na Nsuka dị iche na Igbo a na-asụ n'Oka dg, mana ha niile ka bụchakwa otu asụsụ Igbo ahụ ka ndị a niile na-asụ. N'ihì olundị dị iche iche, e nwere n'asụsụ Igbo, ọ bụ ihe siri ike onye choro imu asụsụ Igbo ime nke oma n'ihì na ọ buru na onye ahụ mụta Igbo a na-asụ n'Oka, ọ gaa ihe dị ka Nsuka ọ ga-achoputa na ọ bughị ụdị Igbo ọ mụtara n'Oka ka ndị Nsuka na-asụ. Ọ bụ nke a mere ka ndị mmadu dị iche iche huru asụsụ ha n'anya, iji belata nsogbu a na-enwe n'ihì olundị dị iche iche jiri gbaa mbo chikoba olu dị iche iche dị n'okpuru asụsụ Igbo n'ụdị iji nweta otu olu ga-abu ozurumba ọnu. Ọ bụ ụdị olu dị otu a ka a na-akpọ asụsụ Izugbe.

Olundị bụ asụsụ ọnumara dị iche iche. Ọ bụkwa asụsụ na-echekwaba ọdibendị nakwa omenala ndị. E nwere ike ịkpọ ya asụsụ akamkpa ma ọ bụ ihe mmadu nwebisi. Ọ bụ umu irighiri asụsụ dị iche iche dị n'ime otu nnukwu asụsụ. Ọ bụkwa asụsụ obere dị iche iche n'ime otu agburu nke mejuputara asụsụ Izugbe. Ọ bụ umu irighiri/mpekere asụsụ dị iche ndị a mere asụsụ Igbo Izugbe ka o zue oke.

Nnwale 1

- N'uche gi, ginị bụ olundị?

Njirimara Olundị

Ọ bụ ihe ndị e ji mara ma ọ bụ ihe ndị mebere olundị. Dị ka anyị maara na olundị bụ asụsụ n'onwe ya nakwa n'ogo nke ya, ọ ga-ahia ahụ ikwu na otu olundị ma ọ bụ asụsụ dị iche n'ibe ya ma ọ bụrụ na emeghị nchọcha ma ọ bụ ntụcha ụfọdụ iji nye mkpebi ahụ nkwardo zuru oke. Iji mee nke a, e nwere ike igbaso otu ụzọ ma ọ bụ karia n'ụzọ ndị a:

1. Ileba anya n'usoro mkpọpụta okwu
2. Ileba anya n'usoro mmebe/mwube okwu.
3. Ileba anya n'usoro okwu
4. Ileba anya na nghọta okwu
5. Ileba anya na mkpuruokwu.

N'ihia ya mmebere olundị ndị a bụ ngwa e ji atụcha ihe ọ bụla ma ọ bụ asụsụ ọ bụla mmadụ sụrụ iji nye mkpebi ụdị asụsụ ma ọ bụ olundị ọ bụ. Ha bụ ndị a:

- (i) Mkpọpụta okwu: Usoro mkpọpụta olundị na-adị iche na nke Igbo Izugbe. Nke a metụtara ihe dum gbasara mkpuru ụdaasụsụ nke asụsụ ahụ, etu e si akpọpụta ha, otu ụdaolu siri metụta mkpọpụta asụsụ ahụ., etu mkpuru ụdaasụsụ dị iche iche si agakọ n'imepụta okwu n'asụsụ ahụ dg. N'ihia ya, tupu mmadụ ekwuo na asụsụ mmadụ sụrụ dị iche n'ibe ya, ọ ga-agbaso usoro ndị a mee nchọpụta. N'ihia itulekọrịta olundị n'usoro mkpọpụta okwu, a ga-enweta Igbo Izugbe okwu ahụ.

Ịma atụ:

Mkpuruokwu a bụ 'ebe a' nwere mkpọpụta ndị a n'olundị: ibe e, ibe a, ibene dg.

- (ii) Usoro Mmebe Okwu: Okwu ọ bụla bụ okwu Igbo nwere usoro a na-agbaso n'emebe ya. Usoro ahụ kwesiri ibụ otu n'ebe niile iji gosi na ha bụ otu okwu.

Ma mgbe ọ bụla usoro okwu ndị ahụ abụzighị otu, ọ na-egosi na eleghị anya na mkpuruokwu abụọ ndị ahụ abughị otu asụsụ ma ọ bụ na ha abughị otu olundị nke asụsụ Igbo. N'ikọwa nke a gaa n'ihu, ọ bụrụ na okwu abụọ e nwee otu nghọta bịa nwee ndiche n'usoro ntule ndị ọzọ, ihe ọ pụtara bụ na ha bụ ụdị okwu dị iche iche nke otu asụsụ.

Ịma atụ –: Afere/efere/efhere

Afe/uwe/mweyi

- (iii) Usoro okwu: Asụsụ ọ bụla nwere usoro o si edokọ mkpuruokwu ya iji meputa nkebiokwu, nkebiahiri ma ọ bụ ahiriokwu ya. N'otu aka ahụ, asụsụ Igbo nwere ike inwe mgbanwe dị iche iche n'usoro ndokọ nke mkpuruokwu ya iji meputa ụdị ahiriokwu dị iche iche, nkebiahiri ma ọ bụ nkebiokwu.

Na ndokọ, a na-enwe usoro dị iche iche nke nkeji asụsụ dị iche iche si abata na nkega dị iche iche nke ahiriokwu ọ bụla. Usoro ndị a ga-eweta nghọta dị iche n'asụsụ dị iche iche. N'otu aka ahụ, usoro ndị a ga-eweta otu nghọta nke otu asụsụ na ụdịdị dị iche iche n'asụsụ ahụ.

Ịma atụ:

N'Igbo Izugbe a na-asụ ihe dị ka nke a: “Akwukwọ dị n'elu oche” mana olundị ụfọdụ ha na-asụ – Akwukwọ nọ n'elu oche”.

Na nghọta okwu Igbo, ngwaa “dị” na-esote aha ihe enweghị ndụ, ebe ngwaa “nọ” na-esote aha ihe nwere ndụ mana ọ dighị otu a n'olundị Igbo ụfọdụ.

- (iv) Nghọtaokwu: Nke a bụ isi sekpu ntị n'asụsụ n'ihị na isi ihe e ji asụ asụsụ bụ izikorita ozi. Ihe ga-emekwa ka ozi ahụ nwee isi bụ ma o nye nghọta kwesiri ekwesi. Asụsụ ọ bụla mmadụ sụrụ kwesiri inye nghọta nke onye sụrụ ya bụ n'obi wee sụọ ya. Nke a pụtara na n'agbanyeghị mkpuruokwu e jiri sụọ asụsụ

ahụ nakwa etu e si hazie mkpuruokwu ndi ahụ ma o bukwa etu e siri kpoputa mkpuruokwu ahụ, o kwesiri inye otu nghota ahụ nke onye suru ya bu n'obi wee suu ya. N'ihia nke a, nghotaokwu kwesiri ibu otu mgbe o bu la anyi natulekorita okwu abuo ma o bu karija iji mata ma ha bu olundi di iche iche nke otu asusu.

Ima atu: '**kita/faa/udu**' bucha ka e si ekwu '**ugbu a**' n'olundi Igbo ufo.

- (v) Mkpuruokwu: Mkpuruokwu abuo di iche iche nwere ike inwe otu nghota, mgbe nke a mere, e nwere ike ikowa mkpuruokwu ndi ahụ di ka olundi di iche iche nke otu asusu.

Ima atu:

Ebe a (*here*) nwere udi ndi a n'olundi Igbo ufo:

Nga a

Kana

Ika a

Ngana

Nnana

Ibe a

Ibene

Ahu (*boby*) nwere udi ndi an'olundi Igbo ufo:

Ashụ

Efa

Aka (*hand*) nwere ụdị a n'olundị Igbo ụfọdụ:

eka

Ugbu a (now) nwere ụdị ndị a n'olundị Igbo ụfọdụ

Kị ta a

Udunụ

Weehu

Vaa vaa

Faa faa

Kị taa funụ

Asị (*lie*) nwere ụdị ndị a n'olundị Igbo ụfọdụ:

Ashị

Ugha

Nnwale 2

- Asụsụ Izugbe bụ asụsụ nsirinweta. Gbado ụkwụ n'omuma atụ ole na ole kowaa ihe ahiriokwu a pụtara.
- Olee ihe ndị e nwere igbado ụkwụ na ha iji nye mkpebi gbasara ụdị asụsụ abụọ?

- Olundi bụ asụsụ ọkpụ – Gbaghaa.
- Chọpụta deputa mkpuruokwu Igbo izugbe ndị nwere ụdị dị iche iche n'olundi Igbo ụfọdụ ma e wepu ndị e jiri maa atụ n'elu.

Uru Olundi Bara

Olundi bara uru ndị a:

- (i) E ji ya amata ebe onye si.
- (ii) Ọ bụ na ya ka e siri mebe asụsụ Izugbe.
- (iii) E ji ya echekwa asụsụ ndị na omenala.
- (iv) Ọ bụ asụsụ izizi nwata kwesiri ịmụta.
- (iv) E ji ya aba aha.
- (v) E ji ya achọ edemede mma; ọkachasi n'edemede abụ, akụkọ na ejije.
- (vi) Ndi nwe ya, ji ya kpọrọ ihe.

Nnwale 2

Kọwaa uru olundi bara n'otu n'otu di ka e si deputa ha n'elu.

3.2 Nkenụdị Olundi

Ọ bụ olundi mụtara asụsụ nke putara na ọ bụ site n'olundi ka e si chikọta asụsụ Izugbe. E nwere nkenụdị Olundi abụọ – Olundi mpaghara obodo/ogbe na olundi ogbo/ebiri.

- (a) Olundi mpaghara obodo/ogbe bụ olundi nwere ntọala ya n'asụsụ Igbo kpomkwem. Ọ bụkwa olundi nke na-akọwaputa ọdibendi nke mpaghara ala Igbo di iche iche. N'ihia ya olundi ogbe bụ asụsụ Igbo n'ozuzu oke. Ọ bụ asụsụ nke na-eziputa echiche na nkwenye ndi Igbo. Olundi mpaghara obodo bụkwa asụsụ ime ime

obodo. Nke a gosiri na ọ bụ asụsụ a na-asụ n’ime ala Igbo. Ọ bụ asụsụ nke na-akọwapụta echiche na nkwenye ndị Igbo n’ozuzu oke.

Olundị ogbe na-apụtakarị ihe n’ime ime obodo karịa n’obodo mepere emepe. Olundị ogbe na-eyite onwe ha ma na-adịkwa ichie n’ebe ụfọdụ. Nke a bụ n’ihi na e nwere mpaghara dị ichie ichie n’ime otu ogbe asụsụ. Ihe ndị na-enye aka na mwube olundị ogbe bụ:

- (i) Ebe ndị siri malite/otu ndị siri malite.
- (ii) Ndi ha na ha gbara agbataobi.
- (iii) Ebe ha bi
- (iv) Omenala ha dg.

Ihe ndị a niile na-emetụta olundị ogbe a ga-enweta n’ebe ọ bụla na mpaghara ala Igbo ụfọdụ. Olundị ogbe bụ asụsụ Igbo nke anyị maara, mana ihe dị ichie ichie mere na asụsụ ọtụtụ ndị ala Igbo dị ichie ichie.

Ima atụ: Na Nnewi – Asụsụ gbasara alundị na nwunye n’ebe a bụ: Ịkwa nkwa (Igba nkwa bụ Igbo Izugbe). N’ebe ụfọdụ n’ala Igbo, na-akpọ ya “**Isi nri nwaanyị.**”

Ndi ọka na-akpọ ya Igbu ọkọkọ onye ụwa.

- (a) E nwere olundị ogbọ/ebiri:-

Nke a bụ olundị metụtara otu òtù ma ọ bụ òtù ndị nke otu ihe ma ọ bụ ihe ọzọ jikọtara ọnụ. Ọ bụkwa olundị nke enweghị ntọala ya n’otu asụsụ kpomkwem. N’ihi ya a na-akpọkwa ya oge ụfọdụ ‘olundị ngwaramgwara’. Ọ gbasaghị omenala otu ndị mọ bụ otu agburu, kama ọ na-akọwapụta omenala nke otu ndị nọkọtara ọnụ n’otu òtù dị ka ndị gurụ otu ụdị ihe ọmụmụ, ndị na-arụ otu ụdị ọrụ, ndị sonyere n’otu ekpemekpe ma ọ bụ otu nkwenye, ndị nọ n’otu ụdị ọkwa, ndị huritara onwe ha n’otu ụzọ.

Ihe dị iche n'etiti olundi ogbe na olundị ọgbọ, bụ na olundị ọgbọ e nweghị ntọala ya n'otu asụsụ. Ọ bụ mgwaramgwara mana olundị ogbe nwere ntọala ya n'otu asụsụ, ya bụ n'asụsụ Igbo. Olundị ọgbọ dị ka aha ya siri dị adịghị enwe ntọala ya n'otu asụsụ, n'ihị ya ọ na-abụ ngwakọta nke asụsụ dị iche iche. Ụfọdụ ihe ndị na-enye aka imeputa olundị ọgbọ gụnyere:

1. Ihe onye na-arụ mọbụ aka ọrụ ya.
2. Ihe mmadụ guru n'akwụkwọ
3. Ụlọ akwụkwọ mmadụ gara.
4. Ebe mmadụ gụdebere akwụkwọ
5. Ọkwa mmadụ nọ na ya.
6. Ekpemekpe mmadụ na-ekpe

Nke ọ bụla na ndị a na-ejikọta ndị sonyere na ya ọrụ ma na-ekewaputakwa ha n'ebe ibe ha nọ dị ka ndị nwere otu echiche mọ bụ ebumnuche otu ha, mọ bụ amamihe ha nwere. N'ihị ya ọ naghị adịcha mfe onye anọghị n'otu òtù ọgbọ ighọtacha ihe ndị òtù ọgbọ nke ọzọ na-asụ.

Otu ọgbọ dị iche iche e nwere:

1. Otu ụmụ akwụkwọ dị iche iche
 Ịma atụ, kegites, kọoltu.
2. Otu ọrụ dị iche iche: ndị ahịa, ndị dibịa ndị ọrụ aka, bekee.
3. Otu ekpemekpe: Sisters, legion.

Nnwale 3

Nye ọmụmaatụ mkpuruokwu ma ọ bụ ahiriokwu e ji mara òtù dị iche iche

3.3 Nkewasị Olundị Igbo

Dị ka a kọwara n'elu, asụsụ ọ bụla dị n'ụwa nwere olu dị iche iche e ji asụ ya. Asụsụ Igbo n'onwe ya nwere oluasụsụ dị iche iche e ji asụ ya. Olu niile e ji asụ Igbo bụgbado asụsụ Igbo ka ha bụ n'agbanyeghị obere ndiche dị iche iche dị n'etiti ha. Ọ bughị ihe dị mfe ịchịkọta oluasụsụ dị iche e ji asụ Igbo; ọ bụ ya mere na a na-enwe ndiche na nkewasị ma ọ bụ nchikọba oluasụsụ dị iche iche e nwere n'Igbo. Ufodu ndi okaasụsụ anwaala oko ha n'ịchikọta na ikewasị olundị dị iche iche e ji asụ Igbo. Ikekonwu (1985) gbara mbọ ịchoputa na ịchikọta olundị dị iche iche e nwere n'asụsụ Igbo dị ka ọ dị n'okpuru ebe a:

- (a) Igbo ndi ọwụwa anyanwụ Naija
- (b) Igbo ndi ọdida anyanwụ Naija
- (ch) Olundị Mgbagougwu
- (d) Igbo Nnọnetiti
- (e) Igbo Cross River
- (f) Olundị Ohaji/Egbema

Nwaozuzu (2008) kewara olundị nke asụsụ Igbo ụzọ asatọ ndi a na-esote. O mere nchọcha ya n'olundị nke asụsụ Igbo ma were asụsụ Bekee deputa olundị Igbo n'usoro a:

- a) West Niger Group of Dialects (WNGD)
- b) East Niger Group of Dialects (ENGD)
- c) East Central Group of Dialects (ECGD)
- d) Cross River Group of Dialects (CRGD)
- e) North Eastern Group of Dialects (NEGD)
- f) South-Eastern Group of Dialects (SEGD)
- g) South-Western Group of Dialects (SWGD)
- h) Northern Group of Dialects (NGD)

N'akwukwo ya, Nwozuzu ziputakwara obodo ndi mejuputara olundi ndi a di ka nchoputa ya siri di.

E nwekwara odee Igbo ndi ozọ deputara olundi di iche iche e nwere n'asusu Igbo mana agaghi aga n'ihu ideputacha ha n'ebe a.

N'ihidi ndiche a na-enwe n'olundi di iche iche, o na-ahia ndi Igbo si ebe di iche iche ahụ ighota onwe ha mgbe ha biakotara unu. Nke a mere ka ndi okammuta n'asusu Igbo chikoba asusu Igbo nke ndi niile na-asu Igbo ga-iji na-enwe mmekorita. E si n'olundi di iche iche chikoba Igbo izugbe. E mere nke a n'udi na o nweghi olundi a ga-asu na o bu naani ya mjuputara Igbo izugbe. O bu asusu jikotara ndi niile na-asu Igbo Igbo onu.

Nnwale 1

- Choputa ma deputa obodo diche iche mejuputara nkewasi olundi di ka Nwozuzu (2008) si kewaa ha.

3.4 Mmetuta di n'etiti olundi na Igbo Izugbe

O bu ezie na asusu Igbo jikotara agburu Igbo niile onu ma burukwa na olundi Igbo di iche iche metutara naani mpaghara Igbo ebe a na-asu nke o bula, o dikwa mkpa ime ka a mata na udidi asusu abuo a metutara onwe ha n'uzo di iche iche.

Na mbu, Igbo Izugbe jikotara mmadu niile bu ndi Igbo nakwa ndi na-asu Igbo, ma olundi Igbo bu mpekere asusu Igbo di iche iche mejuputara Igbo Izugbe.

Di ka anyi maara na asusu na-eto eto, mmeju ma o bu mgbanwe na-abata n'Igbo Izugbe otutu oge na-esite n'olundi Igbo di iche iche.

Asusu Izugbe na-akowaputa naani ihe Igbo niile zukotara onu kwekorita, ma olundi Igbo na-akowaputa ihe ndi ahụ Igbo Izugbe akowaputaghi.

Ọzọ, Igbo Izugbe bụ asụsụ amụmamụ, n'ihì ya ọ bụ asụsụ emem nchọcha ma burukwa nke e ji akparịtaụka n'ogbakọ jikọtara mba dị iche iche ọnụ. Ma olundị na-agaru ime ime obodo ma na-ejikotakwa mmadụ niile ma ndị gụrụ akwụkwọ ma ndị agụghị akwụkwọ.

Igbo Izugbe bụkarị asụsụ edemede ma olundị n'aka nke ya bụ asụsụ asụmasụ. O doro anya na asụsụ a na-asukarị n'ọnụ na-aka emetuta ndị ka n'ọnụ ọgụ karịa nke a na-edekarị ebe. N'ihì nke a asụsụ Izugbe dabeere n'olundị n'uzọ dị iche iche iji tozu etozu nakwa iji too eto. Ebe olundị n'aka nke ya dabeere n'asụsụ Izugbe iji nwete ọnọdụ pụtara ihe dị ka asụsụ. Olundị Igbo bụ ntọala asụsụ Igbo.

Olundị na Igbo Izugbe na-arukọ ọrụ iji mee ka asụsụ na-eto eto. Ọ bụ olundị mere na na asụsụ Izugbe na-abawanye mgbe ọ bula n'ihì ụtụ asụsụ olundị na-atunye na ya iji mejuputa ya. N'ihì nke a, asụsụ Izugbe agabigala otutu asụsụ olundị wee rute taa.

3.2 Ndiche dị n'etiti Olundị na Igbo Izugbe

Dị ka a kọwara n'elu, olundị bụ ụdị asụsụ Igbo dị iche iche nke a na-asụ na mpaghara ala Igbo dị iche iche. Ọ bụ olu dị iche iche e ji asụ Igbo nke a na-asụ n'ime ime obodo dị iche iche dị n'ala Igbo. Olundị bụ asụsụ Igbo akughị mmiri nke ndị bi n'otu mpaghara ala Igbo na-asụ ma na-aghotakwa. Ọ bụ olundị bụ asụsụ Igbo n'onwe ya nke ma ndị gụrụ akwụkwọ ma ndị na-agughị akwụkwọ ji enwe mmekọrịta n'ime ime obodo.

Igbo Izugbe n'aka nke ya bụ asụsụ Igbo nke e hibere maka mmekọrịta ndị Igbo niile. Ọ bụkarị ndị gụrụ akwụkwọ na ndị pụrụ ụzọ ije na-asụ ma na-aghota ya. Ọ bụ asụsụ e mebere maka mmekọrịta ndị niile bụ ndị Igbo, iji belata mgbagwoju anya a na-enwe mgbe ụfọdụ ma e were olundị na-enwe mmekọrịta n'ebe e nwere ndị Igbo si mpaghara dị iche iche bjakota ọnụ. Igbo Izugbe metutara ndị Igbo niile ebe olundị metutara naanị otu akukụ ala Igbo ebe a na-asụ ya. Nke a pụtara na Igbo Izugbe ka olundị n'ibu na obosara. Olundị bụ asụsụ Igbo kpomkwem ebe Igbo Izugbe bụ asụsụ Igbo nke otù na-ahụ maka Iwelite Asụsụ na Omenala Igbo wepụara maka mmekọrịta ndị niile bụ ndị Igbo na ndị

abughị ndị Igbo ndị bi n'ala Igbo nakwa ndị na-amụ Igbo. A na-enwe ndiche na mkpọpụta, mmebe okwu nakwa usoro okwu olundị na Igbo Izugbe.

4.0 Mmechi

A kowara olundị dī ka ụdī olu dī iche iche e ji asụ otu asụsụ. A kowara njirimara olundị nakwa uru ọ na-abara ndị nwe ya. E lebara anya na nkewasị olundị Igbo dī iche iche. N'agbanyeghị nhiaahụ dī n'ichikọba olundị niile e nwere, ọkammụta abụọ gbalisiri ike ikpokota olundị Igbo ndị ha nwere ike dī ka e si ziputa ha n'elu.

5.0 Nchikọta

Nkeji a lebara anya n'olundị Igbo. A kuziri ka olundị na asụsụ izugbe siri yite na ka ha si dī iche. E meturu aka n'ihe butere isite n'olundị Igbo dī iche iche chikọba asụsụ izugbe nke ndị niile na-asụ Igbo na-asụ ma na-aghotakwa. Olundị Igbo niile bucha asụsụ Igbo n'ụdị a kughị mmiri; ebe Igbo Izugbe bu mgwaramgwara sitere n'olundị dī iche iche. Asụsụ abụọ a dīcha mkpa maka agamnihu asụsụ Igbo.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaakị

1. Kowaa ihe olundị putara.
2. Deputa olundị Igbo i maara na obodo dī iche iche ebe a na-asụ ha.
3. Kedụ uru dī iche iche olundị baara ndị nwe ya?
4. Jiri atụ dabara adaba gosi mmetuta na ndị iche dī n'etiti olundị na asụsụ izugbe.
5. N'uche gi, gini mere e ji weputa Igbo Izugbe? Kedụ uru ọ baara ndị Igbo?

6.0 Nruṭuaka/Ngumi

Emenanjo, E.N. (2005). *Nchikota Asusu na Utoasusu Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na utoasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigerian Publishers.

Ikekonwu, C. (1985). *Aspects of Igbo Dialectology: A Comparative Phonological Study of Onitsha and Central Igbo Dialect*. JAWAL UV.

Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Onwudiwe, G.E. (2009). Lecture Notes on “Igbo Dialect” Nnamdi Azikiwe University, Awka.

MODUL 3: NKA NA USORO ASUSU

Ndina

Yunit 1: Nka Asusu

Yunit 2: Usoro Asusu si Aru Oru

Yunit 3: Ihe Ndi na-enyere AsusuAka n’OruYa

Yunit 4: Igbo Asuruasu na Igbo Nsujo

Yunit 5: Odachi Diji Asusu n’Iru Oru Ya

Yunit1: Nka Asụsụ

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Nka Asụsụ

4.0 Mmechi

5.0 Nchịkọta

Ihe Omume

6.0 Nrụtuaka/Ngụmi

1.0 Mkpọlite

Ihe ọ bụla a na-eme eme ga-aba uru nwere ụzọ a ga-esi mee ya ka o wee gaa nke ọma ma ọ bụ mịta ezigbo mkpuru. Asụsụ bụ ihe dị omimi nke e kwesiri ikpachapuru anya tumadiji iji mụta ya etu o kwesiri. N'ebe a, a ga-akọwa nka asụsụ dị iche iche metụtara omumu asụsụ. Nka ndi a na-eme na a ga-amuta asụsụ nke ọma ma ọ bụ ghara imuta ya etu o kwesiri.

2.0 Mbunuche

A ga-amuta ihe ndi a na nkeji a:

- ihe bụ nka asụsụ
- nka asụsụ e nwere na nkọwa ha

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Nka Asụsụ

Asụsụ ọ bụla nke asụsụ Igbo bụ otu n'ime ya nwere nka dị iche iche e ji amụ ya. Nka asụsụ bụ ngalaba ihe ndị ahụ gakoṛo onụ gbasara asụsụ n'ogo dị iche iche nke onye na-amụ asụsụ kwesiri ịgbaso n'omumụ asụsụ. E nwere nka anọ putara ihe n'omumụ asụsụ.

Ha bụ:

- **Nka ige ntị**
- **Nka isụ asụsụ**
- **Nka ịgụ asụsụ na**
- **Nka ide asụsụ**

N'omumụ asụsụ, a na-amalite na nka nta wee ruo na nka ukwu ma ọ bụ nka dị mfe wee rue na nka ndị siri ike. Abuọ n'ime nka ndị a bụ ndị a na-amụta n'ulo ma ọ bụ n'ejeghi akwukwo (nka mfe); ebe nka abuọ ndị ozo bụ ndị a na-amụta oge a gara n'ulo akwukwo. Nka ndị a na amuta n'ulo bụ nka ige ntị na nka isụ asụsụ ebe ndị a na-amuta n'ulo akwukwo bụ nka ịgụ na ide asụsụ. Isụ asụsụ abughị ihe dị mfe n'ihu na ọ hịara ahụ imuta nka niile ndị a dị n'asụsụ.

Nka Ige Ntị

Nke a bụ nka asụsụ mbụ mmadu na-amalite imụ site na nwata. Ọ bụ nka a ka nwa oheru na-amụ oge obula nne ya ku ya na-enye ya ara. A choputara na oge ọ bula nnwa na-ele nne ya ma ọ bụ onye ku ya anya n'ihu; otutu ndị na-eche na ihe o ji ele ya anya n'ihu bụ ka o wee mata ya, ma ọ bụ ka o wee hụba ya ama, mana nke a abughị ezi okwu n'ihu na ọ bụ nka asụsụ ige ntị ka ọ na-amụ. Ọ na-ege nne ya ma ọ bụ onye ozo ku ya ntị inu ihe ọ bula ọ na-ekwu na ichoputa etu o si ekwu ihe ndị a tinyekwara njiakpo o ji akpoputa uda asụsụ niile. A choputara na ọ na-ewe nwata dị gara gara onwa iri na asato (18) tupu ọ malite kwube ihe e nwere ike ighota. Umụ aka ndị adighi gara gara bụ onwa iri abuọ na anọ ka ọ na-ewe ha iji mee nke a. O kwesiri ka ndị nne ma ọ bụ onye ọ bula ya na nwata na-anodebe nso na-asu naanị asụsụ dị mma iji nyere nwata ahụ aka imuta ikwu ihe nke oma.

Nka Ikwu Okwu /Isu Asusu

Ikwu okwu bu nka asusu na-esote nka ige nti. O bu oge nwata di n'agbata onwa iri na asato wee rue n'onwa iri abuo na ano ka o nwere ike imalite ikwu ihe mmadu nwere ike ighota. O nwere ike inu ihe o bu a gwara ya, mana o bughu ihe o bu ka o ga-enwe ike ikwunwu. Ihe kpatara nke a bu na nka ikwu okwu hira ahụ nke ukwu. Ihe o ji si ike bu na nwatakiri amatabeghi etu e si eji njiakpo niile akpopta uda asusu niile a chorọ iji suo asusu.

Omumaatu: umuaka na-enwe nsogbu n'ikpwaputa uda asusu di ka: /s/, /k/, /r/, /g/ ndi e ji ukwu ire ma o bu ire akpo. O bu ya mere na mgbe nwata chorọ ikpo "aka" o kpoo "ata", ozọ, o chorọ ikpo "isi" o kpoo ya "iti". N'ih i nsogbu a umuaka na-enwe n'ikpwaputa uda asusu etu o si kwesi, a na-adọ ndi okenye aka na nti ka ha na-asu asusu etu o kwesiri ya na ka ha ghara ijije nwata na-amu asusu.

Nka Igu Asusu

Igu asusu bu nka di elu karja nka ige nti na isu asusu. Ihe mere o ji di elu karja bu na a na-amu mkpuru edide niile e ji ede asusu ma huba ha ama nke oma. Ihe ozọ bu na onye na-amu asusu ga-amata udaasusu mkpuredide o bu na-anochite. Ihe ndi a ga-enyere ya aka igu ihe o chorọ igu ma o bu ikpwaputa ihe o chorọ ikpo.

Ima atu: "e" na "Bekee" bu "i" n'Igbo. Uda asusu abuo ndi a nwere otu uda. O bu ya mere na oge ufodu nwata Igbo chorọ ide isi (head) o dee "ese".

Nka Ide Asusu

Ide asusu bu nka di elu ma sikarisa ike karja nka ndi ozọ. Nka ide asusu metutara ima ka e si edetu mkpuru edide niile e nwere n'asusu etu o kwesiri. O bu ihe siri ike imuta ka e si edetu asusu n'udi o bu. O bu nke a mere na o bughu onye o bu ma asu asusu maara ka e si ede ya ede. Ozọ bu na ide asusu aputaghi ide ihe mara mma n'anya kama o putara iji

asụsụ wee kọwapụtasịa uche gị ma ọ bụ etu ihe si metụta gị n'obi nke ọma n'edemede n'uzọ onye gụrụ ya ga-aghọta ihe i dere.

4.0 Mmechi

Na yunit a, a kọwara na asụsụ nwere usoro e si amụta ya. Asụsụ abughị ihe ana-amụ etu o si sọ onye, kama e nwere usoro a na-agbaso n'ime asụsụ ka a mụta ya etu o kwesiri. E mere ka a ghọta ihe bụ nka asụsụ. E ziputara ma kọwaa nka asụsụ anọ putara ihè n'ihe gbasara mmụta asụsụ. Nka asụsụ ndị dị mfe bụ nka ndị a na-amụta n'ụlọ ebe nka ndị siri ike bụ nka ndị a na-amụta n'ụlọ akwụkwọ.

5.0 Nchikọta

Imụta asụsụ abughị egwu achị ụtaba n'aka agba. Ọ bụ ya mere na ọ na-esiri nwata na-amụ asụsụ ike imụta asụsụ ngwa ngwa ọ malitere ikwu okwu. Ọbụladi okenye choro imuta asusu nke abuo na-enwe nhiaahu tupu o muta asusu ahụ. Ọ buru na a gbasoghi nka ndi e ziputara n'elu, a gaghi amuta asusu etu o kwesiri.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Gini bụ nka asụsụ?
2. Deputa ma kọwaa nka asụsụ anọ doro gị anya.
3. N'uche gị, olee nka nke kacha mkpa n'ime nka ndi I deputara n'ajuju nke abuo.
Gini mere o ji di nnukwu mkpa?
4. Olee uru di n'igbaso nka asusu n'omumu asusu?

6.0 Nruutuaka/Ngumi

Anizoba, O.M. (2013). *Nke m Akola m: Ndi Igbo na Asusu Ha*. N'ime Agumagu nke Asato maka Chief (Dr) F. Chidozie Ogbalu (2013). Onitsha: Versity Press.

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asụsụ*.Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Oruchalu, S.U. (1987). *Fundamentals of Igbo Spelling*. Mkpör: Njikoka Press.

Udechukwu, G.I. (2013). Lecture Notes on “The Use of Igbo Language” Nnamdi Azikiwe

University, Awka.

Yunit 2:Usoro Asụsụ si Arụ Ọrụ

Ndịna

1.0 Mkpölite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna Kpöm kwem

3.1 Usoro Asụsụ si arụ Ọrụ

4.0 Mmechi

5.0 Nchịkọta

Ihe Omume

6.0 Nrụtuaka/Ngumi

1.0 Mkpölite

Asụsụ dị nnukwu mkpa na ndụ mmadụ n’ihi ọrụ dị iche iche ọ na-arụrụ mmadụ. E nwere usoro dị iche iche asụsụ na-agbaso iji ruo ọrụ ya nke ọma. N’ebe a, a ga-edepụta ma kowaa usoro ndị ahụ n’otu n’otu.

2.0 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, ga-amụta:

- Usoro asụsụ si arụ ọrụ na
- Nkọwa usoro nke ọ bụla

3.0 Ndịna Kpọm kwem

Ihe ọ bụla a na-eme eme, nwere usoro e si eme ya. Ọ bụrụ na e nweghị usoro e si eme ihe ọ bụla, mmepụta ihe ahụ agaghị enwe isi ma ọ bụ mịta ezigbo mkpụrụ. Ọ bụrụ na a gbaso ezigbo usoro wee mepụta ihe, ihe ahụ ga-adaba ka o si kwesị. Dị ka a kọwara n'elu, asụsụ bụ nke mmadụ. Ọ bụ ụda mmadụ na-emepụta mgbe ọgan okwu dị n'ahụ mmadụ biakoro ọrụ. Nke a na-egosi na a na-akwado isụ asụsụ akwado, a naghị amalite isụ asụsụ n'emeghị nkwado. A ga-eleba anya n'usoro asụsụ na-agbaso iji rụọ ọrụ ya nke ọma. Ha gụnyere ndia:

(i) **Icheputa ihe a ga-ekwu**

Tupu mmadụ emeghe ọrụ ikwu okwu, ọ ga-ebugodu ụzọ cheputa ihe ọ ga-ekwu. Naanị onye isi adighi mma ga-amalite ikwu okwu n'ebughi ụzọ cheputa ihe ọ ga-ekwu. Ọ bụrụ na mmadụ echeputa ihe ọ ga-ekwu, ọ ga-ebu ụzọ tlee ya n'ime onwe ya tupu o meghee ọrụ ikwuputa ya. Nke a bụ usoro mbụ a na-agbaso n'isụ asụsụ. Ihe onye na-asụ asụsụ ga-echeputa ga-abụ nke ga-edo ya anya ka ihe ọ ga-ekwu wee nwee nghota na ntị ndị ga-anụ ya.

(ii) **Ncheputa ụzọ okwukwu**

Ihe nke mbụ n'usoro asụsụ si arụ ọrụ bụ icheputa ihe a ga-ekwu nke ga-enwe nghota na ntị ndị ga-anụ ya. Nke abụọ bụ icheputa ka a ga-esi kwuo ya. Mgbe ụfọdụ mmadụ nwere ike icheputa ihe ọ ga-ekwu mana nsogbu aburuzie ichoputa ka a ga-esi kwu ya ka o wee daba na ntị onye/ndị ga-anụ ihe e kwuru. Icheputa ụzọ a ga-esi kwuo okwu metutara

ìhòrò mkpúrú okwu dabara a ga-eji kwuo ihe e cheputara. Icheputa ụzọ okwukwu metụtakwara iji ụdaolu/ogoolu kwesiri ekwesị mgbe a na-ekwu ihe a chorọ ikwu. Ọ bụrụ na mmadụ echeputa ihe ọ ga-ekwu mana ọ maghị etu ọ ga-esi kwu ya, ọ ga-enwe nsogbu n'ìhi na ka e si kwuputa okwu ga-emetuta akparamagwa onye/ndi a gwara okwu.

(iii) Ikwuputa ihe

Nke a bụ nzọ ụkwụ nke atọ n'usoro asụsụ si arụ ọrụ. Ọ bụ mmadụ igba mbọ ikwuputazi ọ ihe ọ chorọ ikwu n'ụzọ o kwesiri isi kwuputa ya. Ichota ma ọ bụ icheputa ihe a ga-ekwu kwururu onwe ya, ichota ụzọ a ga-esi kwu ya dikwaara onwe ya, ikwuputazi ihe a chorọ ikwu bukwazi ihe diiri onwe ya. Nke a gosiri na mmadụ ima asụ asụsụ bụ otu ihe, ebe isụ asụsụ n'ụzọ dabara adaba bukwa ihe diwagara iche. Ụzọ ihe atọ e legoro anya na-egosi na mmadụ nwere ike:

(a) Cheputa ma ọ bụ mara ihe ọ chorọ ikwu mana ọ gaghị ama ka ọ ga-esi kwue ya

(b) Mara ihe ọ chorọ ikwu, marakwa ụzọ ọ ga-esi kwue ya mana ikwuputazi ihe ahụ aburu nnukwu nsogbu.

(ch) Cheputa ihe ọ chorọ ikwu, cheputakwa ụzọ ọ ga-esi kwue ya, ma nwekwa ike kwuputa ihe ahụ etu o kwesiri.

Ihe a kowara n'elu mere e ji asi mgbe ufodu na mmadụ ma ka e si ekwu okwu ma ọ bụ na mmadụ amaghị ekwu okwu. Nke a na-egosikwa na ima asụ asụsụ gunyere ima ka a ga-esi sụọ asụsụ n'udi dabara adaba.

(iv) Onye a gwara inu ihe e kwuru

Asụsụ abughi ihe kwururu onwe ya. Mgbe ọ bula a na-asụ asụsụ ọ na-emetuta gburugburu onye na-asụ ya bụ asụsụ. Ọ nwere mgbe mmadụ nwere ike iji asụsụ na-arụ ọrụ n'ime onwe ya, nwekwa mgbe ọrụ asụsụ na-emetuta ndi no ebe a na-asụ asụsụ. Di ka e kwurula na e ji asụsụ enwe mmekorita, ọ di mkpa na mgbe a na-asụ asụsụ na ndi e ji asụsụ agwa okwu ga-ege nti nke oma inu ihe a na-ekwu. Nke a di nnukwu mkpa n'usoro

asụsụ si arụ ọrụ. Onye a na-agwa okwu nwere oke na ọrụ nke ya iji mee ka asụsụ rụọ ọrụ nke ọma. Ọ bụ ọrụ ya ige ntị nke ọma ka o wee nụtachaa ihe a chọrọ iji asụsụ mee ka ọ ghọta. ọ ga-akawa ahụ gbochie ihe ndị ga-eme na ọ gaghị ege ntị nke ọma. N'usoro asụsụ si arụ ọrụ, a ga-enwe okwuu nwekwazie ọnuu/ogee. Ya bụ, dị ka onye chọrọ isụ asụsụ na-agbasi mbọ ike ichepụta ihe ọ ga-ekwu nakwa ụzọ okwukwu ya, etu a ka onye a na-agwa sikwa nwee ọrụ igete ihe a na-ekwu ma ọ bụ ihe e ji asụsụ agwa ya.

(v) Inye ihe a nuru nghota

Mgbe onye na-ekwu okwu na-ekwu, a tụtụ anya an onye ọ na-agwa ga-ege ntị nke ọma iji nuru ihe e ji asụsụ agwa ya nakwa inye ihe ọ nuru nghota. Onye a na-agwa okwu kwesiri iju ajuju ma ọ bụrụ na ihe ọ nuru edoghi ya anya. Nke a ga-eme ka nghota ihe ọ nuru zue oke. Ọ bụrụ na ọ nughị ihe e kwurụ nke ọma, ọ gaghị aghota ihe eji asụsụ agwa ya.

(vi) Ikpa agwa

Nke a bụ ihe nke ikpeazụ n'usoro asụsụ si arụ ọrụ. Ọ bụrụ na onye a gwara okwu nuru ihe a gwara ya ma nye ihe ọ nuru nghota a tụtụ anya, ọ ga-akpa agwa gosiri na ọ nuru ma ghọtakwa ihe e jiri asụsụ gwa ya. Àgwà onye a gwara okwu kpara ga-eziputa ma ọ nuru ihe e kwurụ chaa chaa tinyere ma ọ ghọtara ihe e kwuru. Agwa onye a gwara okwu kpara nwere ike igosi na ọ nuru ihe e kwuru ma ghota ya ma ọ bụ na ọ nuru ihe e kwuru mana oghotaghị agwa a chorọ ka ọ kpa.

4.0 Mmechi

E lebara anya n'usoro asụsụ si arụ ọrụ. N'ihia na asụsụ abughị ihe a na-eme na ndaputa, tupu mmadụ e kwuo okwu, ọ ga-ebu ụzọ tugharia uche n'ime onwe ya iji chepụta ihe ọ ga-ekwu. Ọ bụrụ na mmadụ cheta ihe ọ ga-ekwu, ọ ga-achoputa ụzọ ọ ga-esi kwu ya ka o wee daba. Ihe ọzọ ọ ga-emezi bụ ikwuputa ihe ọ chọrọ ikwu. Ka asụsụ wee ruzuo ọrụ ya, onye a na-agwa ga-anuriri ihe e ji asụsụ gwa ya ka o wee kpa agwa a tụtụ anya n'aka ya.

Ọ bụrụ na onye a gwara okwu anughị ihe a gwara ya, o nweghị ka ọ ga-esi kpaa agwa a tūrū anya n'aka ya. Ya bụ na asụsụ ga-arū ọrū ya nke ọma naanị mgbe ndị ji asụsụ arū ọrū ghotara usoro asụsụ si arū ọrū ma tinye ya n'ọrū.

5.0 Nchikọta

E mere ka o doo anya na asụsụ abughị ihe a na-eme na ndaputa. Ọ bụ ihe a na-akwado akwado tupu e tinye ya n'ọrū. Ima asụ asụsụ gafere imepe ọrū na imechi ya. Asụsụ nwere nka e ji asụ ya ka o wee rụọ ọrū a chọrọ ka ọ rụọ. Ọ bụrụ na mmadụ akwadoghị ihe ọ chọrọ ikwu tupu o kwube, o nwere ike ghara ikwu ihe ahụ n'uzọ dabara adaba, nke a ga-eme ka onye a na-agwa ghara ighota ihe a chọrọ ka ọ ghotā iji kpaa agwa a tūrū anya n'aka ya. Nke a na-egosi na, ma onye na-ekwu okwu ma onye a na-agwa okwu nwechara ọrū dịrị ha n'usoro asụsụ si arū ọrū ya.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaakị

1. Ichoṭa ihe a ga-ekwu na uzọ a ga-esi kwu ya abughị otu ihe. Kọwaa nke ọ bụla nke ọma ma ziputa ka nke ọ bụla si dị mkpa n'usoro asụsụ si arū ọrū.
2. Oge ụfọdụ, e nwere ike isị na mmadụ maara ekwu okwu ma ọ bụ na mmadụ amaghị ekwu okwu. Gịnị ka nke a putara?
3. N'usoro asụsụ si arū ọrū, onye na-ekwu na onye ọ na-agwa nwechara ọrū. Kedu ọrū ha n'otu n'otu?
4. Kọwaa usoro asụsụ si arū ọrū bido n'isi ruo na ngwūcha.

6.0 Nruṭuaka/Ngụmi

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*.Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Denham, K., Lobeck, A. (2013). *Linguistics for Everyone*. 2nd ed. USA: Wadsworth Cengage Learning.

Yunit3: Ihe Ndị na-enyere Asụsụ Aka Iru Oru

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Ihe Ndị na-enyere Asụsụ Aka Iru Oru

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

Ihe Omume

6.0 Nrutuaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Asụsụ bu ihe na-enyere mmadu na ibe ya aka inwe mmekorita. Mana otutu mgbe, mmadu na ibe ya anaghi enwe mmekorita etu o kwesiri. Ihe na-ebute nke a bu na e nwere ihe ndi nwere ike inyere asusu aka ka e wee were ya nwee ezi mmekorita abataghi oge a na-asu asusu. Ihe ndi a na-abu ha bata n'asusu, ha enyere asusu aka wee ruo oru ya nke oma.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha nkeji a, i ga-enwe ike:

- Ikpofuta ihe ndi na-enyere asusu aka nakwa
- Ikowa ihe ndi na-enyere asusu aka iru oru nke oma n'otu n'otu

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Ihe Ndị na-enyere Asụsụ Aka Iru Oru

E nwere ọtụtụ ihe ndị na-enyere mmadụ aka n'ighoṭa asụsụ. Ụfọdụ n'ime ha bụ ndị a:

(i) Akparamagwa onye na-ekwu okwu

Akparamagwa onye na-asụ asụsụ na-emetụta asụsụ onye ahụ na-asụ. Agwa mmadụ na-enyere asụsụ onye ahụ aka iru ọrụ etu o kwesiri. Onye o bula na-akpa agwa ojojo anaghi enwe ike inwe ezi mmekorita n'etiti ya na mmadụ ibe ya, n'ihi na oge niile ka a na-eleda ya na ihe o na-ekwu anya; obuladi mgbe o na-ekwu ezi okwu. N'aka nke ozo, ezi agwa mmadụ na-enyere asụsụ ya aka iru ọrụ ya nke oma tumadi ma o buru na onye na-akowa ihe bu onye na-akpa ezi agwa.

(ii) Iwebata mmeghari ahụ oge ana-asụ asụsụ.

Mmeghari akuku ahụ di iche iche mgbe a na-ekwu okwu na-enyere asụsụ aka iru ọrụ. Onye na-asụ asụsụ choo ka asụsụ ya ruo ọrụ nke oma, o gaghị akwuru ka osisi kporo nku oge o na-ekwu okwu. Imeghari akuku ahụ ufodu di ka isi, aka, ihu, anya, onu na-enye aka ka onye a na-agwa mata ihe a na-agwa ya nke oma. Mgbe ufodu ihe onye na-asụ asụsụ na-ekwu nwere ike ghara idocha anya nke oma mana site na mmeghari ahụ nke okwu webatara, onye a na-agwa okwu nke na-ahukwa onye na-agwa ya okwu nwere ike isite na mmeghari ahụ nke na-esote okwu onu mata ihe a na-ekwu maka ya.

(iii) Ihe akpuruakpu na ihe eserese

Iji ihe akpuruakpu na eserese mgbe a na-akowa ihe ahụ na-enyekwa aka ime ka asụsụ ruo ọrụ ya nke oma. Ihe akpuruakpu na eserese di ka anumanu, nnunu, mmadu, ogiriga mmadu, ulo, ugboala tumadi ma o buru na onye a na-akowara ahutubeghi ihe a na-ekwu maka ya mbu na-enye nnukwu aka ime ka onye a na-agwa okwu ghotawanye ihe a na-akowara ya. O bu nke a mere na a na-ewebatakarị eserese n'akwukwo e ji akuziri umu aka ihe nakwa n'ogo mmuta ndi ozo n'ihi na mmadu na-aghotakarị ihe a na-agwa ya ma o buru na e jiri akpuruakpu/eserese ma obu onjinyo ihe ahụ na-akowa ya. Inwete ihe eserese ma obu onyinyo ihe o bula na-adikari mfe kari akpuruakpu iji mee ka onye/ndi

a na-agwa ghara inwewe mgbagwoju anya banyere ihe a na-ekwu maka ya. Nke a na-apụtakarị ihè na nkuzi n'ogo dị iche. Ndị nkuzi maara nka nkuzi nke ọma anaghị eji ihe akpuruakpu na eserese egwu egwu na nkuzi ha n'ihu na ha na-enye aka ime ka ndị a na-akuziri ihe ghara inwe mgbagwoju anya.

(iv) **Inụ isi ihe**

Ụzọ ọzọ asụsụ si arụ ọrụ ya nke ọma bụ site n'ime ka ndị a na-agwa okwu nụ isisi ihe a na-ekwu maka ya ma ọ bụrụ ihe nwere ísì. A na-esite n'ísì ihe mara ka ihe a na ekwu maka ya di, ọ bụladị mgbe anaghị ahụ ihe ahụ anya. A na-eji ísì ihe amata ihe ahụ tumadị mgbe ísì ihe ahụ pụtara ihè nke ọma.

Ịma atụ: Ọ bụrụ na a chọọ ikowa maka ogiri Igbo, wee wete ma toghee ya n'ihu ndị a chọọ ikowara maka ya, sọsọ inụ isi ya ga-eme ka onye a na-agwa ghara ichezọ ya ọzọ.

(v) **Mbịtụ aka /Idetụ ire**

A na-ejikwa idetụ ihe ire eme ka asụsụ ruo ọrụ ya nke ọma. Mgbe a matara ka ihe ahụ si atọ, ọ ga-enye aka imata ma ọ bụ ikowaputa ihe ahụ nke ọma. Onye a na-akowara maka nnu na shuga agaghị amatacha ihe di iche n'etiti ha abuo ruo mgbe o deturu ha abuo ire. Nkowa ihe ufodu na-aka mma ma ọ bụrụ na a ga-enwe ike ibitụ ha aka ma ọ bụ detu ha ire.

4.0 Mmechi

Na yunit a, e mere ka i ghota na o nwere ihe ndi na-enyere asusụ aka iru ọrụ ya nke ọma. Ihe ndi a gunyere: iwebata mmeghari ahụ oge a na-ekwu okwu, iji ihe akpuru akpu na ihe e sere ese, inụ isi ihe a na-ekwu maka ya tinyere idetụ/ibitụ ihe a na-ekwu maka ya ire/aka.

5.0 Nchikọta

Mgbe a na-asụ asụsụ, ọ dị mkpa ka amata na asụsụ naanị ya nwere ike ghara iruzu ọrụ ya nke ọma. Ihe ndị e ziputara n'elu bụcha ihe ndị na-eme ka asụsụ ruo ọrụ ya nke ọma.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaakị

1. Olee uru mmegharị ahụ na-aba n'ime ka asụsụ ruo ọrụ ya nke ọma?
2. Deputa ma kowaa ụzọ ihe anọ na-enyere asụsụ aka iru ọrụ.

6.0 Nrutuaka/Ngumi

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asụsụ*.Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ofili,N.D., Chukwu, A.O., &Anozie, C.C. (2012). *Lingwistiiki:Sayensi Asụsụ 11*. Enugu: Computer Edge.

Yunit 4: Igbo Asurugasu na Igbo Nsujọ

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Igbo Asurugasu na Igbo Nsujọ

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

Ihe Omume

6.0 Nrutuaka/Ngumi

1.0 Mkpɔlite

Mma asụsụ ọ bụla bụ n'osusụ ya ka ọ dị. Naanị n'asuruasụ asụsụ ka e si ahụta mma asụsụ. O nwere ihe ufodu banyere asụsụ ndị anaghị apụtacha ihè n'asụsụ ederede ndị a na-esite naanị n'osusụ asụsụ eziputa. Ọ bụ naanị ndị maara asụ otu asụsụ maara maka mma asụsụ marakwa mgbe onye na-asụ asụsụ na-asụ ya etu o kwesiri na mgbe a na-asujo asụsụ ahụ. Nsuta na nsujo asụsụ na-esite n'ihe ndị a ga-eleba anya n'okpuru ebe a.

2.0 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, i ga-enwe ike:

- ikowa ihe bụ Igbo asuruasụ na Igbo nsujo
- imata mgbe a suru Igbo nke oma na mgbe a sutoro ya
- ikwu ndi nsujo asusụ Igbo na-esitekarị n'aka ha

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Igbo Asuruasụ na Igbo Nsujọ

Igbo asuruasụ kwesiri idi mma na nti mgbe a na-asu ya. Otutu ihe na-eme ka Igbo asuruasụ di mma ma dikwa utu na nti. Njirimara ezi Igbo asuruasụ gunyere:

(i) Ezi mkpopta uda

Nke a bu iji njiakpo kwesiri ekwesị wee kpowaputa udaasusụ mgbe a na-asu asusụ. Uda o bula di n'asusụ nwere ezi mkpopta ya nwekwaa mkpojo ya. O buru na a kpoputaghi udaasusụ n'uzo dabara adaba, o ga-eme ka asusụ ghara idi mma na nti. N'omumu mkpopta uda, mkpuruudasusụ niile nwegbadoro njiakpo e ji akpopta ha. Mgbe o bula e jighi njiakpo kwesirinu wee kpoputa uda, o na-ebute mkpohie uda na nsujo asusụ.

Omumaatu: **Chineke** - o bughị Shineke,

Onicha - ọ bughị Onitsha dg.

Ọka - ọ bughị Awka

Ọgbu - ọ bughị Awgbu

Nkpọọ _ ọ bughị Nkpọr

Ume - ọ bughị Umeh

(ii) Ikute ume ọfuma mgbe a na-ekwu okwu

Onye na-asụ Igbo kwesiri ikuju ume afo mgbe ọ na-achọ isụ asụsụ; ka Igbo ọ na-asụ wee na-aga werewere. Nke a di mkpa n'ihi na ọ bu ume nkuputa ka e ji ekwu okwu. Onye na-asụ asụsụ ekujughị ume afo agaghị asutacha asụsụ ka ọ ga-esi toọ uto na ntị. Onye choro isụ asụs nke oma ga na-ekuju ume afo ka ume ghara igbabi ya mgbe ọ na-ekwu okwu.

(iii) Ige onwe ntị

Onye ọ bula na-ekwu okwu kwesiri ina-ege onwe ya ntị. Site n'ige onwe ntị, onye na-ekwu okwu ga-ama mgbe ihe ọ na-ekwu na-adaba na mgbe ọ naghị adaba. E nwegasiri iwu na-achị asụsụ Igbo nke onye na-asụ Igbo kwesiri irubere isi mgbe a na-ekwu okwu. Ọ buru na agbasoghị iwu ndi a mgbe a na-asụ asụsụ, ọ ga-eme ka osusu Igbo ghara idi uto na ntị. Iwu ufodu onye na-asụ Igbo kwesiri irubere isi gunyere iwu ndakorita udaume, olilo udaume, ndapu udaume dg. Mgbe a na-ekwu okwu, e nwere udaasusu ndi e kwesiri ikpopta nke oma ma nwee ndi e kwesighi ikpopta. Onye ọ bula na-asụ Igbo kwesiri ima ebe a ga-ewebata iwu asụsụ Igbo ka osusu Igbo wee daba etu o kwesiri.

(iv) Itinye udaolu kwesiri mgbe a na-ekwu okwu

Asusu Igbo bu asusu udaolu; n'ihi ya oge ọ bula a na-asụ Igbo, ọ di mma ka e tinye udaolu ebe o kwesiri. Nke a so n'ihe mere na ndi ocha anaghị asu Igbo nke oma n'ihi na asusu ha abughị nke udaolu kama ọ bu nke ndebeolu. Ya bu na mkpopta mkpuruokwu ndi nwere otu nsupe na nghota di iche iche ga na-enye ndi abughị ndi Igbo nsogbu.

Ọmụmaatụ mkpụrụokwu na-abụrụ ndị abụghị ndị Igbo nsogbu na mkpọpụta bụ ụfọdụ ndị a:

- íké (*power*)
- ísí (*head*)
- íkè (*to share /bottom*)
- ísì (*odour*)
- ìsì (*blindness*)
- òké (*rat*)
- òkè (*share*)
- ókè (*boundary*)
- óké (*male*)
- àjà (*sacrifice*)
- ájā (*sand*)
- ígwè (*iron*)
- ígwē (*king/chief*)
- ígwē (*to grind*)
- ézè (*chief/king*)
- ézē (*tooth*)
- íré (*tongue*)
- írē (*to sell*)
- ímē (*to do*)
- ímē (*pregnancy*)
- òkù (*clay pot*)
- ókú (*light/fire*)

Mgbe a na-asụ asụsụ, ọ bụ naanị itinye ezi ụdaolu ga-eme ka mkpọpụta mkpụrụokwu ndị a daba na ntị. Igbo asụsụ bụ Igbo nke onye na-asụ ya maara maka ụdaolu na ka e si ewebata ya oge a na-asụ asụsụ. E tinyeghị ezi ụdaolu na-ebute nsụjọ asụsụ Igbo.

Njirimara Igbo nsụjọ bụ ntughari ihe ndị akọwara n' elu ebe a. Ya bụ, n'uzọ dị nkenke, njirimara Igbo nsụjọ gụnyere ndị a:

- (a) Agbasoghị ezi mkpọpụta ụda
- (b) Ekuteghị ume nke ọma
- (c) Egeghị onwe ntị
- (d) Etinyeghị ụdaolu kwesiri ekwesị
- (e) Agbasoghị iwu utoasụsụ Igbo

4.0 Mmechi

Asụsụọ bụla nwere ka e si asụ ya ka o wee daba ma dika uto na ntị ndị nwe ya bụ asụsụ. Mgbe a sụrụ asụsụ nke ọma site n'iwebata ihe dị iche iche asụsụ nabatara n'uzọ dị mma ka a na-asị na asụrụ asụsụ ahụ nke ọma. Igbo a sụrụ nke ọma ka a na-akpọ Igbo asụsụ ebe Igbo asughị nke ọma ka a na-akpọ Igbo nsụjọ. Na nkeji a, a kọwara ihe ndị na-eme ka asụọ Igbo nke ọma na ihe ndị na-eweta nsụjọ Igbo.

5.0 Nchikọta

A kọwara na Igbo asụsụ kwesiri idi mma na ntị mgbe a na-asụ ya n'ihie ezi mkpọpụta ụda, ikute ume, ige onwe ntị, itinye ụdaolu ebe o kwesiri. E mekwara ka a ghọta na ihe ndị na-eweta nsụjọ Igbo gụnyere etinyeghị ihe ndị e deputara n'ebe a n'orụ mgbe a na-asụ Igbo.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Kọwaa ihe bụ Igbo asụsụ.
2. Gini bụ Igbo nsụjọ?

3. Deputa ma kowaa ihe ndi na-ebute nsujo Igbo.
4. Olee ihe ndi na-eme ka Igbo asuruasu di mma na nti?

6.0 Nruṭuaka/Ngumi

Oruchalu, S.U. (1987). *Fundamentals of Igbo Spelling*. Mkpör: Njikoka Press.

Anedo, O.A. (2006). *Ndehie n'Ide Asusu Igbo na UfoduIhe OmumuUtoasusu Igbo*.
Onitsha: Onwubiko Printing &Packaging Industry.

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ofili,N.D., Chukwu, A.O., & Anozie, C.C. (2012). *Lingwistiiki:Sayensi Asusu* 11.
Enugu: Computer Edge.

Udechukwu, G.I. (2013) Lecture Notes on “The Use of Igbo Language” Nnamdi Azikiwe
University, Awka

Yunit 5: Odachi Diji Asusu n'Iru Oru Ya

Ndina

1.0 Mkpölite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Odachi Diji Asusu n'Iru Oru Ya

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

Ihe Omume

6.0 Nruṭuaka/Ngumi

1.0 Mkpólite

Ụfọdụ oge, asụsụ anaghị arụzu ọrụ ya etu o kwesiri. Nke a na-apụtakarị ihè mgbe ahụghị akparamagwa a tūrụ anya n'aka ndị e ji asụsụ ezi ihe. Nchọputa gosiri na ihe ole na ole a ga-emetụ aka n'okpuru ebe a na-ebutere asụsụ ọdachi n'ọrụ ya.

2.0 Mbunuche

A tūrụ anya na ị ga-amata:

- ihe ndị na-egbochi asụsụ ịrụ ọrụ ya etu o kwesiri
- ka a ga-esi gbochie nsogbu ndị ahụ

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Ọdachi Dịiri Asụsụ n'Ịrụ Ọrụ Ya

Na yunit 3, e lebara anya n'ihe ndị na-enyere asụsụ aka ịrụ ọrụ ya nke oma. Na nkeji a, a ga-eleba anya n'ihe ndị na-eme na asụsụ anaghị arụ ọrụ ya etu o kwesiri. E nwere ihe ole na ole nwere ike ime ka asụsụ ghara ịrụzu ọrụ ya. Ọ bụ ya mere na mgbe ụfọdụ a kọwachaara mmadụ ihe, ọ gaghị enwe ike ighota ya iji kpaa agwa etu a tūrụ anya n'aka ya. A ga-emetụ ọdachi ndị a aka n'ebe a:

(i) Etozughị oke

Dị ka mmadụ na-eto ka asụsụ ya na-etokwa ma ọbụ na-esiwanye ike. Ọ na-abụ mmadụ na-akata ahụ, ọ na-aghọtawanye ihe. Ọ bụ ya mere na nwata agaghị enwe ike ịkpa agwa a tūrụ anya n'aka ya n'ihi na ọ nweghị ike ighotacha ihe e ji asụsụ akọwara ya. Nke a mere na ọ bụ ebe amamihe mmadụ jedebere n'asụsụ ka nghota ya ga-ejedebekwa. Ọ bụrụ na asụsụ e ji akọwara mmadụ ihe kariri ogo amamihe onye ahụ n'asụsụ, ọ gaghị enwe ike ighota ihe a na-akọwa ma ya fọdüzie ịkpa agwa a na-atụ anya n'aka ya. Iji gbanahụ ọdachi nke a, o kwesiri ka e were okè asụsụ mmadụ ga-aghota wee kuziere ya ihe ma ọ bụ kọwara ya ihe. Nke a pụtara na afọ ole mmadụ di ga-enye aka imata ogo asụsụ ọ ga-

enwe ike ighota. Ewepu nke a, ogo mmuta mmadu nwere n'asusu ga-enye aka imata oke nghota o nwere n'asusu.

(ii) Ołusi

Nke a bu odachi ozọ nye asusu iru oru nke oma. Onye dara ogbi ma o bu onye nti chiri anaghi anu ihe o buła a gwara ya. N'otu aka ahụ, onye kpuru isi agaghi enwe ike ihu ka ihe a na-ezi ya di. Ołusi ozọ di ka mmadu inwe ogbe ire nwere ike ime ka onye ahụ ghara ina-asu asusu etu o kwesiri. Odachi nke a metutara ma onye na-ekwu okwu ma onye a na-agwa; o buru na onye na ekwu okwu nwere olusi, o gaghị na-ekwu okwu nke oma, nke a ga-eme ka onye/ndi o na-agwa ghara inu ihe o na-ekwu nke oma.

(iii) Mkpotu

Udi mkpotu di iche iche nwere ike ime ka asusu ghara iru oru ya. o buru na a noro ebe mkpotu di na-agwa mmadu ihe ma obu na-akuziri mmadu ihe, ndi/onye a na-akuziri ihe a gaghị anu ma ya fodu ighota ihe a na-agwa ya/ha.

(iv) Ekwusighi okwu ike

Nke a so n'otu ihe nwere ike ibu odachi nye oru asusu. O buru na onye na-ekwu okwu e kwusighi ike, onye a na-agwa agaghị anu ihe e kwuru iji kpa agwa a turu anya n'aka ya. Onye aguu na-agu ma o bu onye oria ji aka ga-enwe nsogbu ichikota onwe ya ma ya fodu ikwu ihe mmadu ga-anu nke oma. Nke a nwere ike imetuta ma onye na-ekwu okwu ma onye a na-agwa okwu. Nke a bu eziokwu n'ihhi na eji ike ekwu okwu jiri kwa ike eche echiche. Mgbe mmadu nwere ahụ oku di ka iba, oyi, isi owuwa, afọ oruru ma o bu ahụ mgbu n'udi o buła, o gaghị enwe ike ige nti nke oma n'ihe a na-agwa ya site n'asusu. Mgbe onye a gwara okwu aghotachaghi ihe a gwara ya o gaghị akpa agwa a turu anya n'aka ya.

(v) Anọghị ezigbo ọnođụ

Ọnođụ mmadụ nọ na ya mgbe a na agwa ya okwu nwere ike imetụta nghọta ọ ga-enwe banyere ihe agwara ya. Mmadụ ikwụ ọtọ mgbe a na-akuziri ya ihe, isekpu ala ma ọbụ nọrọ n'elu ihe ọ bụla dị ka windo, aka oche, ga-eme ka obi ghara iru ya ala nke ọma iji ghọta ihe a na-agwa ya site n'asụsụ. Ọ bụrụ na ọnođụ mmadụ adighi mma, ọ gaghi enwe ike ichikọ onwe ya iji ghọta ihe e ji asụsụ akọwara ya. Nke a bụkwa otu ọdachi na-eme na asụsụ anaghị arụzu ọrụ ya.

(vi) Esoghị iwu asụsụ

Asụsụ ọ bụla nwere iwu na-achị nakwa usoro o si arụ ọrụ. Mgbe a na-ekwu okwu, ọ bụrụ na agbasoghị iwu asụsụ ahụ nke ọma, ihe a na-ekwu agaghị adabacha etu o kwesiri. N'asụsụ Igbo, e nwere iwu ụfọdụ na-achị utoasụsụ Igbo dị ka, iwu ndakorita ụdaume, iwu ụdaolu, olilo ụdaume, ndagba mgbochiume dg. Ọ bụrụ na etinyeghi iwu ndi a n'oru mgbe a na-ekwu okwu, ọ ga-emetuta nghota ihe a na-ekwu. Ọzọ bụ na asụsụ agaghị na-aga were were n'onu mgbe a na-asu asụsụ nke nwere ike ibute enweghi mmasi ige nti n'akuku onye a na-agwa okwu. Agbasoghị iwu utoasụsụ tumadi iwu ụdolu na olilo ụdaume na-emetuta mkpoputa mkpuru okwu.

4.0 Mmechi

Na nkeji a, e ziputara ihe ndi na-aburu asụsụ ọdachi n'oru ya. E mere ka o doo anya na o nwere ihe ndi nwere ike ime ka asụsụ ghara igbo mkpa di ka a turu anya. Di ka a kowara n'elu, na yunit 3 na otutu ihe na-enyere asụsụ aka iru ọrụ ya, n'otu aka ahukwa, e nwere ihe ndi na-eme na asụsụ anaghị aru ọrụ etu o kwesiri. Ọ bụ ọdachi ndi ahụ ka e ziputara na nkeji a.

5.0 Nchikọta

Asụsụ nwere ihe ndị na-enyere ya aka ịrụ ọrụ nwekwaa ihe ndị na-egbochi ọrụ asụsụ. Ọdachi ndị a kọwara n'elu kwesiri ka e site n'uzo di iche iche mee ka ha ghara ime ka asụsụ nwee ihe mkpobi ukwu n'oru ya.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Ziputa ma kowaa ihe ise bu odachi nye oru asusu.
2. Nye usa ka a ga-esi wepu odachi ndi na-echere asusu aka mgba.
3. Olee ihe mkpobiukwu ndi ozo asusu na-enwe n'oru ya?

6.0 Nrutuaka/Ngumi

Anozie, C.C. (1999). *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka:Fulladu Publishing Company.

Ofilo, N.D., Chukwu, A.O., Anozie, C.C. (2012). *Lingwistiiki Sayensi Asusu*11. Enugu: Computer Edge.

Udechukwu, G.I. (2013) Lecture Notes on “The Use of Igbo Language” Nnamdi Azikiwe University, Awka

MODUL 5:ONODU ASUSU IGBO NA NAJIRIA

Ndina

Yunit 1:Asusu Igbo na Ndi Ogbo ya

Yunit 2:Nsogbu Na-echere Asusu Igbo Aka Mgba

Yunit 3: Uzo Nzoputa Asusu Igbo

Yunit 1: Asụsụ Igbo na Ndi Ògbò Ya

Ndịna

1.0 Mkpólite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Asụsụ Igbo na Ndi Ògbò Ya

3.2 Onọdu Asụsụ Igbo n'ebe Ògbò Ya Ndi Ozo di

3.3 Onodu Asụsụ Igbo n'Ogo Agumakwukwo

3.4 Onodu Asụsụ Igbo N'Igwe Ozuruwa (Intaneti)

3.5 Mgbanwe ufodu e nwere n'Asụsụ Igbo

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

Ihe Omume

6.0 Nruṭuaka/Ngumi

1.0 Mkpólite

Tupu e guzobe otu na-ahụ maka Iwelite Asụsụ na Omanala Igbo (Society for Promoting Igbo Language nd Culture- SPILC) n'afọ 1950, asụsụ Igbo nọ n'onọdu jọgburu onwe ya nke butere oke ndaghachi azụ na achitaghị aja n'ebe asụsụ agburu ndi ozo di na Naijiria di. O bu site n'igba mbọ F.C. Ogbaalu ka e jiri choputa ma guzobe otu SPILC. Malite na mgbe otu SPILC bidoro oru ikwalite asụsụ Igbo, e nweela ihe mgbanwe putara ihè banyere onodu asụsụ Igbo na Naijiria. Otu ihe na-ewuli onodu asụsụ bu inwe ndi/otu o di n'aka isite n'uzo di iche iche na-agba mbọ iji hu na asụsụ a hanyere ha n'aka na-eto eto ma na-akawanye mma. Nke a di nnukwu mkpa n'ihu na asụsụ di ndu ma nwekwaa ike inwu anwu. Ya bu, o buru na a naghị eleru asụsụ anya site n'inyeju ya afọ nakwa ime nhazi di iche iche n'ime ya, asụsụ ahụ nwere ike na-ata ahụ ma malite inwu. Otu SPILC

gbara nnukwu mbọ ime ka asụsụ Igbo bjarute n'ogo o nọ na ya taa tinyere inwete onodu di ka otu n'ime asụsụ atọ putakarichara ihe na Naijiria.

2.0 Mbunuche

Na njedebe nkeji a,

- I ga-amata maka otu SPILC
- Onodu asụsụ Igbo na Naijiria
- Mgbanwe di iche iche SPILC weteere asụsụ Igbo

3.0 Ndiina Kpom kwem

3.1 Asụsụ Igbo na Ndi Ogbò Ya

Asụsụ atọ ka onodu ha putakarichara ihè na Naijiria ta a. Ha bu: Hausa, Igbo na Yoruba. Nke a bu site na ntuzi aka gooment etiti (1979). Nke a bu nnukwu ohere nye asụsụ Igbo n'ihì na n'ime agburu ruru nari abuo na uma, agburu Igbo nwetere ohere nke asụsụ ha ibu otu n'ime agburu atọ e welitere asụsụ ha elu. Ohere di etu a abughi ihe a ga-eji gwuri egwu n'ihì na agburu ufodu ndi ewelitebeghi onodu asụsụ ha na-agba nikanika na-achokwa uzọ ha ga-esi mee ka asụsụ ha puta ihè. Nke a mere na o di mkpa ka e tinye anya na mmiri iji hu na a napughi ndi Igbo onodu e nyere asụsụ ha. E lebaa anya na nchocha ufodu e merela banyere onodu asụsụ ufodu na Naijiria (hu Ejiofor 2012), o doro anya na asụsụ Igbo na-achọ itufu onodu nke atọ e nyere ya n'ihì ufodu ihe a ka ga-eleba anya tupu a chikota ihe omumu a.

Nwale 1

- Choputa ma deputa asụsụ obere agburu ndi ozọ e nwere na Naijiria tumadi ndi a maliterela iji asụsụ ha me agumakwukwo n'ogo mmuta ufodu.

3.2 Ọnọdu Asụsụ Igbo n'ebe Ògbò Ya Ndi Ọzọ di

Ọ bụrụ na a tūlee ọnọdu asụsụ Igbo n'ebe ọ gbasara ọnọdu ya n'etiti asụsụ abụọ ndi ọzọ, a ga-ahụ na abia n'ọnu ọgụgụ ndi na-asụ asụsụ, na ndi na-asụ asụsụ Igbo pekarichara. (hụ Ejiofor 2012) maka nke a. Nchọcha Ejiofor lebara anya n'uzọ di iche iche wee choputa na onuogugu ndi na-asụ Igbo pekarisiri mgbe a tūlere ya na onuogugu ndi na-asụ asụsụ Hausa na Yoruba. Nke a apụtaghi na ndi agburu abụọ ndi ọzọ kacha ndi Igbo n'onuogugu, kama ọ bụ n'ihe gbasara isụ asụsụ Igbo asụ ma ọ bụ iji ya na-arụ ọrụ. Nke a na-egosi na-egosi na ndi Igbo na-ejikari asụsụ Bekee eme ihe ha kwesiri iji asụsụ Igbo na-eme. O metụtakwara iji asụsụ Igbo zūlite ụmụaka Igbo na iji asụsụ Igbo na-eme ọgbakọ ndi Igbo.

Nnwale 2

- Olee ihe di iche iche agburu ndi ọzọ ji asụsụ ha eme nke ndi Igbo amalitebeghi ime?

3.3 Ọnọdu Asụsụ Igbo n'Ogo Agumakwukwo

Ọ bụ eziokwu na a na-amuzi asụsụ Igbo n'ogo mmụta di iche iche ta a, mana e lebaa anya n'onuogugu ulokwukwo a na-akuzi Igbo nakwa onuogugu umakwukwo na-agu Igbo, a ga-ahụ na onuogu ulokwukwo ebe a na-amu asụsụ ndi ọzọ di ka Hausa, Yoruba kariri n'onuogu. Onuogu umakwukwo na-agu asụsụ Naijiri ndi ọzọ kakwa onuogugu ndi na-amu Igbo (Guo Ejiofor 2012: 61-77). Ọ bụ ihe di mma na e nweela mgbanwe gbasara onu ogugu ebe a na-amu Igbo nakwa ndi na-amu Igbo mana e nwere ike igafe ebe a no ugbu a. Ọ bụ oke na ọrụ ndi na-atu atumatu maka iji asụsụ ruo ọrụ (*language planners*) tumadu ndi Igbo no na ngalaba ndi a, ituputa atumatu ka a ga-esi mee ka ndi na-agu Igbo na-abawanye.

Nnwale 3

Gini ka I chere a ga-eme n'ogo agumakwukwo ka onuogugu ndi na-agu Igbo gbagote?

3.4 Ọnọdụ Asụsụ Igbo N'Igwe Ozuruụwa (Ịntanetị)

Dị ka chi na-efo ka mgbanwe dị iche iche na-abata n'ụwa. Iji mee ka asụsụ na-eto, ndị nwe asụsụ dị iche iche na-agba mbọ ihu na ha na-ewebata mgbanwe ndị na-abata site na mmekọrịta mmadụ na ibe ya n'asụsụ ha. E lee anya na ihe gbasara ngwa nzikọrịta ozi dị ka: ekwentị, kọmputa na igwe ozuruụwa, a ga-ahụ na asụsụ Igbo achịtabeghị aja. O bu eziokwu na ihe ndị a amaliteghị n'ala Igbo mana ha abatala ala Igbo, ndị Igbo nabatara ha jirikwa ha na-arụ ọrụ. O dizi mkpa na ndị Igbo ga-agbalị iji asụsụ ha na-ezikọrịta ozi n'igwe mmekọrịta ndị a, n'ihia na o nweghị asụsụ e mewere iche maka igwe nzikọrịta ozi ndị a.

Nnwale 4

Igwe nzikọrịta ozi dị icheiche anaghị asọ asụsụ ọ bụla. Kọwaa ahiriokwu a nke ọma.

3.5 Mgbanwe ụfọdụ e nwere n'Asụsụ Igbo

N'ebe a, a ga-eleba anya na mgbanwe ụfọdụ e nwere n'asụsụ Igbo n'afọ ole na ole gara aga. ụfọdụ n'ime mgbanwe ndị a sitekariri na mbọ otu SPILC gbara n'ime oge ha nọ n'ọrụ ikwilita asụsụ na omenala Igbo. Mgbanwe ndị a gụnyere:

1. ime ka ọtutu ndị mmadụ bi n'ala Igbo nakwa mba ndị ọzọ matawnanye ihe gbasara asụsụ Igbo nke ọma.
2. ihu na asụsụ Igbo enweela ọnọdụ nke ya n'usoro agumakwukwo n'ogo mmụta nakwazi n'ulo akwukwo di iche iche n'ala Igbo nakwa ebe ụfọdụ abughị ala Igbo di ka Lagos na Ibadan. A na-amuzi Igbo n'otutu ulo akwukwo di elu na Naijiria.
3. ime ka asụsụ Igbo nweta ọnọdụ n'ule di iche iche a na-ele na Naijiria di ka WAEC, NECO, GCE, JAMB
4. ime ka asụsụ Igbo buru otu n'ime asụsụ ato e nwere na Naijiria nke nwata o bula ga-amuriri otu n'ime ha tutu o banye n'ulo akwukwo di elu.

4.0 Mmechi

E ziputara mbọ dị iche iche otu Ịkwelite Asụsụ na Omenala Igbo gbara nke mere ka asụsụ Igbo gbagote n'ogo ọ nọ na ya ugbo a. Ọ bụ ọkammuta Ọgbalu bụ onye nyere nnukwu aka hibe otu a ma sitekwa na ya luo ọgụ dị iche iche iji hu na asụsụ Igbo chitara aja na Naijiria. Ọ dị mkpa ka a mata na agburu ụfodu ndi asụsụ ha esoghi n'ato ndi e nyerela onodu na Naijiria na-agbasi mbọ ike ihu na asụsụ ha gbagotere. E kwesiri itutekwa otu SPILC maka agamnihu nke asụsụ Igbo.

5.0 Nchikota

Ọ bụ eziokwu na asụsụ Igbo bụ otu n'ime asụsụ ato putara ihè na Naijiria, ma ọ dikwa mkpa ka a malite ichukwa na ileru asụsụ Igbo anya ka o wee na-aga n'ihu. E meghi etu a, mgbe na-adighi anya, asụsụ agburu ndi zo nwere ike inapu asụsụ Igbo onodu e nyere ya n'ala anyi.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Olee mgbanwe ndi batara n'asụsụ Igbo site na nkwado otu SPILC?
2. Kedụ ihe mere na omumu asụsụ Igbo amaliteghi n'oge?
3. Dị ka onye na-amu asụsụ Igbo, kedụ ihe i ga-eme ka onodu asụsụ Igbo di mma kari ka ọ di ugbo a.

6.0 Nrutaka/Ngumi

Ejiofor, P. (2012). *Iboku Ndi Igbo maka Asusu Igbo*. Enugu: Valid Publishing Company.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na Utoasusu Igbo*. Ibadan: Macmilan Nigeria.

Federal Republic of Nigeria (2004). *National Policy on Education*. 4th ed. Lagos: NERDC Press.

Okere, T. (2009). *Ụta Azụ: Ọnọdụ Ndị Igbo na Naijiria*. Onitsha: Versity Publishing Company.

Ohiri-Aniche, C.(2011). *ỌnọdụAsụsụ Igbo: Oge Ugbu a na Ọdịnihu*. 6th F.C. Ọgbalụ MemorialLecture. Onitsha: Versity Publishing Company & Nnamdi Azikiwe University.

Yunit 2: Nsogbu na-echere Asụsụ Igbo Aka Mgba

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna Kpọm kwem

3.1 Nsogbu na-echere Asụsụ Igbo Aka Mgba

4.0 Mmechi

5.0 Nchịkọta

Ihe Omume

6.0 Nrụtuaka/Ngumi

1.0 Mkpọlite

Ọnọdụ asụsụ Igbo nọ na ya ta a nwere ihe butere ya. Na asụsụ dị ndụ apụtaghị na asụsụ nwere ike ime ihe ọ bụla n'onwe ya. Ọ bụ mmadụ bụ aka na ụkwụ asụsụ nwere. Nke a pụtara na ọ bụ ndị nwe asụsụ ga-ekwu ogo asụsụ ha ga-eru. Ọ bụrụ na ndị nwe asụsụ enweghị mbọ ha na-agba maka asụsụ ha, asụsụ ha ga-anọrọ ha n'ọnọdụ ha hapụrụ ya ruo

mgbe ha tinyere anya na uche ha na ya. Ọ bụrụ na asụsụ Igbo anaghị aga n'ihu etu o kwesiri ta a, ọ bụ ndi Igbo ka uto diiri maka na onye arachaghị onu ya, uguru arachaara ya.

2.0 Mbunuche

Na nkeji a, I ga-amuta:

- Nsogbu ndi na-echere asusụ Igbo aka mgba
- Ka ndorondoro otografii si weghachi asusụ Igbo azu
- Ka ndi di iche iche si buru nsogbu nye asusụ Igbo

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Nsogbu na-echere Asusụ Igbo Aka Mgba

Tupu asusụ ọ bula akwuru chim, a na-enwe nsogbu di iche iche na-ama ya aka n'ihu. N'ime asusụ ndi e ji eje mba ta a, o nweghi nke enweghi ihe ima aka di iche iche o gabigara tupu o nwee ike ikwuru n'ukwu ya. Ọ burugodu na asusụ akwuru la n'ukwu ya, a ga na-elerukwa ya anya iji huna ọ laghi azu kama ọ gana-aga n'ihu n'ihu. Nsogbu ufodu na-echere asusụ Igbo aka mgba gunyere ndi a:

- a. Ndorondoro otografi nke e nwere n'agbata afọ 1929 rue 1961
- b. Akparamagwa ndi Igbo n'onwe ha n'ebe asusụ Igbo di
- c. Akparamagwa Gomentị na ndi no n'ochichi n'ogo di iche iche
- d. Agha a na-ebuso asusụ Igbo site n'aka ndi isiulo akwukwo na ndi nkuzi
- e. Ndi isi uka e jigghi asusụ Igbo kporo ihe

(i) Ndorondoro Otografi

Otu nnukwu odachi asusụ Igbo nwere sitere na ndorondoro otografi nke malitere n'agbata afọ 1929 wee rue 1961. Tupu e weputa usoro edide Igbo gomentị kwadoro nke comitii

Onwụ weputara n'afọ 1961, e nwere ndorondoro di iche iche banyere usoro edide nke a ga-eji na-eede Igbo. Otografi ndi e ji malite ide Igbo tupu 1961 bu ndi a:

Otografii CMS (1852), na otografi Ida Ward. Otutu ihe e ji otografi ndi a dee wetere nnukwu nsogbu ndi kwe na ndi ekweghi. O bu mgbagwoju anya na mgbagheri anya a na=enwe n'otografi ndi buru uzọ puta mere na a chọbara uzọ a ga-esi gbochie ya site n'ituputa usoro edide oheru. N'ime ogologo oge a na-enwe nsogbu otografi, asusu Igbo kwu otu ebe n'ihia na ndi odee amaghi usoro edide ha ga-eji dee ihe ha chorọ ide. Ndi odee ndi kachiri anya dee akwukwo n'oge ahụ nwere oghom n'ihia na ufodu ka a nabataghi ihe ha dere n'ihia usoro edide ha jiri deputa ya. Ihe ima aka di etu a mere na ufodu ndi nwere mmasi ide ihe n'asusu Igbo hapuziri iji asusu Igbo dee ma were asusu Bekee. N'ihia ya, elepuru anya n'asusu Igbo, otutu ndi odee wunye n'asusu Bekee guwa ma dewe akwukwo di iche iche n'asusu Bekee. Nke a digidere ruo mgbe e nwere mkpebi gbasara usoro edide Igbo. Ma tupu oge a otutu ndi okamuta e nwezikwaghi mmasi iji asusu Igbo dee ihe. O bukwa n'ime oge a ka asusu ndi ozọ gafeere asusu Igbo n'ihe gbasara omumu na odide asusu nne.

(ii) Akparamagwa ndi Igbo n'onwe ha n'ebe Asusu Igbo di

Ndi ocha chiri ala Igbo n'oge mbu jiri uzọ aghugho di iche iche mee ka ndi Igbo na-ahuta asusu Bekee ka asusu kacha ibe ya mma.

N'ihia uru di ihe iche ndi na-agu/maara asu Bekee na-enwete n'oge ahụ, ndi Igbo maliteziri iji ike na-amu asusu Bekee ebe o bu na ima asusu Bekee putara inwete oru n'aka ndi ocha na kwa ihe ndi ozọ na-eso ya n'azu. Udi echiche di etu a ka na-aga n'ihu n'etiti ndi Igbo, ha na-ahutazi asusu ha di ka nke abaghi uru nke o nweghi ihe e ji eme. Iwu di iche iche ndi ocha tiri gbasara asusu Bekee nyeziri aka mee ka ma onye ihu ma onye azu jiri oso na-achuso asusu Bekee; asusu Igbo aburuzie ehi oha nwe na-arahu n'agu. Nke a ka bu nnukwu nsogbu ruo ta a; o bu eziokwu na ndi ocha ahapula ala Igbo kemgbe mana mkpuru ha kuru na ndu ndi Igbo agbanyela nnukwu mgborogwu ghozie nwa tote o tokwuru. Ka o si di ugbo a bu na, kama onye Igbo agaghi amuta asusu Bekee,

ọ hapụ isụ asụsụ nne ya. Nke ka njọ bụ na ọtụtụ ndị nne na nna anaghị eji asụsụ Igbo azụlite ụmụ ha.

(iii) Akparamgwa ndị ọchịchị

Nsogbu ọzọ asụsụ Igbo nwere bụ na ndị na-achị ala Igbo e nweghị mmasị n'asụsụ Igbo. N'agbanyeghị na goọmentị etiti enyela ntuzi aka gbasara iji asụsụ nne na-enwe mmekọ n'ogo ọchịchị dị iche iche mana o nwebeghị onye gbara mbọ ihu na asụsụ Igbo ghooro asụsụ e ji arụ ọrụ n'ụlọ nmebe iwu nakwa ụlọọrụ goọmentị ndị ọzọ. A na-eji asụsụ Bekee eme ngara ebe asụsụ Igbo na-anwunyụ anya. E lee anya n'asụsụ ndị ọnođụ ha dị elu n'obodo dị ihe iche iche, a ga-achoputa na ọ bụ goọmentị tinyere iwu ndị mere na ọnođụ asụsụ ndị ahụ gbanwere. Ọ bụrụ na goọmentị gbachie nkịtị, enweghị ka otu onye ma ọbụ òtù ga-esi nwee ike ime ka ndị mmadụ tugharia uche banyere ikwado asụsụ ha.

(iv) Agha a na-ebuso Asụsụ Igbo site n'aka ndị isi ụlọakwụkwọ na ndị nkuzi

E wezuga ndị goọmentị, ndị isi ụlọakwụkwọdị iche iche na ndị nkuzi sokwa n'otu ndị nwere ike ime ka asụsụ Igbo gbanye mgborogwu na ndụ ụmụ akwụkwọ. Ndi nkuzi nwere ike ime ka ụmụ akwụkwọ nwee ma ọ bụ ghara inwe mmasị n'asụsụ nne ha (Igbo). Ụfọdụ ndị nkuzi anaghị ekwe ka ụmụ akwụkwọ sụọ asụsụ nne ha, n'ihia na ụfọdụ na-asị na ihapụ ka ụmụ akwụkwọ na-asụ asụsụ nne na-eme ka ha na-eme oke mkpọtụ. Mgbe ụfọdụ a na-apia ụmụ akwụkwọ ihe ma ọbụ daa ha nha. N'uzọ dị otu a, ụmụaka na-ahutazi asụsụ nne ha dị ka ihe dị njọ nakwa ihe e kwesighi iji mee ngala.

(v) Ndi isi ụka ejighi asụsụ Igbo kporo ihe

Ndi isi ụka dị iche iche nwere ike ime ka ndi ụka ha nwee mmasi n'asusụ nne ha. N'ala Igbo, ndi isi ụka ka n'onu ogugu ji asusụ Bekee edebe ụka werekwa ya na-ekwu okwu Chukwu. N'uloka ufodu n'ala Igbo, o kachasi ndi ụka pentikost, a na-ekewa ndi na-anu Bekee na ndi anaghi anu Bekee. Ebe a na-edebe ndi anaghi anu asusụ Bekee gosiri na ha

bụ ndị amaghị akwụkwọ; ndị ekwesighị ikwanyere ugwu. Nke a bụ ihe mwute n'ihhi na mgbe ụfọdụ ndị anaghị anụ Bekee, n'ihhi na ha enweghị ohere ịgụ akwụkwọ na-eji n'ihhi ụdị ihe ihere ma ọbụ mmechu ihu a dobe ahụ ka ha na-anụ ihe e ji Bekee agwa ha ka ndị ọzọ ghara ịna-ahụta ha dị ka ndị e kwesiri imere ebere. E kwesiri iji asụsụ Igbo na-akuzi ihe n'ụlọka niile dị n'ala Igbo. Ọ bụrụ na e nwere ndị na-anaghị anụ asụsụ Igbo, a ga-achoro ha onye ga-eji asụsụ Bekee na-akowara ha ihe a na-ekwu. Ọ bughị ihe kwesiri ekwesi iji asụsụ Bekee na-eme ihe niile n'ụlọ ụka dị n'ala Igbo ebe ihe dị ka mmadụ itolu n'ime iri ma ọ bụ kariya bụ ndị asụsụ mbụ ha bụ Igbo. O kwesiri ka e were Igbo na-akuzi uka n'ala Igbo ka ndị abughị ndị Igbo wee na-enwe mmasi imụ asụsụ Igbo.

4.0 Mmechi

O kwere ghotā na asụsụ Igbo ahụsiela anya site n'aka ndị dī iche iche. O kwesighi ka ọ bụrụ ndi Igbo n'onwe ha ji aka ha egbu asụsụ Igbo. A si na ụzụ amaghị akpụ ogene na-ele egbe anya n'odu. Ndi Igbo kwesiri ịna-ele ka agburu ndi ozo si echukwa asụsụ ha ka o wee nyere ha aka ịma ka ha ga-esi mee ka onodu asụsụ Igbo gbanwee.

5.0 Nchikota

A na-atụ anya na nwata akwụkwọ na-eme ihe omumu a, ga-enwe mkpalite gbasara asụsụ Igbo na ihe o nwere ike ime ka asụsụ na-aga n'ihu. Onye Igbo ọ bula ketere oke na nsogbu asụsụ Igbo na-enwe n'ogbo ahia asụsụ. Asụsụ ụfọdụ dī ka nke Bekee na-eme nke oma n'ihhi nkwardo ndi nwe ya na-enye ya n'udi dī iche iche. Iji hụ na mmiri erighi asụsụ Igbo, e si n'ihhe omumu a na-akpoku ndi Igbo niile ka ha tugharia uche banyere asụsụ ha.

Ihe Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Kowaa ka ndi a niile si buru nsogbu nye asụsụ Igbo n'oge ugbo a:

- (a) Ndi na-achi ala Igbo
- (b) Ndi Igbo n'onwe ha
- (c) Ndi isi ụka dī iche iche

(d) Ndi nne na nna

2. Chọpụta ihe ndi ọzọ bu nsogbu asusu Igbo na etu a ga-esi gbochie ha.
3. Asusu Igbo ka o di ugbo a bu ehi oha na-arahu n'agu. Gini ka ahiriokwu putara ?
4. Kedu ka ndi nwe asusu siri buru aka na ukwu asusu ?
5. O buru na i nwete ohere ibu onye na-achi otu n'ime steeti di n'ala Igbo, kowaa ihe ndi i ga-eme iji kwalite onudu asusu Igbo ?

6.0 Nruutuaka/Ngumi

Anizoba, O.M. (2013). *Nke m Akola m: Ndi Igbo na Asusu Ha*. N'ime Agumagu nke Asato maka Chief (Dr) F. Chidozie Ogbalu (2013). Onitsha: Varsity Press.

Ejiofor, P. (2012). *Ibeku Ndi Igbo maka Asusu Igbo*. Enugu: Valid Publishing Company.

Yunit 3 Uzọ Nzoputa Asusu Igbo

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Uzọ Nzoputa Asusu Igbo

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

Ihe Omume

6.0 Nruutuaka/Ngumi

1.0 Mkpɔlite

Ọ bụ eziokwu na ndị dībja oyibo mere ka a ghota na o nwere ọria ndi enweghi ogwu e ji agwo ha. N'uche m, nke a abuchaghi eziokwu; kama ihe ka mma ikwu gbasara ọria ndi ahụ bụ na a chọputabeghi ogwu ndi nwere ike igwo ha. Ọria asusu Igbo na-aria ta a bụ ndi Igbo n'onwe ha butere ya. Nke bụ eziokwu bụ na e nwere ogwu nwere ike igwota ya. Ihe bụ nsogbu bụ ndi Igbo ikwete na ahụ adichaghi asusu ha mma tinyere ikwete na o bụ ha bụ ogwu ga-agwo ọria asusu ha na-aria. Ọ buru na ndi Igbo ga-ekwe ka ndi maara maka asusu gbaa ha ogwu kwesirinu, onodu asusu Igbo ga-agbanwe. A ga-arutugasị ihe di iche iche e nwere ike ime iji tutee asusu Igbo na nkeji na-eso.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha nkeji a, i ga-:

- amata ihe ndi e nwere ike ime iji zoputa asusu Igbo
- akowa ka i ga-esi gbaa mbọ maka odimma asusu Igbo

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Uzọ Nzoputa Asusu Igbo

E nwere olile anya na asusu Igbo agaghi anogide n'onodu o no ugbo a. A na-ele anya na onodu asusu Igbo ga agbanwe ma o buru na e tinye ihe ndi a ga-atu di ka aro n'ihe omumu a.

Ihe ndi a ga-eme ka onodu asusu Igbo gbanwee gunyere:

(i) Gọmentị inwe mmasị n'asusu Igbo

Ọ buru na mmasi adighi, agaghi enwe onunu oku n'obi gbasara igbanwe onodu asusu Igbo. Gọmentị ala Igbo kwesiri inwe mmasi n'asusu Igbo di ka otu uzọ e si e ziputa

omenala Igbo. A chọọ ka omenala Igbo na-aga n'ihu, ọ bụ naanị asụsụ Igbo ka a ga-eji mee nke a. Gọmentị ala Igbo niile nwere ikike ikwu ihe a ga-eme n'ala ha na-achị dị ka o si metụta asụsụ. Ọzọ, ọ kwesiri ka a na-ahọpụta ndị nwere mmasi n'ihe gbasara iwelite asụsụ Igbo n'ochichi. Ọ bụrụ na ndị na-achị ala Igbo achọghị ịma ma asụsụ Igbo ọ na-anwụ anwụ ka ọ na-ada ada, mara na ọ gaghị enyere anyị aka maka na asụsụ bụ ide ji omenala mba. Tupu a họtụta mmadụ n'ala Igbo maka ochichi n'ogo dị iche iche, a ga-ebu ụzọ chọpụta ihe ha bu n'obi gbasara asụsụ Igbo tinyere ikwe nkwa na asụsụ Igbo agaghị ada n'aja mgbe ha nọ n'ochichi. Ndị ochichi kwesiri ihibe iwu ga-enye aka ihu na ndị mmadụ sonyere n'ogu ihu na onodu asụsụ Igbo gbanwere.

(ii) Nkuzi gbasara uru asụsụ bara

N'ihhi nghota ndi ocha kunyere n'ime ndi Igbo gbasara asusu ha, ndi Igbo na-eche na o nweghi uru ichukwa asusu ha ga-abara ha. Nke a abughi eziokwu n'ihhi na nchoputa gosiri na asusu o bula nwere adimike di n'ime ya nke nwere ike igbanwe onodu akunuba obodo. Iji mee ka echiche ndi Igbo banyere asusu ha gbanwee, e kwesiri ihibe ogbako nkuzi di iche iche n'ihe gbasara asusu ha na uru ikwalite ya bara. Nke a ka bukwa ihe a ga-eme site na nkwado gomentị maka na o bu ego ka e ji eme ihe o bula bara uru.

E nwere ike ihazi ogbako nkuzi a n'ogo di iche iche iji mee ka o banye na nti ndi Igbo nile. E nwere ike ime ya n'ogo mmuta di iche iche maka ndi nkuzi na umuakwukwo; e nwekwara ike chikoba nkuzi n'ulo uka di iche iche ka ndi ukochukwu na ndi nne na nna soro ghota ihe gbasara asusu na uru o bara ikwalite asusu nne.

(iii) Onyinye maka ikwalite asusu Igbo

N'asusu ufodu di iche iche, e nwere ihe nrite di iche iche e debere maka ndi ga-eme nke oma. E nwere ya n'asusu Bekee. Iji maa atu, ndi Bekee tinyere nturugo maka ndi kacha kpaa ike n'asusu Bekee n'uwa nke a na-akpo "Nturuugo Udo Nobel" (Nobel Peace prize) nke onye Najjiria Okammuta Wole Soyinka nwetagoro tinyere Nturuugo nke Okammuta

Chinua Achebe onye Igbo nwetere maka akwụkwọ ya bụ “Things Fall Apart” (guo Daily independent, August 27, 2007) nke akporo “Man Broker International Prize for Literature”. Nwaada Chimamanda bụkwa Onye Igbo ritekwara nturuugo a kporo “Orange Broadband Prize for Fiction n’afọ 2007 maka akwụkwọ ya o kporo “Half of a Yellow Sun”. Ihe nturuugo ndi a niile bụcha ihe agbamume na itu akpiri nye ndi mmadu ka ha we na-agbasi mbọ ike n’ikwalite asusu Bekee. Ego a na-enye ndi ritere nturuugo abughi obere ego maka na ihe di mma di mma, onye gbaa mbọ a naa ya aka.

Udi nturuugo a dikwa n’asusu ndi ozọ di ka Hausa na Yoruba mana o dikebeghi n’ala Igbo. Gọmentị nakwa ndi huru asusu Igbo n’anya nwere ike itinye udi, nturuugo di iche iche maka asusu Igbo. E nwere ike ime ya n’ogo agumakwukwo di iche iche karisja n’ebe ndi na-etolite etolite no, nke a ga-enye aka mee ka ha nwebe mmasi n’asusu nne ha.

(iv) **Oru puru iche maka ndi guru Igbo**

Nke a di kwa nnukwu mkpa maka ikwalite asusu Igbo. O buru na onye o bula guru Igbo ma mee nke oma na ya ga-enwete oru ma o gucha, o ga-eme ka ndi ntorobia malite igu Igbo n’ulo akwukwo di elu. Nke a dikwa ndi gọmentị na ndi isi mahadum di iche iche n’aka.

(v) **Imechi ulo akwukwo o bula anaghi akuzi ma o bu asu Igbo na ya n’ala Igbo**

E kwesiri ime ya ka o buru iwu na tupu gọmentị enye uloakwukwo ndi mmadu nwe ikike imalite agumakwukwo na ha ga-ekweta igu na isu Igbo n’uloakwukwo ndi ahụ tinyere ikweta na agaghi amachi umu akwukwo isu asusu nne ha.

4.0 Mmechi

Naani onwu bu ihe amabeghi ogwu mgbochi ya. Onodu asusu Igbo nwere ike igbanwe ma o buru na ndi Igbo n’onwe ha gbanwee akparamagwa ha n’ebe asusu ha di. Ihe o bula

a ga-eme ka ọnọdụ asụsụ Igbo dị mma ga-esiteriri n'aka ndi Igbo ka o wee nwee isi, e wezuga nke a, enyemaka o bula esiteghi n'aka ndi Igbo agaghi amita ezigbo mkpuru.

5.0 Nchikota

Nzoputa asụsụ Igbo dị ndi Igbo n'aka. O nweghi asụsụ na-aga n'ihu ma o buru na ndi nwe ya akwadohiya nke oma. O buru na etinye ihe ndi atuputara n'elu ebe a n'oru, a na-atu anya na a ga-azoputa asụsụ Igbo. Ntuzi aka e nyere n'elu ga-enyekwa aka mee ka asụsụ Igbo nweta ezigbo onodu n'ogboahia asụsụ. O di mkpa ka a malite itinye ihe ndi a n'oru n'ihu na ka chi na-efo ka asụsụ ndi nwere agba na-elo ibe ha.

The Omume Onye Nkuzi ga-amaaki

1. Nye nkenke nkowa ka ndi a niile ga-esi zoputa asụsụ Igbo:
 - (a) Nne na nna
 - (b) Ndi isi ulokwukwonandi nkuzi
 - (c) Goomenti
 - (d) Ndiokaasusunandi guru asụsụ Igbo
2. Di ka onye na-amu asụsụ Igbo, kedụ ka I ga-esi nye aka ka asụsụ Igbo na-aga n'ihu?
3. Kedụ ka asụsụ si elo ibe ya? O nwere asụsụ na-elo ibe ha n'ụwa ta a.?

6.0 Nrutuaka/Ngumi

Anizoba, O.M. (2013). *Nke m Akola m: Ndi Igbo na Asusu Ha*. N'ime Agumagu nke Asato maka Chief (Dr) F. Chidozie Ogbalu (2013). Onitsha: Versity Press.

Ejiofor, P. (2012). *Ibeku Ndi Igbo maka Asusu Igbo*. Enugu: Valid Publishing Company.